

Редакційна колегія:
 КІРСЄВ О.І. (голова),
 БУРЯК С.В., БАЖАЛ Ю.М., ГАЙДАР Є.Т.,
 ГАЛЬ В.М., ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С., ГЕЄЦЬ В.М.,
 ГРЕБЕНІК Н.І., ГРУШКО В.І., ДОМБРОВСЬКИ Марек,
 ІЛАРІОНОВ А.М., КРАВЕЦЬ В.М.,
 КРОТЮК В.Л., КРЮЧКОВА І.В.,
 ЛАНДІНА Т.В., МАТВІЄНКО В.П.,
 МЕЛЬНИЧУК М.О., МІЩЕНКО В.І.,
 МОРОЗ А.М., ОСАДЕЦЬ С.С.,
 ПАЛАМАРЧУК А.Б., ПАСІЧНИК В.В.,
 ПАТРИКАЦ Л.М., ПЕТРИК О.І.,
 ПОДОЛЄВ І.В., РАЄВСЬКИЙ К.Є.,
 РИЧАКІВСЬКА В.І., САВЛУК М.І., САВЧЕНКО А.С.,
 СЕНИЩ П.М., СМОВЖЕНКО Т.С., ФЕДОСОВ В.М.,
 ХОФФМАНН Лутц, ШЕВЦОВА О.Й.,
 ШЛАПАК О.В., ШУМИЛО І.А.,
 ЮЩЕНКО В.А., ЯРЕМЕНКО С.О.,
 ЯЦЕНЮК А.П.

Номер підготовлено редакцією
 періодичних видань НБУ

Головний редактор
ПАТРИКАЦ Л.М.

Заступник головного редактора
КРОХМАЛЮК Д.І.

Відділ з випуску журналу "Вісник НБУ"
 Начальник відділу **ПАПУША А.В.**

Заступник начальника відділу **ГАВРИЛЕНКО З.А.**

Редактор з питань бухгалтерського обліку,
 розрахунків та інформаційно-програмного
 забезпечення **КОМПАНІЄЦЬ С.О.**

Редактор з питань валютного регулювання
 та міжнародних банківських зв'язків **БАКУН О.В.**

Головний художник **КОЗИЦЬКА С.Г.**

Літературний редактор **КУХАРЧУК М.В.**

Дизайнери **ПЛАТОНОВА Н.Г., ХАРУК О.В.**

Коректори **СІЛЬВЕРСТОВА А.І., ГОРБАНЬ Н.В.**

Оператор **ЛИТВИНОВА Н.В.**

Реклама і розповсюдження:
ГРЕБІШКОВ В.І., ФЕСЕНКО Н.М.

Фото **НЕГРЕБЕЦЬКОГО В.С., ЧЕРНИКА І.П.**

Черговий редактор
ГАВРИЛЕНКО З.А.

Адреса редакції:

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
 тел./факс: (044) 264-96-25
 тел.: (044) 267-39-44

E-mail: litvinova@bank.gov.ua

Журнал зареєстровано Держкомвидавком України
 09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Засновник і видавець:

Національний банк України.

Адреса: вул. Інститутська, 9, Київ-8, 01008, Україна

Журнал рекомендовано до друку

Вченою радою Київського національного
 економічного університету

Публікації в журналі Вищою атестаційною комісією
 України визнано фаховими

Видається у комплекті з додатком "Законодавчі
 і нормативні акти з банківської діяльності"

Передплатний індекс 74132

Дизайн

Редакція періодичних видань НБУ

**Надруковано з готового оригінал-макета
 відділом видавничого обслуговування
 Господарсько-експлуатаційного управління НБУ**

Адреса друкарні:

просп. Науки, 9, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8. Друк. офсетний.

Фіз. друк. арк. 9.0

Умовн. друк. арк. 9.0. Обл.-вид. арк. 10.3

Тираж 2000 прим.

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
 посилання на "Вісник Національного банку України"
 обов'язкове. Редакція може публікувати матеріали в
 порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
 Відповідальність за точність викладених фактів несе
 автор, а за зміст рекламних матеріалів —
 рекламодавець.

© Вісник Національного банку України, 2004

Вісник Національного банку України

7/2004

**Щомісячний науково-практичний журнал
 Національного банку України**

Видається з березня 1995 року

№ 7 (101) ♦ Липень 2004

Здано до друку 25.06.2004 р.

Із 1 липня 2004 року
 згідно з Положенням
 "Про порядок визна-
 чення та формування
 обов'язкових резервів
 для банків України" від
 21 квітня №172 всі бан-
 ки переводяться зі що-
 місячного на щоденний
 режим формування
 обов'язкових резервів.

Ми пропонуємо комплексні рішення в галузі інформаційних технологій. Вони включають консультації з вибору устаткування, а також повний комплекс робіт з установки, наладки, запуску, сервісного і післягарантійного обслуговування.

ЛАНІТ-Iv Com сьогодні — це стабільна компанія, в якій працюють кваліфіковані фахівці. Нам під силу завдання різної складності.

Ми пропонуємо:

- ◆ активне обладнання локальних та міських обчислювальних мереж (LAN, MAN) – активне обладнання 3Com, CISCO, Nortel
- ◆ територіально розподілені мережі (WAN) активне обладнання 3Com, CISCO, Tainet, ZyXEL, Nortel
- ◆ рішення для забезпечення мережевої інформаційної безпеки
- ◆ комп'ютерну телефонію (CISCO, AVAYA, Siemens)
- ◆ управління мережевими ресурсами
- ◆ обчислювальні системи
- ◆ системне програмне забезпечення
- ◆ системи телефонного зв'язку (обладнання Siemens, AVAYA, Ericsson, LG, Panasonic, Samsung)
- ◆ системи селекторного, аудіо- та відео-конференцзв'язку виробництва російської компанії ТЕЛРОС
- ◆ Call Center (AVAYA, Forte-IT)

**Мистецтво
ефективного
управління**

www.lanit-iv.com

І вам зовсім не обов'язково розуміти, як усе це влаштовано. Головне — знати, що все це успішно працює у наших клієнтів. І так само працюватиме у вас.

Ми живемо у добу інтенсивного розвитку технологій. Тому не потрібно нехтувати інноваціями. Адже вони економлять ваші гроші.

Компанія “ЛАНІТ - Iv Com”

Солом'янська пл., 2 (ліве крило), м. Київ, 03035; тел. (044) 490-59-96, 490-51-17; pr@lanit-iv.com

ЗМІСТ

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

В.Ричаківська Проблеми розкриття інформації у фінансовій звітності банків4

БАНКИ УКРАЇНИ

І.Волошин Відносний ризик впливу коштів з банківських рахунків6

Ю.Прозоров Особливості інституційних перетворень та концентрація банківського капіталу в Україні11

М.Дмитренко Бізнес-етика і соціальна відповідальність у банківській системі14

Я.Юрін, А.Сундук Фінансова й інвестиційна безпека банків та її вплив на загальноекономічну безпеку держави18

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені за період із 1 травня по 1 червня 2004 р., а також зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 травня по 1 червня 2004 р.66

Основні показники діяльності банків України на 1 червня 2004 року68

БАНКИ, ПРАВО, КОНСУЛЬТАЦІЇ

Я.Турдуковський Правова природа заповідального розпорядження вкладника: історія, теорія та практика застосування законодавства20

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

В.Козюк Незалежність центральних банків у світлі макроекономічного аналізу глобалізаційних процесів24

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Грошово-кредитна система та соціально-економічний розвиток29

Я.Берназюк Проблемні питання сплати банками збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб41

Л.Долгий Модульна система кредитно-фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників46

О.Бакун Гарантування вкладів — складова гарантії фінансової стабільності48

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у травні 2004 року69

МАКРОЕКОНОМІКА

М.Меламед Валовий внутрішній продукт України в геоелементному середовищі30

ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

І.Івченко, І.Гуска Комплексна система антивірусного захисту інформаційної мережі НБУ38

ЛІТОПИС БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ

Пам'ятка містобудування та архітектури51

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

Про введення в обіг ювілейної монети “Марія Заньковецька”17

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за травень 2004 року)51

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за травень 2004 року)52

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

Я.Грудзевич Пріоритети співпраці: львівський досвід54

О.Бакун МВФ тренує українських фахівців55

НОВИНИ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ

Калейдоскоп подій57

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

В.Солдатенко З історії розбудови банківської системи Федеративної Республіки Німеччини58

БАНКІРИ І МИСТЕЦТВО

З.Гавриленко Лірик світлопису64

ФОНДОВИЙ РИНОК

Ринок державних цінних паперів України у травні 2004 року70

АНОТАЦІЇ71

Хороша новина ніби на крилах усіх облітає: віднині в Україні щороку 16 липня відзначатимуть ще одне велелюдне професійне свято — День бухгалтера. Незліченні лави представників цієї професії, яких можна назвати бійцями невидимого фронту.

Бухгалтер завжди на передовій. Щасливий той керівник, надійний тил якому забезпечує висококласний мудрий бухгалтер. У наш спресований швидкоплинний час це вже не дідусь у нарукавниках і з рахівницею — у сучасного бухгалтера молоде обличчя, одухотворене значимістю справ, якими він займається.

Перебравши в пам'яті десятки імен відомих бухгалтерів, вузівських викладачів з бухгалтерського обліку, колег, які поруч із нами, в кожному колективі ведуть цю нележку ділянку роботи, з подивом відзначаєш: мабуть, бухгалтерами все ж таки народжуються, а вже потім здобувають цей фах та упродовж усього життя зберігають йому вірність, повсякчас навчаючись тонкощам цієї справи та удосконалюючись. Ця проста на перший погляд професія не кожному відкривається, не будь-кому вона по силі.

Банкір і бухгалтер — слова-синоніми. За обома — одні й ті ж професійні риси: кришталева чесність і висока порядність, фантастична працездатність, неоспоримий авторитет і професіоналізм.

Вітаючи бухгалтерів банківської системи України із професійним святом, надаємо перші сторінки журналу головному бухгалтеру НБУ, кандидату економічних наук, заслуженому економісту України Вірі Іванівні Ричаківській.

**Віра
Ричаківська**

Головний бухгалтер — директор департаменту бухгалтерського обліку Національного банку України. Кандидат економічних наук

Реформування системи бухгалтерського обліку є складовою частиною загальноекономічної реформи — заходів, спрямованих на впровадження економічних відносин ринкового характеру. Перебудова системи бухгалтерського обліку і звітності банків — не одноразова акція, а постійний, багатогранний процес, який потребує подальшого вдосконалення.

Із перших уст/

Проблеми розкриття інформації у фінансовій звітності банків

Реформування економічних відносин, створення нових, ринкових механізмів, установлення різноманітних форм власності в Україні потребує приведення системи бухгалтерського обліку і звітності у відповідність до потреб ринкового середовища.

В умовах командно-адміністративної економіки основні завдання бухгалтерського обліку і звітності спрямовувалися на задоволення потреб державних фіскальних та контролюючих органів.

Бухгалтерський облік в основному виконував функцію рахівництва, звітна інформація лише в окремих випадках розкривалась у пояснювальних записках, централізовано застосовувалися стандартизовані методи оцінки активів, не передбачалося створення системи резервів на покриття ризиків тощо.

Практично діяла централізована система обліку, а тому й розуміння облікової інформації було простішим. Крім того, звітність не публікувалася, оскільки зовнішні користувачі цього

не вимагали.

Необхідність інтеграції України у світову економічну спільноту, зростаючий інтерес потенційних інвесторів до вітчизняного фінансового ринку, прагнення користувачів отримати достовірну інформацію стосовно реальної вартості капіталів, активів банків, їх ризиковості, доходності, а також ряд інших вагомих причин спонукали банківську систему України до переходу на міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), розпочатого з 1 січня 1998 року. Однією із найскладніших виявилася проблема адаптації міжнародних стандартів фінансової звітності до вітчизняних економічних та правових умов.

Щоб реформувати бухгалтерський облік і звітність банків відповідно до вимог міжнародних стандартів фінансової звітності, необхідно було вирішити такі першочергові завдання:

- виробити нову ідеологію обліку;
- створити відповідні підсистеми обліку (в тому числі управлінського і

податкового);

— забезпечити відображення в бухгалтерському обліку реальної вартості активів, зобов'язань та капіталу;

— задовольнити потреби користувачів облікової інформації шляхом обов'язкової публікації фінансової звітності;

— сформувати нові підходи до розкриття інформації — розробити нові форми звітності щодо фінансового стану, результатів діяльності, розкрити облікові методи.

Водночас необхідно було дати відповідь на основне запитання: для кого ж готується фінансова звітність?

У нових умовах господарювання фінансова звітність покликана забезпечити потреби різних користувачів — власників, інвесторів, клієнтів, урядових організацій. Тому протягом 1998 — 2003 рр. було визначено нові економічні категорії, вимоги до фінансової звітності сформовано відповідно до МСФЗ; Національний банк розробив Плани рахунків бухгалтерського обліку банків і Національного банку України та інструкції щодо застосування цих планів, Правила організації фінансової та статистичної звітності банків, порядок ведення аналітичного обліку установами банків України. Розроблено низку концептуально нових, заснованих на міжнародних стандартах фінансової звітності, методологічних інструкцій з питань обліку основних фінансових інструментів. У практику впроваджено метод нарахування та переоцінки активів, а також створення резервів на покриття ризиків і можливих фінансових збитків. Запроваджено прогресивну форму організації збирання економічної і статистичної інформації — за економічними показниками.

Формування достовірної фінансової звітності і нині залишається одним із найважливіших питань, оскільки й економічні, і правові важелі створюють ряд проблем, які стримують цей процес.

Необхідною умовою правдивого відображення діяльності банку є подання інформації у такий спосіб, який би забезпечував якісні характеристики фінансових звітів.

Однією з якісних характеристик є доречність. Інформація вважається доречною, якщо вона має вплив на прийняття рішень користувачами та допомагає їм оцінити минулі, поточні й майбутні події.

Оскільки існують різні методи та засади оцінки активів і зобов'язань, нарахування амортизації тощо, банки можуть проводити різну облікову політику. Залишаючи за ними право вибору,

НБУ вимагає, щоб керівництво банку обирало й вело облікову політику відповідно до вимог міжнародних стандартів фінансової звітності, вносячи пояснення у примітках до фінансового звіту (особливо, коли йдеться про ризикові операції та операції з пов'язаними особами). Банки України розкривають інформацію стосовно управління основними фінансовими ризиками (кредитним, валютним, процентним, ризиком ліквідності). Вони повинні подавати дані, які сприяють розумінню вартості балансових та позабалансових фінансових інструментів, з'ясуванню фінансового стану, результатів діяльності та руху грошових коштів, тобто — розкривати інформацію про реальну вартість фінансових інструментів, різницю між балансовою та справедливою вартістю тощо.

З метою забезпечення прозорості та достовірної фінансової звітності Національний банк України розробляє і постійно вдосконалює нормативно-правові акти щодо складання фінансової звітності банків та НБУ відповідно до міжнародних стандартів. Застосування центральним банком практики звітності, яка забезпечує прозорість інформації, сприяє зміцненню довіри до фінансової системи нашої країни. Національний банк та інші банки України постійно вдосконалюють організацію аналітичного обліку, прагнучи, щоб звітність містила чітку економічну інформацію про реальну вартість активів, їх ризиковість і дохідність, а отже — про реальну вартість капіталу банку.

Доречність інформації визначається її своєчасністю. Фінансова звітність має бути надана користувачам у строки, що забезпечують її ефективне використання. Надійша інформація втрачає сенс, якщо вона надана користувачам із запізненням. Згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” банк зобов'язаний публікувати фінансову звітність, підтверджену аудитором, не пізніше 1 червня наступного за звітним року. Вимоги нормативно-правових актів Національного банку щодо підготовки фінансової звітності базуються на вимогах міжнародних стандартів фінансової звітності, водночас враховуючи окремі особливості економічної ситуації в Україні. Хибною є практика підготовки двох комплектів фінансової звітності, один із яких складено відповідно до законодавства України, а інший — згідно з вимогами міжнародних стандартів. Слід готувати єди-

ний комплект фінансової звітності банку, а висновок аудиторів може містити інформацію стосовно її невідповідності положенням МСФЗ.

Процес адаптації міжнародних стандартів фінансової звітності до вітчизняних економічних та правових умов сповільнюється внаслідок неузгодженості або й відсутності певних законодавчих і нормативно-правових документів, а також через брак ринку багатьох фінансових інструментів.

Зокрема, гострою є проблема узгодження бухгалтерського і податкового обліку, оскільки саме фіскальна політика держави обумовлює прерогативу податкової звітності, яка по суті є інструментом розрахунку лише показника витрат суб'єкта господарювання.

Проблеми, пов'язані з розкриттям інформації у фінансовій звітності відповідно до міжнародних стандартів можна окреслити так:

— слабе ринкове середовище і пов'язана з цим проблема оцінки активів і зобов'язань. (Тому для країн із перехідною економікою можливі тимчасові відмінності у складанні звітності);

— високий рівень тіньової економіки, викривлення інформації про реальних власників;

— надмірні фіскальні вимоги, внаслідок чого прибутки здебільшого занижуються;

— у період приватизації вартість активів часто не відповідає ринковій;

— гостра необхідність якісного поліпшення підготовки викладацького складу та підвищення вимог до навчання бухгалтерів.

Реформування системи бухгалтерського обліку є складовою частиною загальноекономічної реформи — заходів, спрямованих на впровадження економічних відносин ринкового характеру. Перебудова системи бухгалтерського обліку і звітності банків — не одноразова акція, а постійний, інтегрований процес, який потребує подальшого розвитку. Враховуючи світові тенденції до глобалізації економічних процесів, удосконалення міжнародних стандартів фінансової звітності, Національний банк України проводить політику, спрямовану на поліпшення якості процедур бухгалтерського обліку та фінансової звітності в банках, забезпечення її прозорості та запобігання використанню банківської системи для відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, що сприяє процесу інтеграції України у Європейське співтовариство.

**Ігор
Волошин**

Начальник відділу оцінки загальнобанківських ризиків ВАТ "Кредитпромбанк".
Кандидат технічних наук

Одне з головних завдань, передбачених Комплексною програмою розвитку банківської системи України на 2003—2005 роки, — підвищення ефективності управління ліквідністю банків, зокрема шляхом удосконалення внутрібанківських систем управління нею. Відомо, що недоліки в управлінні ліквідністю можуть призвести навіть до банкрутства банку. Незважаючи на важливість цього питання, у банківській практиці досі не розроблено ефективних, науково обґрунтованих методів кількісної оцінки ризику ліквідності (С. Kronseder [1]). Узагальнивши новітні теоретичні дослідження, автор пропонує власний підхід оцінки ризику впливу коштів із банківських рахунків.

Управління ліквідністю

Відносний ризик впливу коштів з банківських рахунків

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА БАЗА

Перші спроби математичного опису (на основі теорії ймовірностей) еволюції депозитних залишків були зроблені Ф.Еджворт, Р.Портером, І.Балтенспергером та іншими дослідниками (див. огляд [2]). Вони прагнули з'ясувати, як "поводяться" залишки на банківських рахунках, якими стохастичними процесами описується їх динаміка. Зазначені вище науковці вважали, що абсолютний приріст депозитів є величиною випадковою, а ризик впливу коштів вимірюється в абсолютних значеннях. Така модель поведінки залишків часом давала парадоксальні результати: скажімо, прогнозні залишки депозитів виявлялися від'ємними, у чому немає економічного змісту.

Л.Колосов та В.Уманський у своїй праці [3] припускають, що залишки вільних коштів банку підкоряються найпростішому виду розподілу — рівномірному розподілу зі щільністю ймовірностей:

$$f(x) = \frac{1}{b-a} \quad a \leq x \leq b, \quad (1)$$

де b , a — максимальні та мінімальні залишки.

За цим підходом ризик, про який йдеться, визначається стандартним відхиленням залишків і є абсолютною мірою впливу коштів. Даний підхід забезпечує додатність залишків, однак у цілому є дуже спрощеним, принаймні реальна поведінка залишків набагато складніша, ніж та, що описується рівномірним розподілом.

У працях І.Волошина [4] та В.Кочеткова [5] абсолютний ризик впливу грошових коштів із банківських рахунків пропонується вимірювати за допомогою стандартного відхилення залишків від їх середнього значення. Припускається, що поведінка залишків на поточних рахунках підкоряється нормальному розподілу. Стандартне відхилення S_i залишків від їх середнього значення на i -му рахунку дорівнює [4, 5]:

$$S_i = \sqrt{\frac{1}{T-1} \times \sum_{t=1}^T (B_{t,i} - E(B_i))^2}, \quad (2)$$

де $E(B_i)$ — середній залишок на i -му ра-

хунку; T — кількість днів спостережень за залишками на i -му рахунку; $B_{t,i}$ — поточний залишок на i -му рахунку на початок t -го дня. При цьому середній обсяг залишків становить [4, 5]:

$$E(B_i) = \frac{1}{T} \times \sum_{t=1}^T B_{t,i}. \quad (3)$$

Недоліком використання нормально розподілу є те, що прогнозні величини залишків також можуть виявитися від'ємними.

У цих же працях [4, 5] запропоновано **евристичну** формулу для розрахунку ризику впливу коштів із портфеля банківських рахунків, який оцінюється стандартним відхиленням портфеля [4, 5]:

$$s = \sqrt{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N X_i \times X_j \times \rho_{i,j} \times s_i \times s_j}, \quad (4)$$

де X_i , X_j — концентрація залишків на i -му та j -му рахунках; $\rho_{i,j}$ — коефіцієнт кореляції між залишками на i -му та j -му рахунках; s_i , s_j — стандартні відхилення залишків на цих же рахунках. На жаль, цю привабливу формулу, яка відобразила зв'язок між концентрацією залишків та їх стандартними відхиленнями, не вдалося обґрунтувати математично.

Математично обґрунтовану формулу для визначення стандартного відхилення портфеля банківських рахунків за умов статистично незалежних залишків запропонував А.Вожжов [6]:

$$s = \sqrt{\sum_{i=1}^N s_i^2}. \quad (5)$$

Дослідник припустив, що залишки підкоряються закону нормального розподілу. Тобто вимірюваний ризик впливу є абсолютним ризиком впливу коштів із портфеля. Недоліком наведеної вище формули є те, що за її допомогою неможливо дослідити ефекти концентрації рахунків, а це важливо для оцінки ризиків впливу коштів у разі зміни складу портфеля.

Для випадку нормального розподілу залишків А.Вожжов проаналізував залежність мінімального, незнижуваного залишку від кількості поточних рахунків

клієнтів. Вважаючи, що всім їм притаманні однакові математичні очікування $E(B)$ та стандартні відхилення s залишків, науковець запропонував (щодо рівня довіри 99.87%) таку формулу для оцінки мінімального обсягу портфеля:

$$B_{min} = E(B) \times N - 3 \times s \times \sqrt{N}, \quad (6)$$

де $E(B)$ — математичне очікування, або середні залишки на окремому рахунку; N — кількість банківських рахунків; s — стандартне відхилення залишків на окремому рахунку.

Зауважимо, що ця формула не описує ефекту диверсифікації ризику відпливу коштів. Зі збільшенням кількості банківських рахунків другий член формули, що описує ризик відпливу коштів, збільшується.

У праці [7] А.Вожжов розглянув можливість застосування для аналізу стохастичної поведінки залишків на банківських рахунках змінної частини депозитів до запитання, тобто тієї частини пасивів, яка перевищує незнижуваний залишок. На нашу думку, такий підхід до аналізу незручний. Адже змінна частина пасивів залежна від незнижуваного залишку, а він, у свою чергу, — від обраного рівня довіри. Аналітикам зручніше використовувати абсолютний приріст залишків.

Подальший розвиток уявлень про ризик відпливу коштів зроблено В.Хвостиком [8, 9]. Припустивши, що причиною зміни стану ліквідності банку є випадкові грошові потоки [10], він запропонував аналізувати ризик ліквідності за допомогою оборотів (а не залишків) [8, 9]. При цьому В. Хвостик розглядає стохастичну поведінку різниці між дебетовим та кредитовим оборотом, яка є нічим іншим, як уже відомим абсолютним приростом залишків, або грошовим потоком:

$$Dr_{t,i} - Cr_{t,i} \equiv B_{t+1,i} - B_{t,i} = \Delta B_i, \quad (7)$$

де $Dr_{t,i}$, $Cr_{t,i}$ — дебетовий та кредитовий оборот через i -й банківський рахунок за t -й робочий день; $B_{t+1,i}$, $B_{t,i}$ — вхідні залишки на i -му банківському рахунку на початок $(t+1)$ -го та t -го днів; ΔB_i — абсолютний приріст залишків, або грошовий потік.

Ризик миттєвої неліквідності (щодо рівня довіри 84.13%) науковець пропонує розраховувати за формулою [9]:

$$Risk = 1 \times \sigma - E(\Delta B), \quad (8)$$

де $E(\Delta B)$, σ — математичне очікування та стандартне відхилення абсолютного приросту залишків; ΔB — абсолютний приріст залишків, або грошовий потік; B — залишки на банківських рахунках.

Це прогресивний крок, який уможливає подальший розвиток теорії. Адже статистична поведінка абсолютних

приростів порівняно з поведінкою залишків стабільніша.

Крім того, дослідник звернув належну увагу на важливість урахування тенденції змін у ресурсній базі банку, а також — рівня довіри (тобто вірогідності того, що абсолютний приріст залишків перевищить певну задану величину); вперше науково обґрунтував необхідність оцінки ризику ліквідності у відносних величинах. Для цього він запропонував використовувати евристичний коефіцієнт — відношення стандартного відхилення абсолютного приросту залишків до середнього кредитового обороту.

Недоліком розробленого В.Хвостиком підходу є те, що оцінений за його методом обсяг можливих списань може перевищувати наявні на рахунку кошти. Крім того, не передбачено можливості оцінювати портфельні ефекти.

Схожий підхід розробили у своїй праці І.Амелін та В.Царьков [11]. Отримана ними формула для оцінки ризику відпливу клієнтських коштів по суті повторює (за винятком знака ризику) рівняння (8), запропоноване В.Хвостиком. Отже, І.Амелін та В.Царьков також припускають, що не самі залишки на клієнтських рахунках, а їх абсолютний приріст є випадковою величиною, яка підкоряється нормальному розподілу.

Розвиваючи розглянуті вище теоретичні набутки, спробуємо розробити **портфельний підхід** до аналізу банківських рахунків, який давав би змогу описувати ефекти диверсифікації й концентрації коштів на окремих рахунках і водночас забезпечував би додатність залишків.

ВІДНОСНИЙ РИЗИК ВІДПЛИВУ КОШТІВ З ОКРЕМОГО РАХУНКУ

Для аналізу поведінки коштів на банківських рахунках візьмемо як масштаб часу один робочий день. Розглянемо історичну послідовність залишків на i -му банківському рахунку

впродовж T днів: $B_{1,i}; \dots; B_{t,i}; \dots; B_{T,i}$.

Фактичну динаміку залишків на банківських рахунках відобразимо на графіку 1.

Проаналізуємо щоденний темп приросту залишків на i -му рахунку:

$$r_{t,i} = \frac{B_{t,i} - B_{t-1,i}}{B_{t-1,i}}, \quad (9)$$

де $B_{t,i}$ — залишки на i -му рахунку клієнта на початок t -го дня; $B_{t-1,i}$ — залишки на початок $(t-1)$ -го дня.

Зазначимо, що у фаховій літературі [12], присвяченій стохастичним процесам у фінансах, замість терміна “темپ приросту” зазвичай використовується поняття “дохідність” (return). Тож для зручності читача надалі застосовуватимемо саме його.

Рівняння (9) перепишемо у вигляді:

$$B_{t,i} = (1 + r_{t,i}) \times B_{t-1,i}. \quad (10)$$

Дохідність, визначена рівнянням (9), є дохідністю, вираженою простими відсотками.

За допомогою рівності (11) виразимо її також безперервно нараховуваним відсотком:

$$r_{t,i} = 1n \left(\frac{B_{t,i}}{B_{t-1,i}} \right). \quad (11)$$

Рівнянню (11) надамо такого вигляду:

$$B_{t,i} = \exp(r_{t,i}) \times B_{t-1,i}, \quad (12)$$

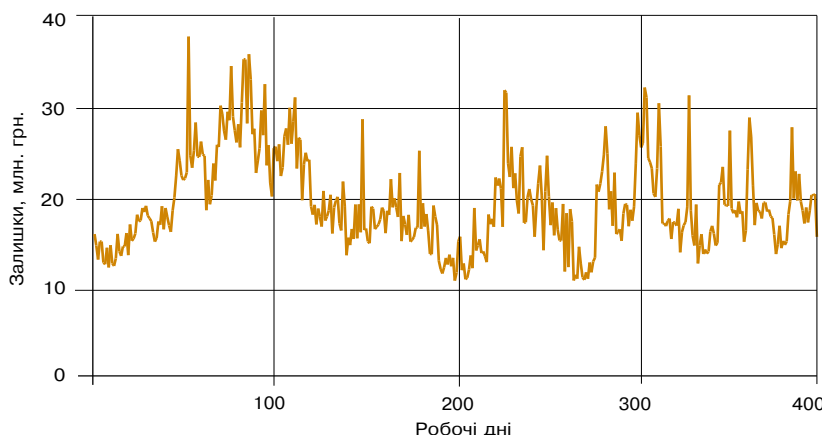
де $\exp(x)$ — експоненціальна функція.

Отже, згідно з рівняннями (10, 12) залишки змінюються внаслідок їх щоденної “переоцінки” — зміни ставки дохідності $r_{t,i}$. Вважатимемо, що зазначену “переоцінку” здійснюють самі клієнти, відстежуючи зміни ринкових умов.

Дохідність $r_{t,i}$ має нормальний розподіл імовірностей, залишки $B_{t,i}$ — підкоряються логарифмічно нормальному закону розподілу, а отже, — завжди додатні.

Логарифмічно нормальний закон повністю характеризується середнім та стандартним відхиленням. Середня, або

Графік 1. Динаміка залишків на банківських рахунках

очікувана дохідність залишків на i -му рахунку дорівнює:

$$\mu_i = \frac{1}{T} \times \sum_{t=1}^T r_{t,i}, \quad (13)$$

де T — кількість спостережень за дохідністю залишків на i -му рахунку; $r_{t,i}$ — дохідність залишків на i -му рахунку на початок t -го робочого дня.

Щоденне стандартне відхилення дохідностей залишків на i -му рахунку становитиме:

$$\sigma_i = \sqrt{\frac{1}{T-1} \times \sum_{t=1}^T (r_{t,i} - \mu_i)^2}. \quad (14)$$

Акцентуємо увагу: *стандартне відхилення дохідності залишків є відносною мірою ризику впливу коштів з окремого рахунку*. Його ще називають волатильністю (або мінливістю) і позначають як vol. Порівняємо за допомогою цієї відносної величини рахунки, наведені в таблиці 1.

Рахунок № 1 має стандартне відхилення залишків 1 218 917.93 грн., № 2 — 527 272.74 грн. Тобто другий показник здається гіршим, ніж перший. Однак порівняння стандартних відхилень дохідностей (темів приросту) залишків на цих рахунках засвідчує, що залишки на рахунку № 1 більш сталі, ніж на рахунку № 2: стандартне відхилення дохідності коштів на рахунку № 1 дорівнює 11.9%, тоді як на рахунку № 2 — 74.9%.

Зауважимо, що дохідність (темп приросту) залишків на рахунках з точки зору статистики поводить себе стабільніше, ніж залишки на банківських рахунках (порівняймо графіки 1 та 2).

До того ж розподіл імовірностей дохідності з плином часу змінюється меншою мірою, ніж імовірностей залишків, і наближається до нормального розподілу, апарат роботи з яким є добре розвинутим.

ВІДНОСНИЙ РИЗИК ВІДПЛИВУ КОШТІВ ІЗ ПОРТФЕЛЯ БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ

Розглянемо поведінку сукупності банківських рахунків.

Припустимо, що банк за станом на t -й день має не один рахунок, а значну їх кількість (щонайменше — 50): $N \gg 1: B_{t,1}; \dots; B_{t,i}; \dots; B_{t,N}$. Сукупність усіх залишків (за аналогією з портфелем цінних паперів) вважатимемо портфелем банківських рахунків [13].

Його обсяг за станом на початок t -го дня є сумою залишків за всіма рахунками:

$$B_t = B_{t,1} + \dots + B_{t,i} + \dots + B_{t,N} = \sum_{i=1}^N B_{t,i}, \quad (15)$$

Таблиця 1. Порівняння двох поточних рахунків

Робочі дні	Залишок на рахунку № 1, грн.	Дохідність (темп приросту) залишків на рахунку № 1, %	Залишок на рахунку № 2, грн.	Дохідність (темп приросту) залишків на рахунку № 2, %
1	16 143 231.84		972 322.39	
2	14 880 694.09	-8.1	2 489 447.51	94.0
3	13 332 020.38	-11.0	1 164 913.36	-75.9
4	15 323 378.96	13.9	655 444.46	-57.5
5	15 320 235.34	0.0	460 895.94	-35.2
6	12 993 654.43	-16.5	975 010.69	74.9
7	12 817 403.08	-1.4	449 865.45	-77.3
8	14 636 093.22	13.3	449 865.45	0.0
9	12 466 254.56	-16.0	455 846.67	1.3
10	14 926 129.00	18.0	179 911.12	-93.0
11	12 918 421.22	-14.4	277 104.68	43.2
12	12 630 048.43	-2.3	696 894.11	92.2
13	13 465 570.99	6.4	426 284.09	-49.2
14	16 162 190.46	18.3	188 202.77	-81.8
15	14 246 423.80	-12.6	530 148.90	103.6
16	13 735 233.22	-3.7	323 664.50	-49.3
17	14 782 532.32	7.3	197 999.02	-49.1
18	14 785 155.43	0.0	355 815.08	58.6
19	16 255 948.11	9.5	137 753.00	-94.9
20	13 824 256.01	-16.2	455 629.33	119.6
Середнє	14 282 243.74	-0.8	592 150.93	-4.0
Стандартне відхилення	1 218 917.93	11.9	527 272.74	74.9

Примітка. Для розрахунку середніх залишків використано формулу (3), стандартного відхилення залишків — (2), дохідностей — (11), середньої дохідності — (13), стандартного відхилення дохідностей — (14).

тобто сумою випадкових величин. Це означає, що й сам цей обсяг є величиною випадковою.

Дохідність портфеля банківських рахунків визначимо за формулою:

$$r_t = \frac{B_t - B_{t-1}}{B_{t-1}}, \quad (16)$$

де B_t — обсяг портфеля на початок t -го дня, а B_{t-1} — обсяг портфеля на початок $(t-1)$ -го дня.

Формулі (16) можна надати такого вигляду:

$$B_t = (1 + r_t) \times B_{t-1}. \quad (17)$$

Обчислимо дохідність, представлену безперервно нараховуванням відсотком:

$$r_t = 1n \left(\frac{B_t}{B_{t-1}} \right). \quad (18)$$

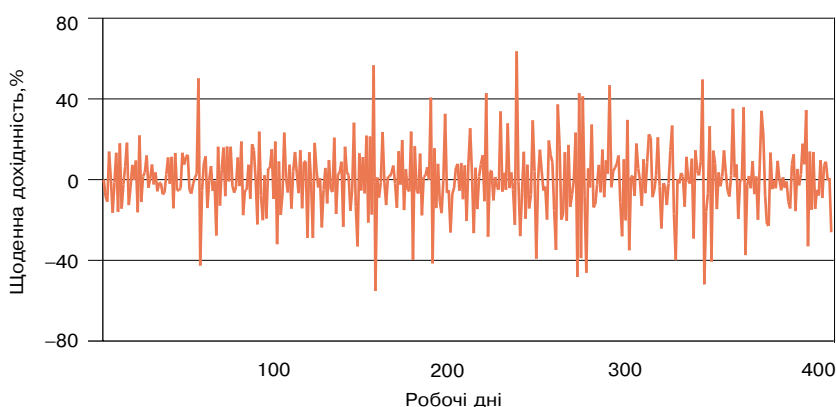
Рівність (18) перепишемо так:

$$B_t = \exp(r_t) \times B_{t-1}. \quad (19)$$

Згідно з рівняннями (17, 19) обсяг портфеля банківських рахунків змінюється в результаті його щоденної “переоцінки” клієнтами, які таким чином реагують на динаміку ринкових умов.

Припустимо, що дохідність r_t має нормальний розподіл імовірностей. Тоді обсяг портфеля B_t підкорятиметься логарифмічно нормальному закону розподілу, тобто завжди буде додатним. Як уже зазначалося, логарифмічно нормальний закон характеризується се-

Графік 2. Динаміка дохідності (темпу приросту) залишків на банківських рахунках

реднім та стандартним відхиленням.

У нашому випадку середня, або очікувана дохідність портфеля становитиме:

$$\mu = \frac{1}{T} \times \sum_{t=1}^T r_t, \quad (20)$$

де T — кількість днів спостережень за дохідністю портфеля r_t ; r_t — дохідність портфеля на початок t -го робочого дня.

Щоденне стандартне відхилення дохідності портфеля дорівнюватиме:

$$\sigma = \sqrt{\frac{1}{T-1} \times \sum_{t=1}^T (r_t - \mu)^2}. \quad (21)$$

Наведені вище рівняння доцільно застосовувати за сталої кількості банківських рахунків. Проте часом виникає потреба оцінити вплив на ризик відпливу коштів значних змін у складі клієнтів, у зв'язку з чим кількість рахунків теж відчутно змінюється. У такому випадку змоделювати статистичні характеристики можна також за допомогою дохідності.

Зафіксуємо його обсяг на початок 0-го дня ($t = 0$):

$$B_0 = B_{0,1} + \dots + B_{0,i} + \dots + B_{0,N}, \quad (22)$$

та на початок 1-го дня ($t = 1$):

$$B_1 = B_{1,1} + \dots + B_{1,i} + \dots + B_{1,N}. \quad (23)$$

Підставивши вираз (10) у рівняння (23), отримаємо обсяг портфеля, виражений за допомогою дохідності залишків на окремих рахунках, за станом на початок 1-го дня ($t = 1$):

$$B_1 = (1+r_{1,1}) \times B_{0,1} + \dots + (1+r_{1,i}) \times B_{0,i} + \dots + (1+r_{1,N}) \times B_{0,N}. \quad (24)$$

Далі підставимо вирази (22) та (24) у рівняння (16) і отримаємо формулу для дохідності всього портфеля банківських рахунків за станом на початок 1-го дня ($t = 1$):

$$r_1 = \frac{B_{0,1}}{B_0} \times r_{1,1} + \dots + \frac{B_{0,i}}{B_0} \times r_{1,i} + \dots + \frac{B_{0,N}}{B_0} \times r_{1,N} = \sum_{i=1}^N \frac{B_{0,i}}{B_0} \times r_{1,i}. \quad (25)$$

Для визначення частки залишків на i -му рахунку застосуємо коефіцієнти концентрації рахунків:

$$X_i = \frac{B_{0,i}}{B_0}. \quad (26)$$

З урахуванням обсягу портфеля, визначеного за формулою (22), сума концентрацій залишків за всіма рахунками дорівнюватиме одиниці:

Таблиця 2. Вплив кількості рахунків на відносний ризик відпливу коштів із портфеля (стандартне відхилення дохідності портфеля)

Кількість рахунків	5	20	50	100	200	300
Стандартне відхилення	45%σ*	22%σ*	14%σ*	10%σ*	7%σ*	6%σ*

$$X_1 + \dots + X_i + \dots + X_N = \sum_{i=1}^N X_i = 1. \quad (27)$$

З огляду на формулу (26) рівняння (25) запишемо у вигляді:

$$r_1 = X_1 \times r_{1,1} + \dots + X_i \times r_{1,i} + \dots + X_N \times r_{1,N} = \sum_{i=1}^N X_i \times r_{1,i}. \quad (28)$$

Одержана рівність тотожна формулі, яку застосовують для оцінки дохідності портфеля цінних паперів [13].

Як впливає з рівняння (28), очікувана дохідність портфеля μ розраховується за формулою [14]:

$$\mu = X_1 \times \mu_1 + \dots + X_i \times \mu_i + \dots + X_N \times \mu_N = \sum_{i=1}^N X_i \times \mu_i, \quad (29)$$

де μ_i — очікувана дохідність залишків на i -му рахунку (формула (13)).

Щоденне стандартне відхилення дохідності портфеля дорівнюватиме [14]:

$$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N X_i \times X_j \times \rho_{i,j} \times \sigma_i \times \sigma_j}, \quad (30)$$

де $\rho_{i,j}$ — коефіцієнт кореляції між дохідністю залишків на i -му та j -му рахунках; σ_i, σ_j — щоденні стандартні відхилення дохідності i -го та j -го рахунків (формула (14)).

Якщо значення дохідності залишків на поточних рахунках незалежні, то рівняння (30) можна спростити, надавши йому вигляду:

$$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^N X_i^2 \times \sigma_i^2}. \quad (31)$$

Стандартне відхилення, розраховане за формулами (21) та (30), є мірою відносного ризику відпливу коштів із портфеля. Враховувати зміну кількості рахунків у портфелі дає змогу формула (30). Скористаємося нею для дослідження ефектів диверсифікації та концентрації коштів на банківських рахунках.

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ РИЗИКУ ВІДПЛИВУ КОШТІВ

Відносний ризик відпливу коштів із портфеля банківських рахунків визначається стандартним відхиленням дохідності (див. формулу (30)).

Дослідимо, як змінюється відносний ризик зі збільшенням кількості поточних рахунків N . Для цього припустимо, що взаємoneзалежні залишки на банківських рахунках розподілено рівномірно, тобто коефіцієнти концентрації дорівнюють $X_i = \frac{1}{N}$.

Всі залишки мають однакову якість (інакше кажучи, стандартні відхилення дохідності залишків на окремих рахунках однакові) і дорівнюють σ_* . З огляду на це вираз (30) матиме такий вигляд:

$$\sigma = \frac{\sigma_*}{\sqrt{N}}. \quad (32)$$

Приклад визначення впливу кількості рахунків на відносний ризик відпливу коштів із портфеля (стандартне відхилення дохідності портфеля) наведено в таблиці 2.

Як засвідчують дані таблиці 2, зі збільшенням кількості рахунків стандартне відхилення дохідності портфеля зменшується. Це так званий ефект розміру банку, масштабу його діяльності. Взаємне поглинання банківських установ, їх об'єднання, конкурентна боротьба за залучення нових клієнтів призводять до значного збільшення кількості рахунків та до суттєвого зменшення відносного ризику відпливу коштів. Залишки на банківських рахунках певною мірою втрачають стохастичний характер поведінки і стають більшою мірою визначеними. Зауважимо, що за таких умов абсолютний ризик відпливу депозитів підвищується (див. формулу (6)).

ЕФЕКТ КОНЦЕНТРАЦІЇ ЗАЛИШКІВ НА РАХУНКАХ

Розглянемо випадок, коли всі залишки взаємoneзалежні та мають однакові стандартні відхилення дохідності σ_* , а концентрації залишків на рахунках — різні. Тоді вираз (30) набуде вигляду:

$$\sigma = \sigma_* \times \sqrt{\sum_{i=1}^N X_i^2}. \quad (33)$$

У цьому випадку вираз під коренем характеризуватиме ефект концентрації залишків на окремих банківських рахунках. Приклад впливу цієї концентрації на відносний ризик відпливу коштів із портфеля (стандартне відхилення дохідності портфеля) наведено у таблиці 3.

Як впливає з даних таблиці 3, на ра-

Таблиця 3. Вплив концентрації залишків на рахунках на відносний ризик відпливу коштів із портфеля (стандартне відхилення дохідності портфеля)

Поточні рахунки	Коефіцієнти концентрації	
	Нерівномірний розподіл залишків, X_i	Рівномірний розподіл залишків, X_i
№ 1	80%	25%
№ 2	10%	25%
№ 3	6%	25%
№ 4	4%	25%
Усього	100%	100%
Стандартне відхилення	81% σ_*	50% σ_*

хунку № 1 спостерігається значна концентрація залишків (80%) від загального обсягу портфеля. Ризик відпливу коштів із такого портфеля становить $81\%\sigma_*$. Тобто він, по суті, визначається ризиком відпливу коштів з одного рахунку (на якому вони в основному й сконцентровані) і перевищує ризик відпливу коштів із портфеля, якому притаманний їх рівномірний розподіл на рахунках.

Отже, нерівномірність розподілу залишків, значна їх концентрація на невеликій кількості рахунків призводять до збільшення відносного ризику відпливу коштів.

МІНІМАЛЬНИЙ ОБСЯГ ПОРТФЕЛЯ

Мінімальний обсяг портфеля банківських рахунків — величина, що відображає найімовірніший обсяг коштів, які залишаються на банківських рахунках. Його можна вважати стабільним залишком.

Для обчислення мінімального обсягу портфеля скористаємося формулою, наведеною у праці [15]:

$$B_{\min}(t,p) = B_0 \times \exp(\mu \times t + h_p \times \sigma \times \sqrt{t}), \quad (34)$$

де μ — середня дохідність портфеля (формули (20) або (29)); σ — щоденне стандартне відхилення дохідності (темпу приросту) портфеля (формули (21) або (30)); t — горизонт прогнозу, виражений у днях; B_0 — поточний обсяг портфеля на день, починаючи з якого робиться прогноз на t днів уперед.

Коефіцієнт h_p є квантилем порядку p нормального розподілу випадкової величини із середнім, рівним нулю, та стандартним відхиленням, що дорівнює одиниці. Нагадаємо, що порядок квантиля p засвідчує ймовірність того, що обсяг залишків може виявитися меншим від $B_{\min}(t,p)$.

Залежність величини квантиля h_p від його порядку відображено в таблиці 4.

Отже, формула (34) враховує не лише мінливість обсягів грошових коштів (за допомогою волатильності дохідності σ), а й тренд їх зміни (за допомогою середньої дохідності μ).

Насамкінець зробимо кілька зауваг. Застосовуючи запропоновані формули, слід пам'ятати про зроблені у статті застереження. Окремо наголосимо на двох із них.

1. Поточне стандартне відхилення дохідності портфеля банківських рахунків, розраховане за історичними даними, використовується в процесі оцінки мінімального обсягу зазначеного портфеля як міра його мінливості в майбутньому. Інакше кажучи, випадкова поведінка портфеля банківських рахунків у майбутньому буде подібною до її поведінки в минулому. Зауважимо, що статистичний характер поведінки коштів на банківських рахунках може суттєво змінитися внаслідок приходу або, навпаки, переходу значної частини клієнтів на обслуговування в інші банки.

2. Припускається, що дохідність залишків на банківських рахунках підкоряється нормальному закону розподілу.

Справедливість цих припущень слід перевіряти за допомогою зворотного тестування (back testing) фактичних та розрахункових даних. У разі суттєвих розбіжностей модель слід коригувати.

Подальші дослідження слід зосередити на застосуванні інших видів розподілів, які більш реалістично описують поведінку залишків на банківських рахунках, зокрема такий ефект, як раптове різке зростання залишків.

Література

1. Kronseider C. Managing Liquidity Risk // Credit Suisse First Boston. — 2003. — 20 August. — <http://www.gtnews.com/article/5125.cfm>.

2. Кукушкина Е. Дифференцированный подход к формированию резервов коммерческими банками // Бизнесинформ. — 1998. — № 2. — С. 54—56.

3. Колосов Л., Уманский В. Вероятностный подход к оптимальному управлению свободными средствами банка // Рынок ценных бумаг. — 1997. — № 21 (108). — С. 46—48.

4. Волошин И. Измерение концентрационных рисков с помощью теории портфелей // Финансовые риски. — 1998. — № 3(15). — С. 94—99.

5. Кочетков В.Н. Анализ банковской деятельности: теоретико-прикладной аспект: Монография. — К.: МАУП, 1999. — 192 с.

6. Возжзов А.П. Математична інтерпретація банківського ефекту // Збірник наукових праць Черкаського інженерно-технологічного інституту. Серія: Економічні науки. — Черкаси: ЧІТІ. — 2000. — С. 118—121.

7. Возжзов А.П., Сухомлинов Е.А. Трансформация переменной части текущих пассивов коммерческого банка в состав управляемых ресурсов. // Экономика: проблемы теории та практики. Збірник наукових праць. Випуск 99. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2001. — 116 с.

8. Хвостик В. Риск неликвидности — методика количественной оценки // Банковские технологии: компьютеры+программы. — 1998. — № 3. — С. 69.

9. Хвостик В. Удосконалення оцінки ліквідності комерційного банку // Вісник Національного банку України. — 2001. — № 5. — С. 45—47.

10. Куліков Ю. Резервирования, проблемы и методы их решения // Банковская справа. — 1998 — № 1. — С. 38.

11. Амелин И.Э., Царков В.А. Мониторинг перспективной ликвидности банка // Труды семинара "Проблемы анализа и управления рисками в деятельности кредитных организаций". — М.: МАКС Пресс, 2001. — С. 131—135.

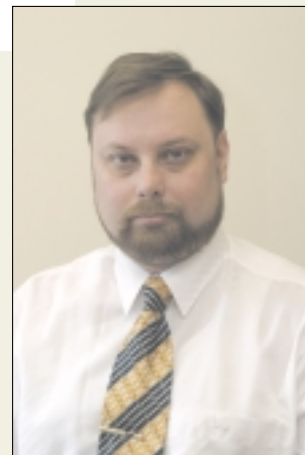
12. Ширяев А.Н. Основы стохастической финансовой математики. В 2-х т. — М.: Фазис, 1998.

13. Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. Инвестиции / Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 1997. — 1024 с.

14. Маршалл Дж. Ф., Бансал В.К. Финансовая инженерия: Полное руководство по финансовым нововведениям: Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 1998. — 784 с.

15. Bangia A., Diebold F.X., Schuermann T., Stroughair J.D. Modeling Liquidity Risk, With Implications for Traditional Market Risk Measurement and Management (99-06) // The Wharton Financial Institutions Center. The Wharton School. University of Pennsylvania. — 1998. — November. — P. 1—16.

Особливості інституційних перетворень та концентрація банківського капіталу в Україні

**Юрій
Прозоров**

Головний консультант експертно-аналітичного центру Ради Національного банку України з питань грошово-кредитної політики, член виконкому Українського товариства фінансових аналітиків

У статті розглянуто чотири основних етапи інституційної трансформації банківського капіталу в Україні, проаналізовано поточний стан, тенденції та подальші перспективи процесу концентрації капіталу, активів і зобов'язань вітчизняної банківської системи. Автор застерігає, що в 2004–2005 роках вона може потрапити до інституційної пастки швидкого зростання, вихід із якої — підвищення капіталізації та концентрації внутрішнього банківського капіталу.

Повноцінний аналіз розвитку банківської системи України в умовах переходу на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку економіки потребує застосування всього наявного наукового інструментарію. Більшість вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків банківської справи, залишаючись у межах неокласичної парадигми економічної теорії, дотримуються монетаристських, посткейнсіанських або навіть марксистських підходів до пояснення тих чи інших явищ і суперечностей у банківській системі. Проте багато питань розбудови і трансформації банківських систем постсоціалістичних країн неможливо глибоко осмислити і проаналізувати без застосування нової інституційної підходу.

Великий внесок у структурний та інституційний аналіз проблем підвищення капіталізації банківської системи зробили такі українські вчені, як В.Геєць, А.Гальчинський, А.Грищенко, О.Кіреєв, В.Мищенко, А.Мороз, М.Савлук, М.Алексєєнко, Г.Бортніков, О.Яременко та інші. В Росії цю тематику розробляють Г.Клейнер, В.Макаров, М.Матовников, А.Олейник, В.Полтерович.

Як зазначено в [1, с. 140], для країн Центральної і Східної Європи, Балтії та СНД можна загалом виділити чотири великих етапи інституційних перетворень національних банківських систем:

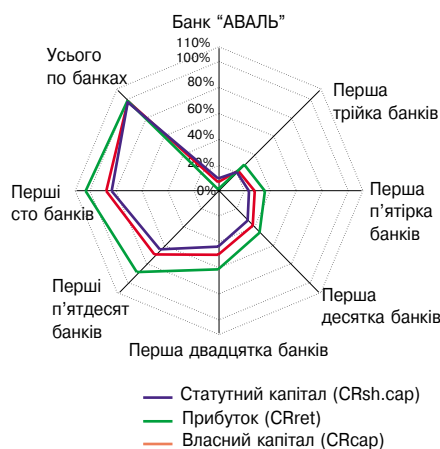
1. Приватизація державних і створення нових комерційних банків.
2. Банкрутства слабких і погано керованих банків, концентрація банківського капіталу.
3. Передпродажна підготовка місцевих банків, що залишилися на ринку.
4. Прихід до країни іноземного банківського капіталу, купівля ним кращих місцевих банків, різке зниження ролі національного капіталу.

Життя вносить корективи до будь-яких класифікацій і різнопланових процесів, які паралельно, проте з різною швидкістю, відбуваються в банківському секторі. Але в даний момент з великою мірою вірогідності можна констатувати, що

вітчизняна банківська система проходить середину другого етапу структурних перетворень. Хоча кількість зареєстрованих банків протягом останніх трьох років знизилася незначно — зі 195 банків наприкінці 2000 р. до 178 на 01.03.2004 р., — процеси концентрації у банківській системі в поєднанні зі швидким зростанням активів привели Україну до інституційно нової моделі функціонування банківського сектору.

За станом на 1 січня 2004 року розрахований за офіційними даними НБУ [2] капітал першої п'ятірки найбільших банків України ("Аваль", Приватбанк, Промінвестбанк, Ощадбанк та Укрсоцбанк) становив майже 29% від усього капіталу банківської системи. Частка першої десятки в консолідованому власному капіталі системи сягнула 38.5%, а першої двадцятки — більш як 50% (див. графік 1). Уперше за історію незалежної України балансовий капітал Промінвестбанку за підсумками 2003 року перевищив рівень 1 млрд. грн. Завдяки великим за обсягами емісіям, проведеним АППБ "Аваль" і Приватбанком наприкінці минулого року, їхній капітал за станом на 01.01.2004 року перевищив відповідно 900 і 950 млн. гривень. Можна прогнозувати, що в 2004–2005 роках концентрація капіталу п'ятірки лідерів банківського бізнесу України істотно зросте.

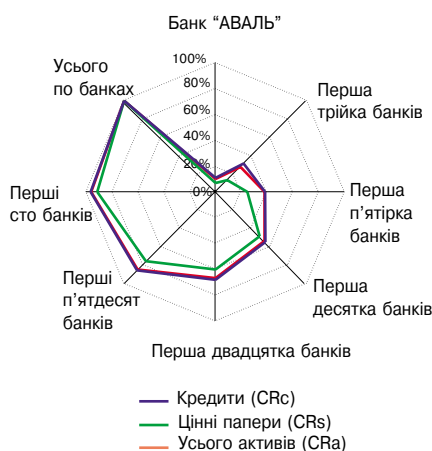
Графік 1. Концентрація капіталу банків України за станом на 01.01.2004 р.

Зауважимо менший ступінь концентрації статутного капіталу порівняно з власним та значно вищий рівень концентрації прибутку. Банки другої сотні, а деякі з них мали у 2003 році значні збитки, загалом генерують негативний грошовий потік і, таким чином, слугують джерелом відпливу коштів із банківської системи. Про це сигналізує (див. графік 1) перетин лінії 100% показника CR ret у точці 100 банків. Тобто перші 100 банків України закінчили рік із прибутком, кращим, ніж система в цілому.

Рівень концентрації банківських активів ще вищий (див. графік 2). Активи першої п'ятірки банків становлять за підсумками 2003 р. 38%, першої десятки — 54%, першої двадцятки — 67% від активів усієї банківської системи України.

Графік 2. Концентрація активів банків України за станом на 01.01.2004 р.

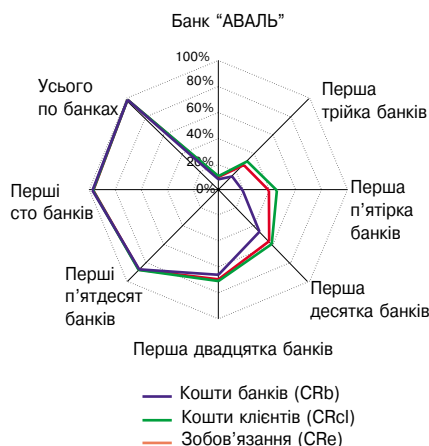

Кредити і заборгованість клієнтів також щільно сконцентровані у провідних банках України: перша трійка видала більш як 30%, перша п'ятірка — майже 39% усіх кредитів. Концентрація вкладень у цінні папери не така висока, як раніше. У 2002 році перші три банки тримали 34.5%, а перші п'ять — більш як 56% усього інвестиційного портфеля по банківській системі, що розцінювалося нами свого часу як можливий ризик для її функціонування [3, с. 54]. Тепер показники концентрації банківських вкладень у цінні папери першої трійки та п'ятірки істотно знизилися і на початок 2004 р. становили відповідно 13% і 25%. Таким чином, можна зробити висновок про якісну переорієнтацію провідних банків країни в бік основних активних операцій — кредитування.

Що ж до пасивної сторони балансу, то аналіз (див. графік 3) свідчить про надзвичайно високу концентрацію джерел коштів. Особливу увагу необхідно приділити тому факту, що в банках провідної трійки зосереджено більш як 30% усіх коштів клієнтів банківської си-

стеми. На рахунках у банках першої п'ятірки сконцентровано 45%, першої десятки — майже 60%, двадцятки — понад 70%, а перших п'ятдесяти банків — 88% коштів. Отже, в інших 104 банках, що мають ліцензію НБУ, знаходиться менше 12% клієнтських коштів.

Графік 3. Концентрація пасивів банків України за станом на 01.01.2004 р.

Такий стан справ ще раз підтверджує сформульовану в 2002 році тезу щодо можливого досягнення інституційної межі процесу концентрації банківської системи України при оптимумі 30–50 банків [3, с. 56]. Де-факто в останні роки відбулася абсорбція пасивів, а затім і активів від дрібних банків до великих і найбільших. Вірогідно, малим банкам залишається або виступати в ролі розрахунково-касових центрів неформальних фінансово-промислових груп, які належать їх основним власникам та акціонерам, або перебувати у постійній залежності від стану міжбанківського ресурсного ринку, про що свідчить дуже низький рівень концентрації коштів банків порівняно із загальними зобов'язаннями (див. графік 3). Так, якщо перша п'ятірка мала майже 40-процентну частку в усіх зобов'язаннях банківської системи, то частка їх коштів, отриманих від інших банків, була вдвічі меншою — 19%. Аналогічні показники концентрації пасивів першої

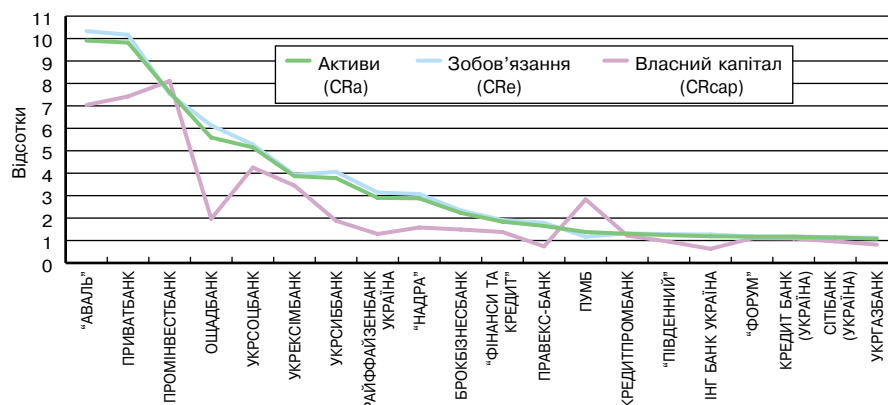
двадцятки становили відповідно 56% та 45%. Лиш у провідних п'ятдесяти банків ці показники вирівнюються на рівні близько 87%. Про згубність та безперспективність такої тактики управління активами та пасивами неодноразово попереджало керівництво Національного банку України. Що тривоги небезпідставні, ще раз засвідчив негативний досвід торішньої листопадової кризи ліквідності та зростання ставок на міжбанківському ринку.

Хоча активи банківської системи у 2001–2003 роках в умовах стабільної валютно-курсової політики і розширеної грошової пропозиції з боку Національного банку України зросли в 2.6 раза (з 39.9 до 105.5 млрд. грн.), адекватного збільшення банківського капіталу не спостерігалось. Балансовий капітал збільшився всього в 1.98 раза (із 6.5 до 12.9 млрд. грн.), а статутний капітал — у 2.2 раза (із 3.7 до 8.1 млрд. грн.). Норматив адекватності регулятивного капіталу Н2 (не менше 8%) по системі загалом наприкінці 2001 року було виконано на рівні 20.7%. Наприкінці 2002 року рівень адекватності знизився до 18%, а на кінець 2003 року становив 15.1% [4].

В умовах підвищення Національним банком України значення нормативу адекватності капіталу в 2004 році банківська система може опинитися в інституційній пастці швидкого зростання: недостатній рівень капіталізації почне обмежувати можливості щодо нарощування кредитування суб'єктів господарювання саме у той момент, коли зростаюча реальна економіка потребуватиме все вагомшої кредитної підтримки з боку фінансового, передусім банківського, сектору.

Як впливає з графіка 4, рівні концентрації активів та зобов'язань банків першої двадцятки близькі один до одного, з деяким перевищенням рівня концентрації зобов'язань. Інша картина спостерігається щодо рівня концентрації власного капіталу. Банки, які мають розходження між рівнями концентрації активів-зобов'язань та капіталу

Графік 4. Рівень концентрації коштів банків першої двадцятки за станом на 01.01.2004 р.

(графік CR cap знаходиться нижче від CR a та CR l), у 2004 році повинні приділити особливу увагу підвищенню рівня власної капіталізації.

Термін “інституційна пастка” (англійською *lock-in*) уперше ввів до наукового обігу нобелівський лауреат Д.Норт [5, с. 16]. Академік В.Полтерович визначає інституційну пастку в термінології теорії ігор як неефективну стійку норму — інститут, стійкість якого означає, “що при відхиленні від відповідного стереотипу поведінки індивід або мала група економічних агентів програють, тоді як одночасний перехід всіх агентів до альтернативної норми дозволив би поліпшити суспільний добробут” [6, с. 40].

Теперішнє становище банківської системи України можна характеризувати як ризикове щодо можливості потрапляння до інституційної пастки “швидкого зростання”. Про це свідчать ознаки:

— зростання активів банківської системи в умовах досить високих відсоткових ставок за кредитами не супроводжується адекватним збільшенням прибутку банків — навпаки, показник рентабельності активів зменшився за два роки бурхливого зростання системи з 1.19 до 1.04%. Тобто, на жаль, наявний негативний ефект масштабу від зростання;

— посилене фондування шляхом залучення депозитів фізичних осіб (найдорожчого джерела банківських пасивів, навіть з урахуванням ефекту дилуції вартості зобов’язань дешевшими поточними коштами) в умовах певного посилення інфляційних процесів стримує зниження процентних ставок. Це обмежує коло потенційних позичальників переважно сферою швидкого обороту коштів — передусім торгівлі, яка на грудень 2003 року отримала 36% усіх кредитів, наданих в економіку України, тоді як промисловість — лише 30% [7, с. 100];

— банківська система не має значних внутрішніх джерел підвищення капіталізації — грошовий потік, генерований нею, недостатній для отримання прибутку такого рівня, який дозволив би істотно наростити власний капітал;

— зовнішні джерела підвищення капіталізації обмежені: залучати нових акціонерів складно через побоювання нинішніх власників втратити контроль над банками, продаж додаткових банківських акцій населенню є малопривабливим у зв’язку з практикою хронічної невилітати банками дивідендів за власними акціями у грошовій формі та змін в оподаткуванні дивідендів;

— держава не є сильним гравцем на банківському ринку, про що свідчить невиконання Національним банком і Кабінетом Міністрів України в 2003 році

завдання, названого пріоритетним у Посланні Президента України Л.Д.Кучми до Верховної Ради України щодо створення Українського банку реконструкції та розвитку (УБРР);

— іноземні інвестиції в банківський капітал поки що неістотні, навпаки — у 2001—2003 роках частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків знизилася з 13.3 до 11.3%.

Отже, можна зробити висновок, що в даний момент у площині активів капітал існує загроза виникнення самопідтримуваного негативного зворотного зв’язку. Це може завести банківську систему України в інституційну пастку, своєрідну потенційну яму, вихід з якої можливий лише за якісних структурних змін.

Недостатність капіталу вітчизняної банківської системи виходить на перший план як один з основних чинників, що стримує розвиток фінансово-кредитного сектору в процесі виконання ним своєї функції фінансового посередництва.

Інституційний “дизайн” банківської системи України, що склався історично, не є досконалим. Відсутність спеціалізованих банків, у тому числі Земельного, Іпотечного, згадуваного вище УБРР, відносна слабкість державного Ощадного банку України негативно позначаються на роботі системи, на комерційні банки перекладаються невластиві їм функції. Головні шляхи виходу банківської системи з пастки швидкого зростання, на наш погляд, — це подальша концентрація, вливання українськими акціонерами у великі банки необхідного капіталу (як основного, так і додаткового) з нефінансового сектору, в тому числі й шляхом повернення з офшорних зон після проведення податкової амністії, про необхідність якої говориться вже не один рік.

Відхилення 4 березня 2004 року Верховною Радою України поданого НБУ законопроекту щодо змін до Закону України “Про банки і банківську діяльність” стосовно дозволу відкривати філії іноземних банків, де пропонувалося здійснити засадничі інституційні зміни складових банківської системи, до якої, крім банків та НБУ, мали входити філії іноземних банків, — ще одне свідчення небезпеки потрапляння до інституційної пастки. Своєрідна “піррова перемога” банківського лобі законсервує на певний час вітчизняну банківську систему в “інституційній ямі”, тобто в такому інституційному середовищі, в якому, за визначенням професора А.Гриценка, “одночасно присутня необхідність інституційних змін і відсутні механізми таких змін” [8, с. 162].

Подальші дослідження повинні з’ясувати, скільки часу залишилося до переходу банківської системи України на третій етап інституційних перетворень. Проблема адекватності капіталу для іноземних банків, що прийдуть на четвертому етапі в Україну, не є нагальною, зважаючи на їх розміри і порівняно невеликі обсяги банківського ринку України. Необхідно виконати вимогу щодо лібералізації фінансового сектору (одну з умов вступу нашої країни до Світової організації торгівлі) — цього не уникнути, обравши європейський шлях розвитку держави. Після того, як законодавством будуть допущенні на ринок філіалів іноземні банки, можна прогнозувати надзвичайно високу конкуренцію в банківському секторі України. Власникам найбільших вітчизняних банків уже нині необхідно готуватися до серйозної конкурентної боротьби із сильними і досвідченими іноземними банківськими холдингами або заздалегідь готуватися до продажу свого банківського бізнесу стратегічним іноземним інвесторам.

Література

1. Прозоров Ю. Институциональные особенности банковской концентрации в странах — кандидатах на вступление в ЕС // *Фінансово-банківська система України у європейському вимірі: Збірник статей*. — К: Вид. дім “Козаки”, 2002. — С. 138—144.
2. Фінансовий стан банків України за станом на 01.01.2004 р. http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Finance_b/01.01.2004.pdf.
3. Прозоров Ю. Концентрація банківської системи України: подальші перспективи // *Вісник НБУ*. — 2003. — №1. — С. 54—56.
4. Основні показники діяльності банків України. http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Dynamics/2001-last.htm.
5. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ. — К.: Основи, 2000. — 198 с.
6. Полтерович В.М. Институциональная динамика и теория реформ // *Эволюционная экономика и “мэйнстрим”*. — М.: Наука, 2000. — С. 31—54.
7. Грошово-кредитна та банківська статистика // *Бюлетень Національного банку України*. — 2003. — № 12. — С. 64—154.
8. Гриценко А.А. Особливості інституційної архітектури українського суспільства XXI століття // *Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку* / За ред. акад. В.М.Гейця. — К.: Ін-т екон. прогнозування; Фенікс, 2003. — С. 155—171.

**Марія
Дмитренко**

Доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Черкаської філії Української академії банківської справи НБУ

У статті порушено важливе питання етичної і соціальної відповідальності у бізнесовій, зокрема банківській діяльності в Україні, подано науково-теоретичні та предметно-прикладні матеріали, аналіз практичних проблем, що характеризують особливості формування соціально відповідального бізнесу.

Об'єктивно аналізуючи наукові погляди Г.Форда, М.Вебера та інших представників економічної етики як науки, автор наголошує на необхідності створення нової трудової етики, яка відповідала б сучасному розвитку суспільства.

Аспекти/

Бізнес-етика і соціальна відповідальність у банківській системі

У нинішніх високодинамічних умовах розвитку цивілізації підприємництво покликане враховувати людські та соціальні аспекти впливу бізнесу на працівників, споживачів, а також сприяти вирішенню проблем суспільства в цілому. Люди, як правило, очікують від бізнесу не тільки високих економічних результатів, а й істотних досягнень з точки зору соціальної мети і соціальних інтересів. Підприємці повинні активно діяти в таких сферах, як захист довкілля, охорона здоров'я і суспільна безпека, громадянські права, захист інтересів споживача тощо. Бізнес має бути соціально відповідальним. Таке бачення його ролі вельми актуальне в умовах України.

Відповідальність бізнесу щодо вирішення соціальних проблем підтримують політичні і громадські інститути. Це те, що виходить за межі визначених законами вимог або надвимог. Серед останніх аспект соціальної відповідальності можна виділити основні [1, 175]:

- довгострокові перспективи в соціально зорієнтованому суспільстві;
- сприятливі умови для бізнесової діяльності, які сприяли б формуванню привабливого образу підприємця;
- зміна потреб. Пов'язані з бізнесом соціальні очікування сьогодні радикально змінилися і залучення компаній до вирішення соціальних проблем стає вкрай необхідним;
- наявність важливих ресурсів для надання допомоги у вирішенні соціальних проблем;
- моральні норми соціальної поведінки підприємця. Як член суспільства він повинен керуватися нормами моралі.

Соціально-економічний досвід розвинених країн засвідчує, що ринкова економіка базується на економічній етиці, культурі праці і її високий продуктивності, наукових методах організації праці, обов'язковості партнерів, яка закріплена не тільки дого-

вором, а й чесним словом підприємця, і ґрунтується на високих заробітках працівників. Економічна етика стверджує верховенство людини над матеріальними цінностями, якими вона управляє у процесі виробництва. Без неї неможлива ринкова економіка.

Першим успішним практиком економічної етики був Г.Форд — під час економічної кризи 1920—1930-х років. Він встановив високу заробітну платню і такі низькі ціни на кінцевий продукт, що робітники його заводів могли купити автомобіль, який самі ж і зробили. Це дало йому змогу зберегти виробництво. Форд купив земельні ділянки, створив сільськогосподарські товариства, допоміг своїм робітникам, пенсіонерам збудувати власні житла, придбати трактори і сільськогосподарські машини, організував на власних заводах продаж споживчих товарів, харчування робітників, забезпечив їх теплом і паливом. Форд одним із перших залучив робітників у компанійони через акції, завдяки чому вони відчули себе господарями виробництва.

Втім, в управлінській ієрархії існують і багато прикладів неетичної поведінки керівників. Її спричинюють недобросовісна конкурентна боротьба, недостатнє заохочення керівників за етичну поведінку, загальне зниження значення етики в суспільстві, тиск з боку організації на працівників з метою пошуку компромісу між їх особистими цінностями і цінностями керівників. Дослідження засвідчують, що на прийняття неетичних рішень службовцями впливає насамперед поведінка їх керівників. Отже, поводячись етично, керівник може підняти етику поведінки підлеглих на новий якісний рівень.

Не секрет, що сьогодні частина економіки нашої країни знаходиться в “тіні”, багато коштів, які могли б відчутно поліпшити соціальне становище народу, переводяться в “податкові сховища” за кордон. За таких об-

ставин говорити про соціально орієнтовану ринкову економіку не доводиться. Проте Україна прагне будувати саме таку — соціально орієнтовану економіку, а отже, її успіхи на цьому шляху будуть прямо пропорційні рівню досягнень українського бізнесу на ниві соціальної відповідальності.

Господарство — основна сфера життєдіяльності людини та її взаємодії з природою, створення і споживання базових людських цінностей. Саме в господарській діяльності відбувається становлення людини, її перетворення з біологічного організму в соціального індивіда й особистість. Людина бере участь у господарській практиці, де реалізуються її природні і духовні сили. Тому при філософському аналізі господарства як фактора виробництва обмежитися згадкою про людину, залишивши за межами розгляду її пристрасті, бажання, потреби, тобто все те, що, власне, і робить її *homo sapiens*, буде неправильним.

Специфічного філософського аспекту проблема людини набуває тоді, коли ми наголошуємо на особливій ролі трудової етики у функціонуванні й розвитку господарських систем. Із відкриттям М.Вебером ролі трудової етики, трудової мотивації в становленні господарства проблема набуває також і практично-філософського змісту. В наших умовах вона актуалізується у зв'язку з тим, що в ХХІ століття ми ввійшли з недостатньою трудовою і етичною мотивацією життя і праці. Це змушує визнати, що стару, традиційну, трудову етику ми залишили в 30—80-х роках минулого століття, а нової не створили. Натомість запропонували трудову естетику, яка могла активно спонукати до праці лише за умов насильства. Сьогодні треба створити трудову етику, яка відповідала б трудовому суспільству. Етичні питання є продуктом реального господарського життя, і від них не можна абстрагуватися, адже вони — суть господарювання.

Вияви господарського безладдя і негараздів свідчать, що господарське життя не організовано розумно і раціонально, що йому бракує моральних засад. Моральна краса несумісна з користолюбством, корупцією і взагалі з будь-якими злочинами проти людей. Діловий успіх — це своєрідний іспит не тільки інтелігентності, а й моральної культури підприємця. Діловий успіх високоморальної, тим більше релігійної людини, визначається не прибутком, а служінням ближньому. Домінування матеріальних інте-

ресів і стосунків у людському суспільстві, за словами В.Соловйова, є лише випадком поганої життєвої філософії, яка в дійсності не ґрунтується ні на чому. Засадою лишаються загальні вимоги розуму й совісті, підвладні вищій — моральній — основі господарського життя.

Одна з актуальних проблем сьогодення — роль і значення бізнес-етики — етики індивідуальної праці та особистої відповідальності. Вона постає нині в ширшому і гострішому соціально-історичному контексті. Йдеться про формування трудової етики сучасного суспільства, яка приходить на зміну традиційній; інакше кажучи — про формування “економічної людини” з новими стимулами до праці й новою трудовою мотивацією. Приголомшливо, але факт: найчудовіші ідеї наших нинішніх економістів сьогодні розбиваються, як правило, об той же здавна не помічений камінь спотикання: бракує людини-хазяїна, котра з ентузіазмом береться за справу, орієнтуючись на адресовані їй економічні реформи.

Сьогодні очевидно, що економічна реформа, з якою спочатку пов'язували всі свої надії радикально настроєні вітчизняні економісти, буксуватиме, допоки на допомогу їй не прийде реформування моральних основ нашого світогляду, не виникне трудова мотивація нового типу, котра відповідає умовам сучасного українського суспільства. Моральність — це сфера найпростіших і водночас найглибших відносин людей, що визначають їх мотивацію і поведінку. Без неї, без її “простих” законів (а для цього потрібно насамперед відновити їх у споконвічних правах) ми навряд чи просунемося вперед в інших галузях життя. Тільки з моральним реформуванням наша господарська, політична і правова реформи нарешті дадуть результати.

В основу раціональної дії людини-господаря Вебер поклав етику християнства. У християнстві, за його словами, немає “ніякого релігійного тлумачення світу як цілого”. Це, по суті, етичне вчення, яке орієнтує діяльність у світі, але не дає теологічного тлумачення. Ця етика, орієнтована на внутрішній світ людини, і є моментом внутрішнього переконання. Вона не містить жодних табу щодо дійсних чи бажаних умов діяльності у світі. Але таке етичне розуміння християнства Вебер не вважає результатом особистих можливостей. Для нього воно — закономірне, послідовне, продумане,

раціональне. Ідея раціональності трактується Вебером не тільки як фактична, неминуха вимога, а й як фундаментальна умова відповідального морального поведіння в сучасному світі. Раціональність не є ні чимось далеким і зовнішнім щодо релігії, ні тим, що має замінити її в дусі просвітительських уявлень [3].

Щоденну управлінську діяльність у кожній організації здійснюють конкретні менеджери і виконавці відповідно до своїх функцій і посадових обов'язків, які можуть бути зафіксовані у документах (посадових інструкціях) або ж становити предмет усних домовленостей. Але досвідчені керівники добре знають: жодна найдетальніша інструкція не може визначити всі аспекти дій. Тому нерідко всупереч інструктивним документам чи постановам вони керуються власними уявленнями і цінностями під час виконання тієї чи іншої роботи. Йдеться про етичні аспекти менеджменту, котрі відображають надзвичайно важливий механізм його взаємодії з суспільством.

Далеко не завжди одні й ті ж вчинки, дії, форми поведінки отримують однакову етичну оцінку — в різних країнах вони розцінюються по-різному. Скажімо, американське законодавство хабарі вважає злочином. А проте так звані “підмазки” — виплата певних сум іноземним державним чиновникам американськими компаніями з метою прискорити прийняття потрібних їм рішень — не вважається злочином, мало того — нерідко вони не оподатковуються, тобто напіввідпільні “подачки” готівкою не враховуються при оподаткуванні: ці витрати спрямовуються на прискорення митних формальностей, дрібні подарунки, чайові тощо, натомість не можуть використовуватися на підтримку збуту або, наприклад, започаткування нового бізнесу. Винятком із цієї практики є хіба що виплати, що порушують Закон 1977 року “Про корупцію у справах з іноземними організаціями”, який було прийнято після того, як з'ясувалося, що великі суми були передані високопоставленим іноземним чиновникам у зв'язку з продажем американських літаків.

Інший приклад типової етичної проблеми стосується дотримання антидмпінгового законодавства США металургійними підприємствами України, що експортували в 1996 році майже півмільйона тонн сталевих високотісного вуглецевого обрізного

листа на суму близько 200 млн. доларів. Департамент торгівлі Сполучених Штатів у результаті антидемпінгового процесу, ініційованого американськими компаніями “General Steel Co” і “Gulf States Inc”, увів із 1 липня 1997 року нові ставки ввізного мита для наших підприємств: для “Азовсталі” — 100%, для комбінату ім. Ілліча — 177%, а для решти — 238%. Наші менеджери і політики, причетні до цих процесів, це несподіване рішення розцінили як несправедливе. Адже рівень рентабельності відносно собівартості дорівнює лише 7–10%. Здавалося б, підстав для того, щоб вважати ціни на українську металопродукцію демпінговими, немає. Однак американська сторона мала свої аргументи. По-перше, українські підприємства близько 100 тис. тонн металопродукції поставляли через фірми-посередники із південноазійських країн, що вважається піратськими поставками. Це негативно позначилося на іміджі українських підприємств. Нині фірми-посередники збанкрутували або ж були ліквідовані, а питання українського металу існує. По-друге, і це головне, українська економіка не має статусу ринкової, а вважається перехідною. Це дає право американському департаменту торгівлі вдаватися до широких вольностей щодо визначення “реальних” цін. Тому нині одне з першочергових питань — надання вітчизняній економіці статусу ринкової. А на переговорах між учасниками зазначеної антидемпінгової процедури українська сторона намагається призупинити введення в дію нових ставок ввізного мита на метал на 5 років. До речі, у США розглядають іще кілька питань стосовно дотримання українськими постачальниками вимог антидемпінгового законодавства цієї країни. Все це свідчить про актуальність етичних питань у сфері міжнародного бізнесу [4, 69–70].

Етика — система моральних принципів, яка зобов’язує відрізнити правильну поведінку від хибної. А саме розуміння бізнес-етики багато в чому залежить від системи загальних і особистих моральних цінностей менеджерів та виконавців. Важливо розрізняти внутрішню етику організації та етику її взаємовідносин із навколишнім середовищем. Стосовно організаційної етики, то її аспекти зазначені у поширеному в США тесті на етику організації. Що ж до зовнішньої етики взаємовідносин організації з навколишнім середовищем, то вона

визначається вимогами, яких дотримуються у своїй діяльності провідні міжнародні компанії.

Можна навести чимало факторів, які спонукають до неетичної поведінки. Серед них — недостатність законодавчої та нормативно-правової бази, значний обсяг “тіньової” економіки, конкурентна боротьба, що примушує нехтувати етичними міркуваннями, прагнення звітувати про рівень прибутковості за дедалі коротші періоди, тобто в кожному кварталному звіті, відсутність належного стимулювання етичної поведінки керівників, загальне зниження ролі етики в суспільстві, певний тиск на рядових працівників з боку організації чи установи з метою пошуку компромісів між їх цінностями і цінностями вищого керівництва, низькі моральні якості членів суспільства.

Цілком закономірно постає питання про можливість поліпшення етичної поведінки. Такі можливості є і, як свідчить досвід зарубіжних країн, вони доволі значні, адже пов’язані з соціально-політичним життям суспільства. Щодо цього надзвичайно важливу роль відіграють політичні партії, органи влади і державного управління, громадські організації (зокрема товариства споживачів), населення. Не меншу роль відіграє інструментарій поліпшення етичності поведінки в організаціях: етичні стандарти (кодекси), що описують загальну систему цінностей, етичні правила, яких мають дотримуватися працівники банківських установ. Зокрема, Кодекс честі українського банкіра проголошує: “Цивілізований ринок є економічною основою гармонійного розвитку сучасної правової держави. Неможливо уявити собі розвинуту країну без банків. Банки, об’єднуючи як своїх клієнтів виробника, продавця і споживача, значною мірою виступають охоронцями комерційної моралі. Вони природно заохочують чесність, пунктуальність, підприємливість і засуджують безпечність, азарт та марнотратство. Від дій банкіра суттєво залежить ступінь благополуччя всіх учасників економічних відносин.”

У своїй професійній щоденній діяльності банкір утверджує:

♦ обов’язковість. Банкір тримає слово. Його слово цінне і надійне. Банкір бездоганний у додержанні “правил гри”;

♦ чесність. Банкір не бере участі у незаконних та аморальних справах, зживає заходів, щоб не допускати їх;

♦ повагу до інтересів клієнтів.

Банкір цінує інтереси клієнта як свої власні. Це — запорука успіху та добробуту всіх;

♦ надійність у збереженні таємниць. Банкір надійно зберігає конфіденційні відомості, довірені йому іншими особами чи організаціями;

♦ коректність. Банкір утримується від дій, що наносять шкоду будь-кому. Він визнає лише чесну конкуренцію як засіб боротьби за лідерство. Банкір коректний у словах і діях;

♦ відповідальність. Банкір несе відповідальність перед людиною, суспільством, природою. Він не керується особистими, груповими чи відомчими інтересами, якщо вони суперечать законам суспільства або загальнолюдським цінностям;

♦ гуманність. Банкір підтримує традиції національного підприємництва, благодійність та милосердя. Він допомагає нужденному, використовуючи всі наявні можливості;

♦ єдність і солідарність у міжбанківських відносинах. Банкір дотримується принципів єдності, солідарності, взаємодопомоги, стверджує дух корпоративності та довіри у стосунках з іншими банкірами [5, 72–73].

Бізнес-етика тісно пов’язана із соціальною відповідальністю. Йдеться про певне добровільне реагування організації на соціальні проблеми. Соціальна і юридична відповідальність притаманна сучасній моделі бізнесу. Кожен із видів відповідальності має свої критерії та рівні.

Хоча проблема соціальної відповідальності виникла ще наприкінці XIX — початку XX століть, стосовно неї досі не вщухають дискусії. Часто при цьому згадують ім’я Е. Карнегі. Ендрю Карнегі — провідний бізнесмен у виробництві сталі — видав у 1900 році працю “Євангеліє процвітання”, де виклав доктрину капіталістичної благодійності, згідно з якою прибуткові організації повинні жертвувати частину своїх коштів на благо суспільства. Він вклав понад 350 млн. доларів у соціальні програми і побудував більш як 2000 публічних бібліотек. Не менш відомий американський бізнесмен Джон Д. Рокфеллер пожертвував 550 млн. доларів і заснував фонд Рокфеллера, кошти якого використовуються для розв’язання соціально значущих проблем у сфері економіки, науки, культури. Прибічником ідеї соціальної відповідальності ділових організацій був також Роберт Вуд — президент торговельної фірми “Сіре Рьобак енд К”, який у звіті за 1936 рік нагадував своїм

акціонерам про соціальні зобов'язання організації.

Чимало прикладів участі бізнесменів у розв'язанні соціальних проблем можна навести і з вітчизняної практики. У минулому підтримка мистецтва, створення бібліотек, благодійність тощо посідали важливе місце в діяльності українських промисловців, банкірів, представників ділових кіл. І все ж до 50-х років XX століття такі вчинки були швидше винятком, дивацтвом. Бізнесмени переважно орієнтувалися на прибуток і задоволення інтересів власників. Широковідомий вислів американського залізничного магната Вільяма Вандервільда: “До біса народ! Я працюю на акціонерів”, оприлюднений восени 1918 року газетами “Нью-Йорк Таймс” і “Нью-Йорк Геральд”, відображав позицію переважної більшості бізнесменів і політиків. Уважно придивившись до нашого сьогодення, можна оцінити актуальність зазначе-

ної вище тези для багатьох представників українського бізнесу і політики.

Висока соціальна відповідальність сприяє розвитку компаній, і навпаки — нехтування нею звужує можливості їх успіху. Це дало змогу сформулювати “залізний закон відповідальності”, згідно з яким у довгостроковій перспективі ті, хто не використовує наявну владу з користю для суспільства, ризикують втратити її. Втім, деякі українські бізнесмени, не знаючи цього закону, доходять аналогічних висновків.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що соціальна відповідальність вносить чимало змін у менеджмент організації. По-перше, виникає потреба визначити відповідні пріоритети стосовно кожної базової сфери діяльності: виробництва, маркетингу, інформаційних зв'язків, корпоративної філософії тощо. По-друге, істотно змінюються основні функції менеджменту щодо планування, організації,

комплектування штатів, мотивації, керівництва, комунікацій, контролю. По-третє, принципових змін зазнає сама філософія бізнесу, яка еволюціонує відповідно до інноваційних ідей та явищ постійно оновлюваного світового співтовариства.

Література

1. Іщенко М.П., Руденко І.І. Людинознавча компетентність керівника, менеджера, спеціаліста: Монографія. — Черкаси: Відлуння — Плюс, 2003.
2. Самсин А.И. Основы философии экономики: Учебное пособие для вузов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003.
3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. — К.: Основи, 1991.
4. Кредісов А.І., Панченко Є.Г., Кредісов В.А. Менеджмент для керівників. — К.: Т-во “Знання”, КОО, 1999.
5. Кодекс честі українського банкіра. // Філософія: Підручник / Під ред. О.В.Маркова — К.: НБУ. — 1997.

Монети України

Про введення в обіг ювілейної монети “Марія Заньковецька”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні діячі України”, 15 червня 2004 р. ввів у обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні, присвячену 150-річчю від дня народження Марії Костянтинівни Заньковецької (Адамовської) (1854—1934 рр.) — видатної актриси, громадської діячки, однієї з основоположників українського національного театру, першої народної артистки України (1923), яка народилася у с. Заньки на Чернігівщині (звідси її псевдонім). Марія Костянтинівна — актриса широкого творчого діапазону, діяльність якої мала надзвичайний вплив на становлення та розвиток українського театру. Великий талант драматичної актриси приніс Заньковецькій світову славу.

Монету виготовлено з нейзильберу. Якість виготовлення — звичайна, маса — 12,8 г, діаметр — 31,0 мм, тираж — 30 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі на дзеркальному тлі розміщено малий Державний герб України, написи: **УКРАЇНА** (угорі),

2 ГРИВНІ/2004 (унизу). Зображено стилізовану квітку (у центрі). Цю композицію праворуч обрамлено стилізованою сценічною завісою. На аверсі розміщено також логотип Монетного двору НБУ.

На реверсі на передньому плані праворуч зображено портрет Марії Заньковецької, на другому плані — стилізований квітковий орнамент та по колу ліворуч розміщено напис: **МАРІЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА**, унизу — роки життя: **1854—1934**.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук. Скульптор — Роман Чайковський.

Ювілейна монета номіналом 2 гривні “Марія Заньковецька” є дійсним платіжним засобом України й обмежена до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

**Ярослав
Юрін**

Провідний економіст відділу фінансового моніторингу АППБ "Аваль". Аспірант Львівського банківського інституту НБУ

**Анатолій
Сундук**

Провідний економіст відділу проблем економічної і техногенної безпеки Ради з вивчення продуктивних сил України Національної академії наук України. Аспірант Ради з вивчення продуктивних сил України НАНУ

Розглянуто найтипівіші для світової та вітчизняної банківської практики ризики, що можуть загрожувати фінансовій та інвестиційній безпеці банків, а отже, й економічній безпеці держави. Запропоновано комплекс універсальних заходів, спрямованих на зменшення імовірного негативного впливу цих ризиків на діяльність банківських установ.

Протидія ризикам/

Фінансова й інвестиційна безпека банків та її вплив на загальноекономічну безпеку держави

Трансформаційні процеси, які відбувалися в Україні за роки її незалежності, розвивалися на тлі глибокої економічної кризи, внаслідок чого різко загострилася проблема ресурсного забезпечення економічного розвитку, передусім — його інвестиційно-фінансової складової.

Одну з провідних ролей у вирішенні зазначеної проблеми (насамперед у напрямі активізації залучення грошових коштів та забезпечення фінансової стабільності, а відтак — посилення економічної безпеки країни загалом) відіграє банківська система держави.

З огляду на це особливої актуальності набуває спроможність вітчизняних банків протидіяти фінансовим та інвестиційним ризикам.

Зупинимося на кожному з них детальніше.

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ

Фінансові ризики здебільшого виникають унаслідок недотримання банківськими спеціалістами принципів забезпечення фінансової безпеки. Відразу зауважимо: ця проблема не лише наша. Вона — інтернаціональна.

Протидіючи шахрайству в банківській сфері, керівники служб безпеки найбільших у світі банків навіть створили Міжнародну асоціацію з питань безпеки в банківській справі. Її завдання — сприяти обміну відповідною інформацією між членами асоціації, надавати взаємну допомогу з метою запобігання злочинів проти банків.

Стурбованість банківів виправдана. За даними, наведеними в одній з останніх доповідей асоціації, присвяченій проблемі боротьби з міжнарод-

ними фінансовими злочинами, майже кожен другий з них — 48% — спрямовується проти банків (зокрема комерційних) та інших фінансових установ, 29% — проти інвесторів, 19% — проти урядових установ, 4% — проти решти суб'єктів.

Асоціацією узагальнено найпоширеніші в світі зовнішні та внутрішні ризики, що загрожують фінансовій безпеці банків. Серед зовнішніх основними є:

- ◆ небезпека зловмисного підриву ділової репутації банку;
- ◆ недосконалість системи добору кадрів та брак власних коштів;
- ◆ надання недостовірної інформації клієнтам;
- ◆ використання фальшивих векселів, цінних паперів та гарантійних листів;
- ◆ неповернення наданих кредитів, правова неврегульованість цього напрямку банківської діяльності, а також недосконала оцінка кредитних ризиків;
- ◆ відсутність або обмеженість "банку даних" про недобросовісних позичальників;
- ◆ шахрайство з кредитними картками;
- ◆ "витікання" ділової інформації;
- ◆ недосконалість структур забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки банківських установ;
- ◆ загроза вторгнення у банківські комп'ютерні мережі.

Зрозуміло, всі ці ризики більшою чи меншою мірою загрожують і фінансовій безпеці українських банків. Окрім них, для вітчизняних банківських установ суттєвими є також ризики, пов'язані з відсутністю практичних навичок добору партнерів та перевірки їх надійності, уміння якісно

прогнозувати динаміку розвитку подій на фінансових ринках. Дається взначення також слабкий захист державою фінансово-кредитної сфери та відсутність спеціального інформаційно-аналітичного центру.

Аналіз певних законів України (зокрема "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю") свідчить, що деякі статті сформульовані нечітко, містять суперечності, порушують права і свободи людини та ігнорують інтереси суб'єктів підприємницької діяльності.

Серед найпоширеніших внутрішніх ризиків фінансової безпеки банків такі:

- ◆ неправомірні розтрата коштів банківськими службовцями;
- ◆ незаконне привласнення доходу;
- ◆ фальшування витрат;
- ◆ зловживання реальними активами банку чи клієнта;
- ◆ перевищення повноважень управлінським персоналом;
- ◆ підробка документів або внесення до них недостовірних даних;
- ◆ шахрайство у сфері бухгалтерського обліку.

ІНВЕСТИЦІЙНІ РИЗИКИ

Інвестиційні ризики — це загроза недосягнення поставлених капітало вкладниками цілей та ймовірність відповідних грошових збитків.

Розрізняють такі види інвестиційних ризиків: загальноекономічний, політичний, правовий, технічний, ризик учасників проекту, маркетинговий, екологічний.

Перші три види спричиняються зазвичай зовнішніми умовами ведення інвестиційного бізнесу. Інші, як правило, виникають через помилки у плануванні та реалізації конкретних проектів.

Зокрема фінансовий ризик зумовлюється невиконанням очікуваних дій внаслідок непередбаченого зменшення обсягів або цілковитого припинення фінансування проекту, нездовільного фінансового стану партнерів, ненадходження коштів від реалізації вироблених товарів чи послуг, неплатоспроможності покупців продукції, надмірні власні витрати.

Маркетинговий ризик виникає за неякісного аналізу та прогнозу ринкових умов ведення бізнесу, помилки у формуванні дилерської або власної збутової мережі, невдалого часу виходу на ринок, невваженої цінової політики тощо.

Ризик учасників проекту може бути пов'язаний з різноманітними форс-мажорними обставинами, у тому числі

з обставинами, які позначаються на фінансовому стані підприємств-партнерів.

З точки зору результатів діяльності на фінансовому ринку інвестиційні ризики поділяються на ризики втраченого зиску, зниження рівня доходності, відсоткові ризики.

Під ризиками втраченого зиску розуміють імовірність непрямих фінансових втрат у вигляді неодержаного прибутку або інвестицій. Такі ризики є несистемними; найчастіше вони виникають унаслідок тих чи інших змін на фінансовому ринку або на ринку банківських послуг. Їх можуть спричинити, наприклад, зміни у банківському законодавстві, інтервенції центробанку, падіння валютного курсу тощо.

Ризики зниження рівня доходності є наслідком можливого зменшення відсотків і дивідендів за портфельними інвестиціями, вкладками, кредитами.

Проаналізувавши досвід банківських систем економічно розвинутих країн, можна виокремити найтипівіші заходи, яких слід вживати з метою зменшення інвестиційних ризиків, а саме:

- ◆ створення єдиного реєстру потенційних (а також наявних) позичальників із зазначенням історії ведення їх бізнесу в площині повернення боргових зобов'язань;
- ◆ удосконалення та врегулювання нормативно-правової бази банківського інвестування, усунення численних суперечностей та недоліків у механізмі кредитування фізичних та юридичних осіб;
- ◆ організації служби інвестиційного моніторингу;

◆ оптимізація системи прийняття рішень стосовно механізму надання кредитів (дотримання принципу об'єктивності, раціональності та прагматизму);

◆ визначення пріоритетних напрямів вкладення інвестиційних ресурсів;

◆ посилення ролі контролюючих (ревізійних) органів у разі надання кредитів на значну суму;

◆ активізація співпраці між клієнтами та банками з метою посилення між ними взаємодії.

Література.

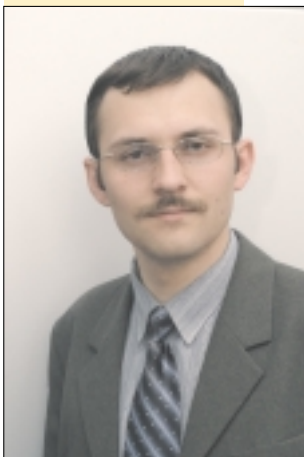
1. Банківська енциклопедія / Під редакцією А.М.Мороза. — К.: Ельтон, 1993.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека : Монографія. — К.: Фенікс, 1999.
3. Вступ до банківської справи. — К.: Лібра, 1998.
4. Кормишкін Е.Д. Экономическая безопасность региона : Учебн. пособие. — Саранск : Издательство Мордовского ун-та, 2001.
5. Основи банківської справи / Авторський колектив під керівництвом А.М.Мороза. — К.: Лібра, 1994.
6. Сивий В., Балика С. Управление хозяйственным риском // Бизнес информ. — 1998. — № 12. — С. 23—27.
7. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання // Урядовий кур'єр. — 2004. — 10 лютого.
8. Устенко О.Л. Теория экономического риска : Монография. — К.: МАУП, 1997.
9. Шукін Б.М. Інвестиційна діяльність: Методичний посібник. — К.: МАУП, 1998.

Кухоль та ложки. Срібло, штампування, карбування. Москва, кін. XIX — поч. XX ст. Из фондів сховища №1 Державної скарбниці НБУ.

Дослідження/

Правова природа заповідального розпорядження вкладника: історія, теорія та практика застосування законодавства

**Ярослав
Турлуковський**

Магістр права Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка

Автор досліджує сутність поняття “розпорядження банку (фінансовій установі)” у контексті спадкових правовідносин. Аналізуючи юридичну літературу, чинне законодавство та підзаконні акти, що регулюють спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі), формулює висновки, які сприяють уніфікації зазначеного поняття та глибшому розумінню пов'язаних із ним питань.

Новітня історія розвитку нашої держави позначена докорінною зміною і перетворенням економічних процесів. Це, звичайно, призвело до ускладнення правової системи. Дане твердження певним чином стосується і спадкових правовідносин, реформування яких зумовлене, зокрема, істотним розширенням кола об'єктів цивільних прав. За часів планової економіки, на відміну від правових систем розвинутих капіталістичних країн, щодо багатьох об'єктів цивільного права у нас діяло своєрідне законодавче регулювання взагалі та особливий порядок переходу в спадщину зокрема. Це стосується й регламентації спадкування вкладів, яка в новому Цивільному кодексі України набула якісно нового змісту. Тому на сучасному етапі розвитку правової системи необхідно переглянути як теоретичні положення, так і практику застосування законодавства у частині правового режиму банківських вкладів.

Насамперед зазначимо таке: регулювання посмертного переходу вкладів можна простежити ще в радянському законодавстві двадцятих років, що вплинуло на зміст норм чинного Цивільного кодексу України і відповідно на сучасну правозастосовчу практику. Тобто більшість поглядів на правову природу відносин, що виникають між кредитною установою та вкладником, який зробив у встановленій формі заяву про посмертну видачу вкладу певній особі, склалася ще у двадцяті роки минулого століття. Це питання досліджували у своїх працях як спеціалісти із цивільного права, так і представники економічної науки, зокрема В.І.Серебровський, В.К.Дронников, Л.Н.Дуневич, П.І.Седугін, Л.В.Шевчук, Є.О.Рябокоть. Окрім іншого, заслуговує на увагу також проблема співвідношення норм, які регламентують можливість залишити заповідальне розпорядження щодо вкладу безпосередньо в банку, та іншими, новими для української правової системи, інститутами спадкового права.

Нашими завданнями є дослідження сутності поняття “розпорядження банку (фінансовій установі)” у контексті спадкових правовідносин, аналіз юридичної літератури, норм чинного законодавства та підзаконних актів, нового Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року, які регулюють спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі), а також формулювання висновків, які б сприяли одноманітному розумінню даного питання і вдосконаленню вітчизняного законодавства.

Варто зазначити, що частина авторів, котрі досліджували цю проблему, не розглядали питання щодо правової природи спеціальних вказівок вкладника окремо від правовідносин, які виникають між вкладником та кредитною установою. Певну складність щодо цього вносили часті зміни законодавства. Вперше особливий порядок спадкування вкладів було встановлено Положенням “Про державні трудові ощадні каси” (надалі — Положення), затвердженим Радою Народних Комісарів СРСР, що набрало чинності з 29 грудня 1922 року. Положенням дозволялося громадянам розпоряджатися вкладами на свій розсуд, що мало стимулювати приплив коштів у фінансову систему СРСР. Тогочасний Цивільний кодекс практично скасував заповідальну свободу розпорядження власним майном, встановивши вичерпний перелік осіб, які могли отримати спадщину навіть за заповітом. Згідно ж із Положенням вкладник міг зробити заповідальне розпорядження безпосередньо в ощадній касі на вкладному документі чи на розрахунковій книжці. Причому така дія могла бути вчинена в усній формі при неграмотності вкладника та посвідченні такого заповідального розпорядження двома працівниками ощадної каси¹. Ці вклади не обкладалися податком зі спадщини, який був на той час доволі високим і збільшувався залежно від її обсягу. Для вчинення таких заповідальних розпоряджень не треба було дотримуватися ви-

¹ Серебровський В.И. Завещание или договор // Право и жизнь. — 1928. - № 1. — С. 18.

мог, встановлених щодо складення заповіту. Таким чином, точний зміст тогочасного законодавства передбачав своєрідну форму спадкування, зумовлену економічними потребами. Так, П.Лінде стверджував, що фактично було “дві форми переходу вкладів по спадкуванню — спадкування за законом і друга — спадкування за заповідальним розпорядженням, яке є своєрідною формою заповіту”². Із цим можна погодитися, оскільки використовувалася навіть термінологія спадкового законодавства.

Із 5 грудня 1925 року по 28 травня 1928-го було скасовано пільговий порядок спадкування вкладів. Вони успадковувалися на загальних підставах. Проте вже 28 травня 1928 року з’явилася нова редакція Положення, де зазначалося, що вкладник може вказувати ошадній касі осіб, яким належить видати вклад у разі його смерті, незалежно від того, чи входять вони до переліченого в законі кола осіб, котрі мають право на отримання спадщини. Тобто знову встановлювався особливий порядок спадкування вкладів, а зміна термінології дала підставу багатьом правникам говорити про відсутність тотожності між вказівкою ошадній касі та заповітом. Аргументуючи таку позицію, П.Лінде зауважував, що й до революції 1917 року в ошадних касах вкладники могли заявляти у письмовій формі, кому видати вклад у разі їх смерті, отож радянське право містить абсолютно схожі положення. Виходячи з аналогії, каси, як і до жовтневого перевороту, вступають із вкладником у комбінований договір схову (зберігання) вкладу з обов’язком його посмертної передачі згідно з призначенням³. Схожих поглядів дотримувалися також Е.Г.Полонський та В.А.Плінер, визначаючи дані правовідносини як договір іррегулярного зберігання⁴. Тобто взагалі заперечувалося, що йдеться про особливий вид спадкування. Виходячи з такої позиції, заповіт, складений пізніше, не міг відмінити розпорядження вкладника ошадній установі як частину двостороннього

го договору. Навряд чи можна погодитися з такою позицією, яка не пояснює, чому за договором “схову вкладів” нараховуються відсотки. До того ж варто погодитися з думкою, що “таке розпорядження взагалі не може вважатися договором, оскільки для того, щоб воно мало юридичну силу, достатньо волі однієї сторони — вкладника. Кредитна установа у такому випадку обмежується лише виконанням цієї волі”⁵.

У зв’язку із цим не можна також погодитися і з тими авторами, які кваліфікували такі правовідносини як договір на користь третьої особи, хоча такий погляд був досить поширеним серед радянських учених. Зокрема, В.І.Серебровський, обстоюючи його, стверджував, що тільки при визнанні даних правовідносин між вкладником та кредитною установою договором на користь третьої особи можна пояснити виникнення самостійного права вимоги поза волею особи, яка отримує вклад після смерті вкладника. Оскільки ж право вимоги виникає для третьої особи виключно у зв’язку з правомочим між боржником (ошадною касою) та стипулянтном (вкладником), то тільки від них залежить, буде цей договір у майбутньому змінений чи взагалі розірваний. Основний аргумент проти визнання вказівки вкладника ошадній касі заповітом полягав у тому, що в разі такого визнання треба було б автоматично вважати ошадні каси інституціями, наділеними повноваженнями посадовими особами, які посвідчують посмертні розпорядження вкладника, і водночас контрагентом вкладника, а це призвело б до серйозних непорозумінь⁶. В.І.Серебровський апріорі виходить з того, що правовою природою заповіту зумовлено необхідність нотаріально його посвідчувати, і тому інші установи нібито не можуть навіть у встановленому законом порядку посвідчувати чи приймати заповіти.

По-перше, такі погляди не знаходять підтвердження у чинному українському цивільному законодавстві, котре, як і радянське законодавство, дозволяє в окремих випадках посвідчення заповітів капітанами суден, начальниками пошукових та інших експедицій, головними лікарями тощо⁷. Крім того, у багатьох правових системах цивільне законодавство дає змогу укладати заповіт у різних формах. Наприклад, чинним Цивільним кодексом провінції Квебек громадянам надано можливість залишити після себе не тільки нотаріально посвідчений заповіт, а й заповіт, складений при двох свідках (із тексту кодексу не випливає, що мають бути на увазі якісь надзвичайні обставини), і так зва-

ний власноручний заповіт. Останній для визнання його чинним має лише бути написаний заповідачем власноручно та підписаний. Причому в статті 714 йдеться про те, що “власноручний заповіт та заповіт перед свідками, які не відповідають усім вимогам, що пред’являються до його форми, тим не менше є дійсним, якщо він відповідає істотним умовам і якщо він є визначеним і недвозначно містить останню волю померлого”⁸.

Схожі положення містяться і в законодавствах багатьох європейських країн. Тож заповіт не обов’язково повинен бути нотаріально посвідченим для визнання його дійсним.

Зауважимо, що позиція прихильників кваліфікації даних правовідносин як договору на користь третьої особи ґрунтується на цілковитому ототожненні договору вкладу (чи договору банківського вкладу, якщо перенести дану аргументацію на сучасні реалії) із заповідальним розпорядженням вкладника. Так, В.К.Дронников стверджував, що “сама видача вкладу може мати різні підстави і переслідувати різні цілі, наприклад, обдарувати третю особу або повернути їй борг, що для боржника (ошадної каси, банку) значення не має”⁹. Це абсолютно ігнорує той факт, що на практиці поширені випадки укладення договору банківського вкладу без зазначення того, кому цей вклад має дістатися на випадок смерті вкладника. Власне кажучи, таке зазначення не є істотною умовою договору банківського вкладу (депозиту). Крім того, Цивільним кодексом України передбачено окремо можливість укладення договору банківського вкладу на користь третьої особи. “Ця особа набуває права вкладника з моменту пред’явлення нею до банку першої вимоги, що випливає з прав вкладника, або вираження нею іншим способом наміру скористатися такими правами”¹⁰. Тож при зазначенні імені фізичної особи чи найменування юридичної особи в договорі банківського вкладу, що є істотною умовою, така особа може набути прав вкладника ще за життя особи, яка зробила вклад на її користь. На противагу цьому в особі, зазначеній в заповідальному розпорядженні, не виникає жодних прав до моменту відкриття спадщини (смерті вкладника). Тому постає логічне запитання: яку ж мету має громадянин при укладенні такого договору? Звичайно ж, не нагородити чи обдарувати якусь особу. Основним мотивом є збільшення власного капіталу, убезпечення коштів тощо. До-

² Линде П. Особый порядок наследования вкладов в сберкассах // Еженедельник советской юстиции. — 1927. — № 34. — С. 1046.

³ Варто зазначити, що погляди П.Лінде щодо правової природи посмертного переходу вкладів суперечливі. У статті автор кілька разів змінює свою позицію. Так, спочатку він визначає посмертний перехід вкладів як особливий вид спадкування, а згодом узагалі стверджує про договірний характер таких правовідносин. В іншій частині статті Линде називає вклади особливою позикою, яка регулюється звичаями ділового обороту та банківськими статутами. Водночас в останньому абзаці своєї статті він радить практикам “якомога уважніше ознайомитися із цією спеціальною частиною спадкового права і пам’ятати, що заповідальні розпорядження вчиняються майже на 100% вкладних документів ошадних”. Що знову спонукає до висновку, що П.Лінде вважав таке розпорядження заповітом і, відповідно, посмертне наступництво вкладів — спадкуванням.

⁴ Полонский Е.Г., Плинер В.А. О правовом регулировании расчетных и кредитных отношений // Советское государство и право. — 1962. — № 6. — С. 6.

⁵ Рябоконь Е.О. Спадкове правовідношення в цивільному праві. — К.: Віпол, 2002. — С. 22.

⁶ Серебровский В.И. Завешание или договор // Право и жизнь. — 1928. — № 1. — С. 16—20.

⁷ Цивільний кодекс України. — К.: Парламентське видавництво, 2003. — С. 1252.

⁸ Гражданский Кодекс Квебека. — М.: “СТАТУТ”, 1999. — С. 203.

⁹ Дронников В.К. Розпорядження вкладника своїм вкладом на випадок смерті // Радянське право. — 1971. — № 1. — С. 69.

¹⁰ Цивільний кодекс України. — К.: Парламентське видавництво, 2003. — С. 1063.

говір вкладника з кредитною установою в основній своїй частині не може бути визнаний договором на користь третьої особи, а саме заповідальне розпорядження “є тільки певним доповненням до основного договору”¹¹. Будь-який договір передбачає узгодження волі двох контрагентів, але тут цього немає. Зауважимо також закріплення саме в Цивільному кодексі статті, присвяченої регулюванню спадкування вкладів та використання термінології спадкового права у Положеннях, які регулювали діяльність державних ощадних кас. Треба визнати, що “рядовий вкладник і гадки не має про договір на користь третьої особи. А що таке заповіт, він знає і, підписуючи його, вкладає в нього той зміст, який усі мають на увазі, коли говорять про заповіт”¹². Тож спеціальна вказівка вкладника є заповітом, який складено в особливій формі, передбаченій та санкціонованій законом. Таким чином, відрізняється тільки зовнішній вияв волі, власне форма волевиявлення, а зміст — розпорядження своєю власністю на випадок смерті — залишається тим же. Невизнання за спеціальними вказівками вкладників правової природи заповіту судами та нотаріальною практикою призвело до того, що за чинності останнього Цивільного кодексу УРСР при врахуванні обов’язкової частки у спадщині не враховувався “вклад спадкодавця, на який зроблено розпорядження на випадок смерті чи складено заповіт”¹³.

Така практика фактично суперечила тогочасному чинному законодавству. Адже в статті, якою закріплено норми щодо обов’язкової частки у спадщині, зазначено, що вона виділяється “незалежно від змісту заповіту”. Тобто в даному разі в законі йдеться про заповіт, складений у встановленому чинним законодавством порядку. Можливість складення дійсного, але нотаріально не посвідченого заповіту передбачалася і в Цивільному кодексі УРСР, і правовими системами інших країн, про що вже йшлося. Жодних застережень стосовно врахування форми заповідання вкладів при обчисленні розміру обов’язкової частки закон не містив, незважаючи на позицію судової та нотаріальної практики¹⁴. Таких поглядів дотримувалися й автори, що визнавали договір вкладу самостійним, із притаманними тільки йому ознаками. Так, П.І.Седугін зазначав, що за-

повідальне розпорядження не можна розглядати як самостійний вид договору, бо для ощадної каси не має значення, кому видати вклад після смерті вкладника, тоді як у договорі завжди узгоджується воля контрагентів. Ощадна каса виконує заповідальне розпорядження в силу взятих на себе загальних обов’язків із розрахункового обслуговування вкладника. До того ж залишення спеціальної вказівки є тільки правом вкладника і в жодному разі не може бути істотною чи просто звичайною умовою договору про банківський вклад¹⁵.

Фактично, виходячи з потреби акумулювання коштів на рахунках саме в державних ощадних касах, радянська держава встановила можливість сингулярного правонаступництва вкладів. Сингулярний правонаступник, на відміну від універсального, набуває окреме право зі складу спадщини. Обсяг такого права (у даному випадку — тільки на вклад) — чітко визначено законом. Схожість із сингулярним правонаступництвом також у тому, що спадкоємець, котрий успадкував вклад, не зобов’язаний був виплачувати борги спадкодавця, якими обтягується вся сукупність спадкового майна (власне спадщина). Таким чином, можна говорити фактично про два режими спадкування вкладів за Цивільним кодексом УРСР¹⁶. Вклад також не входив до складу спадщини, якщо в заповіті окремо зазначалося, що останній поширюється і на вклад.

Дискусійним було питання про те, чи включається вклад до складу спадщини, якщо в заповіті просто зазначено, що він поширюється на все майно померлого. Судова та нотаріальна практика у таких випадках виходила з позиції, що в разі, якщо заповідь не залишив спеціального розпорядження кредитній установі чи не зробив його в заповіті, це означає, що в нього не було бажання надавати якомусь спадкоємцю право на вклад з усіма пільгами та перевагами¹⁷. Судова практика виходила з буквального тлумачення закону, згідно з яким вклад не входив до складу спадщини лише в разі наявності прямої вказівки ощадній касі чи банку або коли є застереження у за-

повіті. Такі положення закону відігравали роль особливої гарантії з боку держави для вкладника, що його вклад після смерті успадкується саме тим спадкоємцем, якого зазначено у заповідальному розпорядженні чи безпосередньо в заповіті. Таким чином, вкладнику надавалося тільки право, яке він міг і не використати. Втім, існувала і протилежна позиція, яка полягала в тому, що “у всіх випадках, коли спадкодавцем було зазначено про те, що предметом заповідального розпорядження є все належне йому майно або певна сукупність майна, включаючи і право на вклад, за змістом ст. 564 ЦК України вклад у кредитній установі до складу спадщини входити не повинен”¹⁸. Тож якщо внаслідок якихось форс-мажорних обставин на момент смерті заповідача з усього майна, на яке було складено заповіт, залишався лише вклад, спадкоємець із правом на обов’язкову частку (мова йде про непрацездатних і неповнолітніх) та кредитори не отримували взагалі нічого, хоча в заповіті йшлося про “все майно” без будь-яких застережень.

Враховуючи все зазначене, варто погодитися з позицією розробників нового Цивільного кодексу України, де в статті 1228 якого вказується, що право на вклад входить до спадщини незалежно від способу розпорядження ним¹⁹. Проте вкладник має право розпорядитися правом на вклад у фінансовій установі, склавши заповіт або зробивши відповідне розпорядження безпосередньо в банку чи фінансовій установі. Таке розпорядження слід розглядати як своєрідний спрощений заповіт, оскільки заповіт, що був складений після залишення розпорядження фінансовій установі, цілком або частково скасовує розпорядження, якщо в ньому змінено особу, до якої має перейти право на вклад, чи в разі коли заповіт стосується всього майна спадкодавця. Тобто така ж ситуація виникала, коли було складено кілька нотаріально посвідчених заповітів: пізніший за часом складання скасовує попередній повністю або в тій частині, що суперечить йому. На жаль, у Цивільному кодексі України не враховано пропозицій щодо доцільності зобов’язати кредитну установу надсилати нотаріусу державної нотаріальної контори за місцем проживання вкладника копії відповідного розпорядження останнього, а в разі зміни або скасування — копії документа про його зміну чи скасування²⁰. Введення такої норми до

¹¹ Дуневич Л.Н. О юридической природе завещательного распоряжения вкладчика сберегательной кассы // Ученые записки Саратовского юридического института. — Саратов. : Изд. “Коммунист”, 1957. — Вып. 5. — С. 166—167.

¹² Там же. — С. 169.

¹³ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 червня 1983 р. № 4 “Про практику розгляду судами України справ про спадкування” // Постанови Пленуму Верховного Суду України (1963—2000): Офіц. вид.: У 2 т. / За загальною ред. В.Ф.Бойка. — К.: А.С.К., 2000. — Т. 1. — С. 148—153.

¹⁴ Грибанов В.П. Границы свободы завещания вкладов // Советское государство и право. — 1968. — № 3. — С. 117.

¹⁵ Див.: Седугин П.И. Вклады граждан в кредитных учреждениях. — М.: Юридическая литература, 1964. — С. 61—63.

¹⁶ Див.: Шевчук Л.В. Заповіт як підстава виникнення правонаступництва в цивільному праві України. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. — Київ. — 2001. — С. 58.

¹⁷ Постанова президії Закарпатського обласного суду від 11 січня 1972 р. // Практика судів України в цивільних справах (частина 2). Бюлетень законодавства і юридичної практики України, К.: Юрінком, 1995. — № 3. — С. 163—165.

¹⁸ Рябоконь Є.О. Спадкове правовідношення в цивільному праві. — К.: Віпол, 2002. — С. 17.

¹⁹ Цивільний кодекс України. — К.: Парламентське видавництво, 2003. — С. 1228.

²⁰ Рябоконь Є.О. Спадкове правовідношення в цивільному праві. — К.: Віпол, 2002. — С. 19.

Цивільного кодексу України дало б змогу уникнути ситуації, коли й після смерті вкладника банк продовжує користуватися вкладом, що є вигідним для фінансової установи. (Втім, банк може й не мати інформації про смерть вкладника). Слід також зазначити, що в юридичній літературі поширена точка зору, згідно з якою за наявності вкладу не можна допустити залишення вказівки стосовно частин у сумарному вигляді, оскільки сума внеску до його видачі може змінитися і в подальшому це утруднить процес поділу спадщини між спадкоємцями²¹. По-перше, закон не містить прямої чи опосередкованої заборони на вчинення таких дій. По-друге, цілком можлива ситуація, коли вкладник хоче залишити певну грошову суму якійсь сторонній особі, керуючись особистими мотивами. Наприклад, 10 тисяч гривень при загальній сумі вкладу 20 тисяч гривень. Що ж до решти майна, в тому числі й вкладу в банку, ним не залишено жодних вказівок. Спадкодавця цілком влаштовує, що після його смерті спадщина, за винятком 10 тисяч гривень, надійде до першої черги спадкоємців за законом. Не має значення, на яку суму збільшиться вклад на момент смерті спадкодавця, адже останній залишив вказівку щодо видачі конкретної суми певній особі. Тож задля уникнення практичних труднощів потрібно визначити механізм такого розподілу вкладу в Цивільному кодексі України чи інших підзаконних актах.

Проведене нами опитування серед працівників кількох банків Києва (АКБ “Східноєвропейський банк”, “Надра” та інших) засвідчило, що юридична банківська практика однозначно кваліфікує розпорядження банку (фінансової установи), дане власником вкладу на випадок своєї смерті, як особливий вид заповіту. Крім того, в пункті 10.14 Інструкції Національного банку України “Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах”, на відміну від Цивільного кодексу України, використовується термін “заповідальне розпорядження”²², а не просто “розпорядження банку (фінансової установи)”. Хоча підзаконний акт повинен повністю відповідати закону, в даному аспекті положення інструкції НБУ можна розцінювати як такі, що відповідають правовій природі розпорядження вкладника вкладом на випадок своєї смерті та не суперечать законодавству. Аналогічні норми можна

знайти в цивільних кодексах інших пострадянських держав. Наприклад, у Цивільному кодексі Російської Федерації у пункті 1 статті 1128 йдеться про можливість розпорядитися вкладом у звичайному заповіті або ж “шляхом вчинення заповідального розпорядження в письмовій формі у тому філіалі банку, де знаходиться цей рахунок. Щодо коштів, які знаходяться на рахунку, таке заповідальне розпорядження має силу нотаріально посвідченого заповіту”²³. У статті 1228 Цивільного кодексу України також має бути вказівка, що розпорядження банку (фінансової установи) є особливим видом заповіту.

У зв'язку із цим потребує вивчення питання про співвідношення даних норм з іншими інститутами спадкового права. Так, новий Цивільний кодекс України закріпив раніше невідомий українському законодавству інститут секретного заповіту. Під останнім розуміють заповіт, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом та подається в заклеєному конверті, на якому має бути підпис заповідача. Нотаріус, у свою чергу, ставить на конверті власний посвідчувальний напис, скріплює печаткою і в присутності заповідача вкладає його в інший конверт та печатає²⁴. Хоча у статті 1255 Цивільного кодексу України закріплено загальні вимоги стосовно дотримання таємниці будь-якого заповіту (в тому числі й секретного щодо факту його складення), законодавець надав можливість складення заповіту з підвищеними гарантіями безпеки його змісту. Ймовірно, це спричинено зловживаннями в нотаріальній сфері. Тож за аналогією із законом можна стверджувати, що й заповідальне розпорядження, яке складається у формі окремого документа і зберігається у справі з юридичного оформлення рахунку, може бути залишене в банку у формі секретного заповіту. Тобто за аналогією зі статтею 1249 Цивільного кодексу України заповідальне розпорядження може передаватися у заклеєному конверті з підписом заповідача, після чого уповноважений працівник банку має поставити на конверті свій посвідчувальний напис і в присутності заповідача покласти його до іншого конверта й опечатати. Такий конверт також повинен зберігатися у справі з юридичного оформлення рахунку. Проте краще не вдаватися до аналогії закону, а доповнити нормами такого змісту статтю 1228 Цивільного кодексу України, закріпивши можливість залишення заповідально-

го розпорядження банку (кредитній установі) у формі секретного заповіту.

Проте щоб заповідальне розпорядження у формі секретного заповіту стало можливим, необхідно внести до закону положення, які б зобов'язали кредитну установу надсилати копію заповідального розпорядження державному нотаріусу за місцем постійного проживання вкладника, про що йшлося вище. При вчиненні заповідального розпорядження у формі секретного заповіту банк має надіслати повідомлення лише про сам факт складення такого заповіту. В разі звернення державного нотаріуса та при наявності в нього відомостей про смерть спадкодавця кредитна установа повинна передати конверт із заповідальним розпорядженням. Далі має діяти загальний порядок оголошення нотаріусом секретного заповіту, передбачений статтею 1250 Цивільного кодексу України.

На підставі викладеного доходимо висновку, що законодавство України в частині регулювання спадкування вкладів у кредитних установах потребує подальшого вдосконалення. Для виконання цього завдання пропонуємо:

— викласти частину 1 статті 1228 Цивільного кодексу України в такій редакції: “Вкладник має право розпорядитися правом на вклад у банку (фінансовій установі) на випадок своєї смерті, склавши заповіт або зробивши відповідне заповідальне розпорядження банку (фінансовій установі). Таке заповідальне розпорядження визнається заповітом, що складений у спрощеній формі. Щодо коштів, які знаходяться на рахунку, такий спрощений заповіт має силу нотаріально посвідченого заповіту”;

— у частині 3 статті 1228 Цивільного кодексу України словосполучення “розпорядження банку (фінансової установи)” замінити на “заповідальне розпорядження банку (фінансової установи)”;

— доповнити статтю 1228 Цивільного кодексу четвертою частиною такого змісту: “Заповідальне розпорядження вкладом може бути зроблене у формі секретного заповіту в порядку, передбаченому статтею 1249 Цивільного кодексу України. Такий секретний заповіт посвідчується уповноваженим працівником банку”;

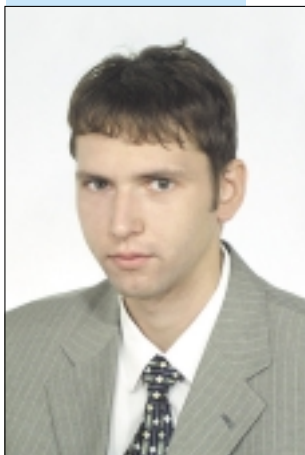
— доповнити пункт 10.14 Інструкції НБУ “Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах”, затвердженій постановою Правління НБУ від 12.11.2003 р. № 492, положенням такого змісту: “Заповідальне розпорядження може бути зроблене фізичною особою стосовно частини коштів, що знаходяться на її рахунку” □

²¹ Фурса С. Я., Фурса Є. І. Спадкове право. Теорія та практика: Навч. посібник. — К.: Атіка, 2002. — С. 376 — 377.

²² Див.: Інструкція НБУ “Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах”, затверджена Постановою Правління НБУ від 12.11.2003 р. № 492.

²³ Гражданский кодекс Российской Федерации. — СПб.: Издательский дом Герда, 2003. — Ст. 1128.

²⁴ Цивільний кодекс України. — К.: Парламентське видавництво, 2003. — Ст. 1249.

**Віктор
Козюк**

Доцент кафедри маркетингу на виробництві Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя. Кандидат економічних наук

Глобалізація сучасної економіки, радикально трансформуючи відтворювальні процеси, безпосередньо формує нові якості макроекономічної політики. Якщо центральні банки залишаються органами, що впливають на внутрішні макроекономічні тренди, то на самі тренди так чи інакше впливають фактори глобального врівноваження попиту і пропозиції на єдиному світовому ринку. Високий рівень відкритості економіки України та оголошені пріоритети подальшої інтеграції у світове господарство, зокрема у світлі євроінтеграційних процесів, уже є свідченням того, що глобалізаційні чинники все активніше впливають на вітчизняну економіку. Системна трансформація макроекономічного середовища функціонування центральних банків у процесі глобалізації актуалізує проблему дослідження необхідності їх автономії.

Погляд на проблему/

Незалежність центральних банків у світлі макроекономічного аналізу глобалізаційних процесів

СТАН РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

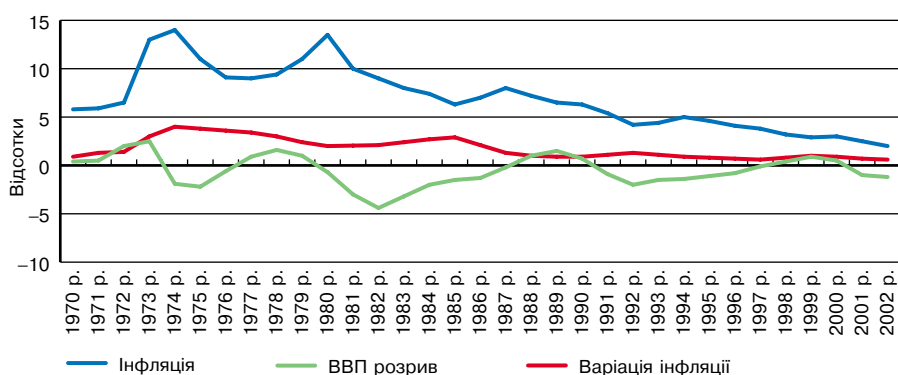
У вітчизняній економічній літературі питання впливу глобалізації на характер незалежності центральних банків не порушується взагалі, незважаючи на доволі глибокі та всеохоплюючі дослідження глобалізаційних процесів, наприклад, авторськими колективами під керівництвом О. Білоруса [1] та Д. Лук'яненка [2]. Більшість західних дослідників концентрують увагу на питанні підвищення ефективності монетарної політики останнього десятиліття (див., приміром, працю фахівців ОЕСР П. де Ліми, А. де Серрес та М. Кеннеді [3] і графік, де відображено тенденцію до зниження інфляції у розвинутих країнах на тлі затухання циклічних коливань, виражених показником “розрив ВВП” — різницею між потенційно можливим обсягом ВВП при повній зайнятості і фактично досягнутим при циклічному безробітті). Формально-теоретичні викладки з обґрунтуванням неефективності інфляційного зміщення та інконсистентної поведінки центральних банків містяться у відомих працях американських економістів Д. Ромера [4] і П. Лейна [5]. На основі макроекономічного аналізу системних змін у середовищі монетарної та фінансової політики автори визначають основні

детермінанти, що зумовлюють необхідність забезпечити незалежність центральних банків в умовах глобалізації, та фактори, котрі формують потенційні виклики тим органам грошової влади, монетарна активність яких не гарантована відповідним статусом.

Аналізуючи системні зміни у середовищі макроекономічної політики в умовах глобалізації у контексті проблематики незалежності центральних банків, можна виділити дві групи фундаментальних факторів. По-перше — пов'язані з трансформацією макроекономічного середовища здійснення монетарної політики на національному рівні, включаючи роль держави у цьому процесі. По-друге — пов'язані з впливом глобалізаційних процесів на функціонально-імплементаційні можливості центральних банків оперувати за того чи іншого каркасу монетарної політики. Тобто перші фактори визначають середовище функціонування монетарних органів, а другі — функціональну поведінку в такому середовищі.

Стосовно дії першої групи фундаментальних факторів можна стверджувати, що процес глобалізації, з одного боку, послаблює інфляційні тенденції (див. графік, який демонструє суттєве зниження інфляції та її варіації у 20 розвинутих країнах світу саме за розвитку процесів глобалізації), а з

Інфляція, розрив ВВП та варіація інфляції в країнах ОЕСР у 1970 — 2002 рр.

Джерело: Lima P. de, Serres A. de, Kennedy M. Macroeconomic Policy and Economic Performance // OECD Economic Department Working Papers. — 2003. — № 353 // www.oecd.org.

іншого, — робить центральний банк вразливим щодо проблеми інфляції загалом і послаблення інфляційного змищення зокрема. Феномен послаблення інфляційного змищення (тобто ситуації, пов'язаної з тим, що економічні агенти, усвідомлюючи можливість непередбаченої інфляції, з метою вирішення проблеми безробіття у майбутньому підвищують рівноважні ціни вже сьогодні, внаслідок чого загальний рівень інфляції зростає) в умовах глобалізації відображає своєрідну акомодативну реакцію органів грошової влади на трансформацію макроекономічного середовища їх функціонування, в основі якої лежить більша відкритість виробничих факторів (насамперед, капіталу) міжнародній мобільності та зростання ролі міжнародної торгівлі й інвестицій у формуванні макроекономічних процесів.

Проте послаблення проінфляційних стимулів з боку центрального банку також може пов'язуватися з певною модернізацією макрокоординаційного механізму. Втеча капіталів і негативні наслідки цього процесу безпосередньо зачіпають зону відповідальності уряду й меншою мірою (якщо взагалі торкаються) — центрального банку. На думку Д.Вілданіна, глобалізація позначається на уніфікації цільових антиінфляційних функцій уряду та центрального банку [6]. Негативне ставлення інвесторів до інфляції в умовах мобільності капіталу призводить до його впливу, а це погіршує довгострокові макроекономічні передумови зростання добробуту в країні. Звідси випливає, що уряди поступово втрачають зацікавленість у тиску на центральний банк з метою схилити його до проведення м'якої монетарної політики чи створення неочікуваної інфляції. А це зменшує вірогідність конфліктів між монетарною та фінансовою політикою, внаслідок чого органам грошової влади легше забезпечити цінову стабільність.

НОВІ ВИКЛИКИ ЦЕНТРАЛЬНИМ БАНКАМ

Відтак може постати питання про безвідносність статусу монетарних органів щодо характеру інфляційних трендів, адже вони в умовах глобалізації мають знижувальний напрям завдяки її дисциплінуючому впливу на національні макроекономічні органи (не лише на центральний банк). Однак саме це є викликом сучасним центральним банкам,

оскільки низка факторів може спонукати монетарні органи до альтернативної поведінки.

Ці фактори можна сформулювати у три великих групи, що визначаються:

♦ потребами забезпечення конкуренції розташування (*locational competition*);

♦ оцінкою монетарними органами власних макроекономічних можливостей;

♦ структурними детермінантами м'якої макроекономічної політики.

До **першої групи** можна віднести такі чинники:

а) **фіскальна політика в умовах глобалізації стає дедалі нейтральнішою.** Можливості запровадження нових податків для фінансування структурних програм звужуються з огляду на конкуренцію між країнами та регіонами за залучення капіталів. Стосовно дефіцитного фінансування міжчасового згладжування, то хоч його ефективність і підвищується в умовах глобалізації (наприклад, унаслідок конвергенції процентних ставок на міжнародних ринках за доступу до закордонних джерел заощаджень), інвесторами воно може розцінюватися як негативний чинник довгострокового зростання з огляду на те, що макроекономічна вразливість країни посилюється. Відповідно здійснення контрициклічних заходів чи активістської політики іншого спрямування суттєво ускладнюється через неспроможність за допомогою фіскальних регуляторів суттєво збільшити сукупний попит навіть у середньостроковій перспективі, а термін, упродовж якого стимули зростання сукупного попиту будуть дієвими, скорочуватиметься в міру підвищення мобільності капіталів;

б) **необхідність забезпечення конкуренції країни за залучення інвестицій актуалізує питання про якість виробничих факторів та інфраструктури.** Нові виробництва, стаючи дедалі наукомісткішими, потребують високої кваліфікації населення та розвитку інформаційних систем і телекомунікацій. Інфраструктурні аспекти мотивації до інвестицій також є важливими з огляду на масштаби бізнесу, які виходять за межі одного локалізованого ринку, що потребує широкого набору якісних транспортних мереж. Однак бюджетні ресурси є обмеженими, оскільки фіскальна політика стає нейтральнішою, а це може спонукати уряди до тиску на центральні банки, аби вони фінансували необхідні видатки на освіту чи інфраструктуру за рахунок емісії. До цієї групи проблем фіскальної політики можна віднести також об-

межену ефективність перерозподільчих заходів. З одного боку, розвиток глобалізації та науково-технологічних інноваційних процесів сприяє зростанню добробуту, а з іншого — посилює розшарування суспільства, що спонукає уряди реагувати підвищенням соціально-дистрибутивної активності. Це в свою чергу може послабити мотивацію до праці у менш заможних верств і, що небезпечніше, провокувати втечу найосвіченішого прошарку зайнятого населення з огляду на зростання загальної факторної мобільності та глобальну конкуренцію на ринках праці;

в) **нейтральність фіскальної політики та сприйняття урядом чи суспільством процесу зменшення інфляційного змищення як чогось природного може загострити проблему зміни меж відповідальності макроекономічних органів, зокрема, центральний банк буде зобов'язаний забезпечувати економічне зростання чи боротися за структурні пріоритети.** Одним із засобів досягнення цього уряд може вважати низькі процентні ставки. Але за умов, коли ставки наближені до нуля, ефективність монетарної політики стрімко знижується, оскільки попит на готівку зростає безмежно, а можливості вилучення грошової маси з обігу чи її розширення через операції відкритого ринку стрімко зменшуються. Тому вирішення проблеми нейтральності фіскальної політики шляхом тиску на монетарні органи з метою зниження процентних ставок насправді призводитиме до остаточної втрати макроекономічною політикою своєї ефективності.

Щодо проблеми **оцінки центральними банками меж ефективності власної політики**, то вона полягає ось у чому. Поеднання позитивних для зниження інфляційного фону ефектів глобалізації з мандатом (основним завданням) органів грошової влади, що не містить прямих антиінфляційних застережень чи передбачає реалізацію суперечливих завдань, робить монетарну політику вразливою до ідентифікації тієї фази ділового циклу, коли надмірне економічне зростання перетне смугу інертності щодо його інфляційних наслідків. Впевнений у глобалізаційних ефектах щодо зменшення інфляції центральний банк може не вжити вчасних заходів для переведення монетарної політики у режим рестрикції. Проте неминучість “жорсткої посадки” економіки у такій ситуації посилюватиме вразливість країни до втрат від різких флуктуацій ділової активності та пристосування ринкових агентів до них і

до спекулятивних атак проти національної валюти, адже фінансові арбітражери відстежують межі безінфляційних наслідків економічного зростання та відповідного зростання капіталізації фінансових ринків. Затримка з переведенням монетарної політики у жорсткий режим також позначається на довірі до неї; у результаті репутаційна рівновага, яка виникла між центральним банком та укладачами трудових угод, погіршиться, відображаючи інерційність у ставленні економічних агентів до його майбутніх намірів.

Стосовно **третьої групи факторів**, то в них проявляється певна трансформація природи інфляційного процесу в умовах глобалізації. Якщо глобалізація позначається на зниженні інфляційного фону та макроекономічної неефективності зростання цін, то підвищення інфляції, залишаючись монетарним на сутнісно-детермінаційному рівні, дедалі більше набуватиме ознак структурно-інституціонального характеру. Тобто неспроможність уряду забезпечити функціонування ринкових інститутів, які б опосередковували ефективний алокаційний процес, відображає загальну структурну слабкість економіки країни. Потреба у забезпеченні ефективного алокаційного процесу в умовах глобалізації також зростає з огляду на проблему мобільності капіталу та конкуренції країн чи регіонів за залучення інвестицій. Спроможність груп впливу чинити тиск на прийняття політико-економічних рішень та селективні чи кон'юнктурні урядові дії визначає ситуацію, коли підтримується режим м'яких бюджетних обмежень і відповідне послаблення конкуренції та викривлення проходження цінових сигналів. Подібні негативні алокаційні ефекти можуть спостерігатися, якщо існують інституціональні бар'єри для підвищення гнучкості ринків, насамперед ринків капіталу та праці. В ширшому контексті це може стосуватися і жорсткого трудового, соціального чи пенсійного законодавства. Оскільки можливості маніпулювання податковим тягарем невеликі, то підтримання м'яких бюджетних обмежень і збереження інституцій, які сповільнюють чи ускладнюють дію ринкового механізму, ретранслюватиметься на пошуку компенсацій втрат економічної ефективності. Такі компенсації мають грошову природу, а отже, їх підтримання на вихідному чи зростаючому номінальному рівні перманентно означає тиск на центральний банк. У цих координатах залежність централь-

ного банку від уряду розглядається як один із проявів загальної інституціональної слабкості економіки, оскільки це дає змогу підтримувати режим м'яких бюджетних обмежень зокрема чи зволікати з реформами або ж уникати їх узагалі. А це і буде **проявом структурної природи інфляції в умовах глобалізації**.

ПРОБЛЕМИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ

У наслідок затримки структурних, інституціональних реформ та інфляційного змищення знижуватиметься добробут, оскільки ринки негативно оцінюватимуть економічну політику. Отже, фактором, який спонукатиме і до зменшення інфляційного змищення, і до здійснення структурних реформ, буде мобільність капіталу. А це у свою чергу є аргументом на користь того, що позитивні ефекти глобалізації, зокрема стосовно інфляції, спостерігатимуться за відповідної стійкої інституціональної системи економіки країни, де незалежність центрального банку розглядається як одна з її найважливіших складових. Отож не глобалізація як така зумовлює вирішення проблеми інфляційного змищення; причина цього — активне неприйняття інфляції центральним банком, урядом та суспільством. Тобто оптимальний (з огляду на можливі втрати ВВП у короткостроковому періоді) рівень інфляції в умовах глобалізації знижується, а оптимальний рівень неприйняття інфляції зростає. Однак це також не підмінює незалежність центрального банку — її необхідність актуалізується з огляду на інфляційні ризики глобалізації, про які згадувалося вище. В даному разі незалежність центрального банку розглядатиметься як інституціоналізація зростаючого оптимального неприйняття інфляції, що має захистити суспільство від можливих неадекватних дій уряду чи політичних груп, які схильні перебільшувати позитивні ефекти глобалізації стосовно зниження інфляції чи розглядають цей феномен поза його структурно-інституціональною обумовленістю. Глобалізація не руйнує відповідності між статусом монетарних органів та характером монетарної політики, а навпаки, робить її ще актуальнішою з огляду на потребу сформувати такий інституціональний каркас суспільства, в рамках якого могла б проводитися здорова макроекономічна політика, а разом вони розглядалися би як факто-

ри конкуренції між країнами за залучення інвестицій.

Стосовно другої групи фундаментальних факторів можна стверджувати, що глобалізаційні процеси у новому контексті ставлять традиційне для сучасної монетарної теорії питання про те, чи повинна політика центрального банку здійснюватися на основі **правил** (тобто щоб їх формальний незалежний статус посилювався через запровадження емпіричних правил поведінки, у такий спосіб певною мірою послаблюючи автономію щодо вибору цілей), чи має бути **дискреційною** (тобто такою, коли монетарні рішення приймаються відповідно до статусу, який закріплює незалежність). Глибокі структурні зміни, що відбулися за глобального зближення ринків та розвитку нових інформаційних технологій, розглядаються як аргумент на користь посилення дискреційних чинників у поведінці центрального банку (але в межах їх антиінфляційної спрямованості та сформованої довіри до неї) і водночас — на користь обмеження монетарних рішень через запровадження правил. Специфічність ситуації зумовлюється тим, що в умовах глобальних структурних змін та інформаційної революції підвищується невизначеність у процесі прийняття монетарних рішень практично з будь-якого аспекту макроекономічного чи функціонального вибору центрального банку. Це й дає підстави розглядати і політику на основі правил, і дискреційну політику як однаково релевантні щодо проблеми невизначеності, викликані глобалізаційними змінами у макросередовищі функціонування центрального банку. Щодо самих структурних змін і проблеми невизначеності, то їх можна охарактеризувати так:

- ♦ по-перше, відкритість економік та викликане цим зростання ролі екзогенних факторів розвитку світового господарства при визначенні внутрішніх макроекономічних трендів підвищує невизначеність щодо основного набору параметрів макроекономічної моделі національної економіки, на яку спирається центральний банк при здійсненні політики;

- ♦ по-друге, швидка зміна детермінаційних факторів економічного зростання в умовах глобалізації не дає змоги визначити, яким є показник потенційного ВВП нині та яким він буде у подальшому, а також яким має бути співвідношення між цільовим та потенційним ВВП за умови, що

інфляція не вийде з-під контролю. Якщо припустити, що зростання виробництва без інфляційних наслідків відображає ситуацію наближення до повного завантаження виробничих потужностей, то це означає, що скоро будуть задіяні всі ресурси, а триваюча акомодативна політика призведе до сплеску інфляції. Але, як свідчить передусім досвід економіки США, в умовах глобалізації момент повного завантаження виробничих потужностей має ірраціональний характер, оскільки заздалегідь невідомо, чи підвищуватимуть структурні зміни та зростання продуктивності праці майбутній потенційний рівень ВВП, чи він підвищуватиметься внаслідок сприятливої зовнішньої кон'юнктури достатньо довго, адже у країнах-контрагентах структурні зрушення також позначаються на підвищенні потенційного рівня ВВП. З огляду на те, що інфляція є цільовою функцією монетарної політики, зростання якої ототожнюється з наближенням цільового ВВП до потенційного, то грошова пропозиція повинна пристосовуватися до збереження стабільності інфляційної цілі, що спричиняє її коливання. Оскільки сповільнення зростання грошової маси повинно мати попереджаючий щодо інфляції характер, як і її зростання в умовах погавлення кон'юнктури, то неможливо прогнозувати фактичний потенційний рівень ВВП, а відтак неможливо передбачити, коли слід застосовувати обмежувальні заходи у випадку буму, а коли стимулюючі — у разі спаду. Позаяк природа сучасного підвищення величини потенційного ВВП має інноваційний характер, його прогнозування зводиться до прогнозування інновацій та їх значення для бізнесу. Оскільки це в принципі неможливо, то й неможливо знати наперед циклічні рамки макроекономічного вибору центрального банку;

◆ по-третє, прояв інфляційних тенденцій в економіці ускладнюється, бо швидке зростання продуктивності праці, підтримуване інноваціями, сприяє інтенсивному розвитку фінансових ринків. Поява нових технологій та їх відносно швидке “оформлення” у продукт, що постачається на ринок, спричиняється до підвищення капіталізації ринків нових компаній. Зростання фондових індексів створює ситуацію, коли частина інфляційного тиску, який спостерігається на традиційних споживчих чи промислових ринках, спровокована м'якою монетарною політикою, “тікає” на фінан-

сові ринки, розвиток котрих опосередковано дає змогу підвищувати інвестиції та підтримувати безінфляційне економічне зростання, тільки посилюючи “втечу” інфляційних імпульсів або відкладаючи їх прояв у часі. Така природа інфляційного процесу тісно пов'язана з попереднім фактором. Безінфляційне зростання зумовлюється активністю фінансових ринків, які вловили переключення споживчих преференцій на фінансові активи. Ринки підтримують інвестиційні можливості у нових секторах, які підвищують фонові значення потенційного ВВП, мультиплікуючи сукупний попит, а його частина, у свою чергу, знову “тікає” у нагромадження фінансових активів. Звідси випливає невизначеність щодо того, яку частину сукупного попиту, підтримуваного монетарною політикою, буде перетягнуто на себе фінансовими ринками (внаслідок їх розростання) і з якою стадією бізнес-циклу це буде кореспондувати, враховуючи, що параметри останнього невідомі. Відповідно постає питання про те, як динаміка фінансових ринків відображає інфляційні очікування і чи повинен центральний банк впливати на них своїми поточними рішеннями;

◆ по-четверте, завдяки технологічним інноваціям підвищуються операційні можливості фінансового сектору через глобальну інформатизацію розрахунків, управління активами тощо. Все це підвищує невизначеність у середовищі трансмісійного механізму монетарної політики, оскільки неможливо передбачити, як нові технологічні нововведення на фінансових ринках визначатимуть попит на гроші. Без таких прогнозів ускладнюється операційне та проміжне таргетування і в підсумку — вихід на цільову інфляційну траєкторію як через відсутність стабільності грошового попиту і грошового мультиплікатора, так і через відсутність адекватного очікуванням центрального банку зв'язку між його діями на грошовому ринку та формуванням реального попиту на гроші з боку фінансових посередників.

Стосовно прихильників монетарної політики, заснованих на правилі, то вони обстоюють думку про те, що високий рівень невизначеності щодо такого широкого набору модельних та операційних параметрів монетарної політики унеможливує будь-які ефективні дискреційні дії, оскільки вони лише посилюватимуть невизначеність. Здійснення політики на основі правила справлятиме загальний

дисциплінуючий ефект на всіх учасників ринку, які коригуватимуть власні очікування розвитку подій, спираючись на незмінну поведінку монетарного органу. Так, німецький економіст О.Іззінг стверджує, що здійснення політики на основі правила створить потужний номінальний якор для всієї економіки, що й формуватиме очікування [7]. Правило також забезпечить економіку від надмірних активістських кроків монетарних органів, які втрачають можливість прогнозувати часові параметри ділового циклу і через це запізнюватимуться з переведенням політики у режим ретриції. Це особливо актуально тоді, коли послаблення ефекту інфляційного зміщення монетарної політики в умовах глобалізації починають розглядати як самовідтворювальний процес, яким можна знехтувати, якщо він уже мав місце.

Проте більшість економістів схильється до думки, що монетарна політика на основі правила чи певного номінального якоря не буде ефективною. По-перше, нинішня ситуація з огляду на високий рівень невизначеності не дає змоги обрати ефективне правило, яке відповідало б умовам оптимальності хоча б у середньостроковій перспективі, адже можливості для формування прогнозу майбутньої інфляції та зростання потенційного ВВП у рамках ділового циклу обмежені. По-друге, швидкі структурні зміни та інноваційні зрушення, викликаючи непередбачувані флуктуації потенційного ВВП, створюватимуть ситуацію, коли будь-яке правило, оптимальне *ex ante* (за очікуваннями), не буде оптимальним *ex post* (за результатами), порушуючи тим самим межі збалансованого зростання економіки та підвищуючи непевність у майбутньому такого правила з усіма наслідками з точки зору теорії часової інконсистентності. По-третє, невідомо, на які операційні параметри повинен спиратися центральний банк, здійснюючи політику на основі правила. Тому здоровим консерватизмом розробників монетарної політики буде уникнення як активізму, так і механічності.

Наприклад, Європейський центральний банк демонструє широкий консенсус щодо того, якою повинна бути політика в умовах невизначеності:

— по-перше, якщо існує суттєва невизначеність щодо достовірності даних, на яких будуються економічні прогнози, та щодо трансмісійного механізму, оптимальною буде неактивістська політика, зорієнтована на

середньострокову перспективу;

— по-друге, невизначеність щодо побудови економічних моделей спонукає до використання широкого набору параметрів, які лягають в основу прийняття монетарного рішення;

— по-третє, в умовах невизначеності стрімко зростає роль довіри до центрального банку, що повинно проявлятися через здійснення політики, спрямованої на досягнення єдиної і зрозумілої економічним агентам мети (стабільність цін). Це становитиме додатковий фактор привнесення якоря у систему формування ринкових очікувань [8].

Подібні висновки ще раз наголошують на необхідності якоря, який би дав змогу формувати ринкові очікування, проте він не повинен виглядати як механічне правило, а відображати довіру до здійснюваної націленості на зрозумілий для ринків монетарний параметр.

Зрозуміло, що орієнтація на експліцитний параметр за одночасного прагнення забезпечити жорсткість політики та її неактивізм на імплементаційному рівні означає, що слід використовувати такий режим, як таргетування інфляції. Не випадково, таргетування інфляції у такій ситуації розглядається як один із засобів забезпечення монетарної автономії і водночас уникнення проблеми жорсткої обумовленості грошово-політичних дій центральних банків. Зниження вірогідності довгострокових прогнозів та їх функціональності при здійсненні монетарного вибору також підштовхує до оперування середньостроковими засобами досягнення основного завдання. Тобто, з одного боку, неефективність тих чи інших проміжних цілей монетарної політики спонукає до вибору варіанта, коли кінцева і проміжна цілі зближуються у рамках середньострокового горизонту прийняття грошово-політичних рішень, і такою ціллю є безпосередньо показник інфляції, який до того ж експліцитно узгоджується з мандатом центрального банку. Крім того, таргетування інфляції має ознаки як політики на основі правила (емпіричний характер, транспарентність, обов'язковість досягнення інфляційної цілі тощо), так і дискреційної політики (таргетування інфляції не звучує операційну гнучкість монетарної політики). З іншого боку, визнання процесу таргетування інфляції як одного з найоптимальніших в умовах глобалізації потребує забезпечення центрального банку достатньою незалежністю, щоб таке тар-

гетування було ефективним і не залежало від досягнення інших завдань. Це особливо актуально з огляду на складність даного режиму монетарної політики, в рамках якого враховується багато грошових та негрошових змінних, і отже, тиск на центральний банк, призводячи до порушення динаміки однієї з них, може унеможливити ефективне досягнення інфляційної цілі в принципі. Це ще один аспект питання, чому в умовах глобалізації роль незалежності центральних банків тільки підвищується, попри те, що проблема інфляції вже не стоїть так гостро.

Стосовно проблематики валютного курсу в даному контексті, то глобалізація, підвищуючи вірогідність макроекономічної та структурної неефективності фіксованих валютних курсів унаслідок зростаючої мобільності капіталу та розширення поля актуалізації потенційних спекулятивних атак, спонукає до вибору такого інституціонального режиму монетарної політики, за якого довіра до неї формувалась би безвідносно до характеру обмежень на валютно-курсові коливання. Досвід валютних турбулентностей у середині 1980-х, у 1992—1993 рр., у 1994 р. та у 1997—1999 рр. свідчить, що масштабні спекулятивні атаки відображали оцінку ринками експансивних кроків монетарних органів у попередньому періоді, очікуючи від них та спонукаючи їх до інконсистентної поведінки. Відомий американський дослідник проблем міжнародної економіки М. Обстфельд виявляє певний взаємозв'язок між статусом центральних банків та характером фіксації національної валюти. Коли не вдається забезпечити незалежність національних монетарних органів, засобом вирішення проблеми часової інконсистентності та формування довіри до антиінфляційних намірів макроекономічних органів можуть стати дуже радикальні кроки на кшталт запровадження системи валютної ради (*currency board*) чи повної доларизації. Але більші переваги гнучкіших валютно-курсових режимів в умовах глобалізації актуалізуються саме тоді, коли центральні банки мають високий рівень незалежності [9].

ПІДСУМОК

Незважаючи на всеохоплюючу тенденцію до зниження інфляції, проблема незалежності центральних банків в умовах глобалізації не знімається, навпаки — постає ще гостріше. Це зумовлюється зростан-

ням нейтральності фіскальної політики, ейфорією від глобалізаційно зумовленого послаблення проблеми інфляційного зміщення, неможливістю прогнозувати межі ділового циклу та потенційного зростання ВВП тощо. Самозаспокоєння від зниження інфляції в умовах глобалізації стає викликом здоровій монетарній політиці, відповіддю на який є утвердження незалежності органів грошової влади. Перехід до таргетування інфляції та занепад систем фіксованих валютних курсів також актуалізують необхідність вибору на користь інституціонального захисту центральних банків, незалежність яких становила б фактор підвищення стабільності макроекономічної ситуації та алокаційної ефективності економіки в умовах глобальних трансформацій, особливо у країнах із ринками, що розвиваються, де рівень політичної толерантності до автономії органів грошової влади не є високим. □

Література

1. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / Керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. — К.: КНЕУ. — 2001.
2. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ. — 2001.
3. Lima P. de, Serres A. de, Kennedy M. *Macroeconomic Policy and Economic Performance* // OECD Economic Department Working Papers. — 2003. — № 353 // www.oecd.org.
4. Romer D. *Openness and Inflation: Theory and Evidence* // *Quarterly Journal of Economics*. — 1993. — № 108. — P. 869—903.
5. Lane P. *Inflation in Open Economies* // *Journal of International Economics*. — 1997. — № 42. — P. 327—347.
6. Wildasin D. *Factor Mobility and Fiscal Policy in the EU: Policy Issues and Analytical Approaches* // *Economic Policy*. — 2000. — № 31. — P. 337—378.
7. Issing O. *The Monetary Policy of the ECB in a World of Uncertainty* // *Policy Panel at the Conference on Monetary Policy-Making under Uncertainty*. — ECB. — 1999 // www.ecb.int.
8. *Monetary Policy-Making under uncertainty* // *ECB Monthly Bulletin*. — 2001. — Jan. — P. 43—55.
9. Obstfeld M. *Globalization and Macroeconomic* // *NBER Reporter*. — Fall 2000. // www.nber.org.
10. Wagner H. *Implications of Globalization for Monetary Policy* // *IMF Working Paper. Mimeo* — 2001. — WP/01/184. — P. 1—62.

Визначаємо пріоритети/

Грошово-кредитна система та соціально-економічний розвиток

У Національному банку України відбулася міжнародна науково-практична конференція “Монетарна політика в умовах економічного зростання”, організована Національним банком України, Міжнародним валютним фондом та Інститутом економічного прогнозування Національної академії наук України.

Мета конференції — з’ясувати особливості монетарної політики в умовах економічного зростання, визначити інструменти, за допомогою яких можна посилити вплив грошово-кредитної системи на соціально-економічний розвиток. До дискусії було запрошено представників НБУ, центральних банків та установ банківського нагляду країн — членів ЄС, провідних вітчизняних банків, наукових та аналітичних закладів (загалом — близько 70 осіб).

Вступне слово виголосив Голова Ради НБУ, радник Президента України, директор Національного інституту стратегічних досліджень **Анатолій Гальчинський**. Початок роботі зібрання науковців і практиків фінансового ринку поклали доповіді заступника Голови НБУ **Олександра Шлапака** “Банківська система України в умовах економічного зростання” та **Анатолія Гальчинського** “Макроекономічні та монетарні передумови політики зростання.” Подальшу дискусію було організовано за двома блоками питань, щоб забезпечити системний аналіз можливих внутрішніх і зовнішніх напрямів удосконалення монетарної політики держави в умовах економічного зростання.

У блоці “Монетарне забезпечення економічного зростання” своїм баченням ролі монетарної складової у стратегії соціально-економічного розвитку України поділився директор Інституту економічного прогнозування НАНУ **Валерій Гесь**. Заступник директора департаменту монетарно-фінансових систем МВФ **Чарльз Інок** торкнувся деяких ключових питань монетарної політики нашої країни. У доповіді заступника Голови Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України **Анатолія Головка** йшлося про роль ринку фінансових послуг у забез-

печенні економічного розвитку. Проблему капіталізації банківської системи у площині монетарної політики окреслив президент Асоціації українських банків **Олександр Сугоняко**. Доповіді завідувача відділом Інституту економічного прогнозування **Ірини Крючкової**, директора департаменту валютного регулювання НБУ **Сергія Яременка**, доцента кафедри міжнародних відносин Львівської комерційної академії **Віктора Шевчука** стосувалися різних аспектів валютно-курсової політики, впливу динаміки валютних резервів на структурні зрушення та економічне зростання. Ректор Одеського державного економічного університету **Михайло Зверяков** зосередився на аналізі грошово-кредитної політики в умовах інноваційно-інвестиційного розвитку. Міркуваннями щодо майбутніх цілей та завдань монетарної політики в Україні поділився експерт Німецької консультативної групи з питань економічних реформ **Джуччі Рікардо**.

Другий блок роботи конференції було сконцентровано на обговоренні особливостей грошово-кредитної політики в умовах економічного зростання. Доповідь керівника експертно-аналітичного центру Ради НБУ з питань грошово-кредитної політики **Андрія Гриценка** була присвячена аналізу інституційної архітектури монетарної політики на етапі економічного піднесення. Директор Української фінансово-банківської школи професор **Михайло Савлук** розглянув питання теоретичного забезпечення монетарної політики. Цілі та критерії ефективної грошово-кредитної політики в сучасних умовах визначив начальник управління оперативного аналізу та прогнозування розвитку грошово-кредитного ринку департаменту монетарної політики НБУ **Олександр Арсенюк**. Про грошово-

кредитні чинники функціонування фінансової системи, вдосконалення механізмів кредитування йшлося у доповідях директора Центру наукових досліджень НБУ **Олександра Кіресєва**, виконуючого обов’язки завідувача кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Ігоря Лютого**, завідувача кафедри Київського національного економічного університету **Анатолія Мороза**. Вплив результатів монетарного регулювання на збалансованість економічного зростання — тема доповіді завідувача кафедри Севастопольського національного технічного університету **Анатолія Воужова**. Про ф’ючерсні ринки як інструмент макроекономічного регулювання майбутньої економічної кон’юнктури говорила професор кафедри менеджменту Тернопільської академії народного господарства **Олена Сохацька**.

Загалом у доповідях учасників конференції аналізувалися конкретні проблеми монетарної політики на етапі економічного зростання, наводився досвід інших країн, пропонувалися можливі шляхи та умови їх вирішення для України. За матеріалами конференції буде підготовлено та опубліковано науковий збірник. □

Кубок. Порцеляна, срібло, карбування. Італія, мануфактура Капо ді Монте, перша пол. XVIII ст. Із фондів сховища №1 Державної скарбниці НБУ.

**Марк
Меламед**

Завідуючий сектором управління Секретаріату Кабінету Міністрів України. Кандидат економічних наук

Статтю підготовлено на основі даних останнього трирічного раунду Європейської програми зіставлень (ЄПЗ) валового внутрішнього продукту за паритетом купівельної спроможності (ПКС), в якому взяли участь 35 європейських (у тому числі — Україна) та 8 неєвропейських країн. Автор зокрема узагальнює теоретичні засади використання ПКС як критерію оцінки виробничого потенціалу країни за світовими цінами та реальної ціни національної валюти; описує основні підходи до обчислення ПКС у міжнародній статистиці; досліджує закономірності формування об'ємних, структурних та цінних рівнів ВВП у різних країнах світу. Оцінює із цих позицій окремі особливості економічного розвитку України, викладає авторську точку зору щодо моніторингу структурно-цінової пропорційності.

Валовий внутрішній продукт України в геоекономічному середовищі

ІНСТРУМЕНТИ МІЖНАРОДНИХ ЗІСТАВЛЕНЬ ВВП

Головна проблема зіставлення валового внутрішнього продукту різних країн полягає у тому, щоб виразити їх за універсальною мірою світових цін. Це дає змогу об'єктивно оцінити потужність національних економік, міру їх незалежності і безпеки, ефективність взаємодії внутрішніх і світових ринків, умови реалізації національних продуктів (зокрема — конкурентоспроможність, експортний потенціал, імпортозаміщення тощо).

Методологічно заміна внутрішніх цін світовими зводиться до пошуку такої гіпотетичної величини обмінного курсу національної валюти, за якого врівноважувалися б внутрішня та зовнішня купівельна спроможність, зовнішній попит на національні товари й послуги та на національні гроші. Зазначена величина встановлює паритет купівельної спроможності (ПКС) національної валюти відносно валюти будь-якої іншої країни. Базою для порівняння може бути валюта так званої країни-моста¹ (так зване парне зіставлення) і, зрештою, валюта будь-якої країни світу (багатостороннє зіставлення). Індивідуальними носіями первинних паритетів є спеціально відібрані товари-представники.

Під ПКС розуміється такий рівень обмінного валютного курсу, за якого купівельна спроможність валют, що порівнюються, є однаковою. Він показує, скільки потрібно кожної валюти в цих країнах для купівлі однакової кількості товарів і послуг. На відміну від обмінних курсів, ПКС не залежать від інших параметрів рівноваги фінансової системи, що впливають на курсову політику (таких, як результати зовнішньоекономічної діяльності, попит на іноземну валюту як на засіб нагромадження, рух міжнародних потоків капіталу). Навпаки, паритети

виражають загальновизнану цінність товарів і послуг, які виробляються в країні. За паритетного значення обмінного курсу купівельна сила національних валют як міра глобального грошового попиту вводиться у ті ж світові вартісні координати, що й продуктивна сила економіки, яка формує внутрішні продукти окремих країн.

Визначальною передумовою обчислення ВВП за паритетом купівельної спроможності є розгляд останнього як окремої моделі реального обмінного курсу, що формується за формулою:

$$R = e \times P_f / P, \quad (1)$$

де R — реальний курс національної валюти;

e — поточний обмінний курс національної валюти;

P_f — ціни за кордоном в іноземній валюті;

$e \times P_f$ — ціни за кордоном в національній валюті;

P — національні ціни в національній валюті;

P_f / P — рівень цін [12, с. 186—187, 757—758].

Піддамо цю формулу нескладним перетворенням. Позначимо реальний обмінний курс R його паритетним значенням ppp (purchasing power parity), замінимо одиничний номінал обмінного курсу обсягом ВВП — Y , переведемо курсові показники зі зворотного котирування валют до прямого (для чого поміняємо їх місцями) і одержимо:

$$Y_e = \frac{Y_{nc}}{e} \times \frac{ppp}{ppp} = \frac{Y_{nc}}{ppp} \times \frac{ppp}{e} = Y_{ppp} \times I_{np}, \quad (2)$$

де Y_{nc} , Y_e , Y_{ppp} — ВВП країни в національній валюті, в іноземній валюті за обмінним курсом, за ПКС;

ppp — паритет купівельної спроможності;

I_{np} — відношення ПКС до офіційного обмінного курсу (порівняльний індекс національних цін до цін еталонної країни).

Тотожність (2) означає, що ВВП, перерахований у ціни базової країни за обмінним валютним курсом, дорівнює добутку ВВП за паритетом купівельної

¹ Упродовж північної історії європейських зіставлень ВВП функції країни-моста протягом кількох десятиріч виконувала Австрія, чия валюта доволі репрезентативно виражала загальноєвропейські вартісні пропорції, а з розширенням кола країн-учасниць до неї долучилися Росія, Туреччина, Фінляндія.

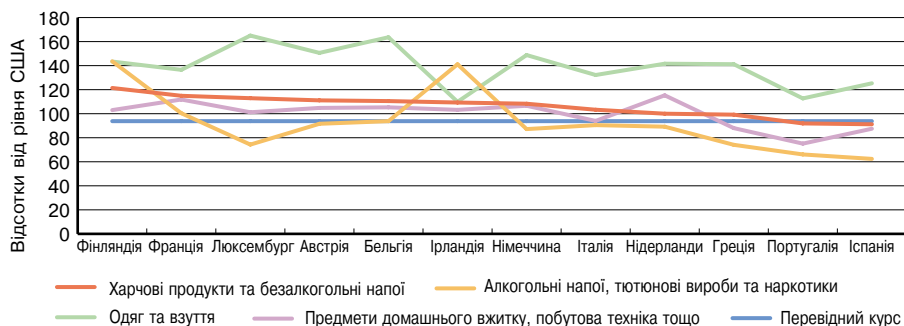
спроможності та індексу національних цін. Отже, в основі міжкрайового аналізу ВВП лежать два взаємопов'язані інструменти — паритетна величина ВВП і рівень національних цін. Паритет купівельної спроможності при цьому розглядається як реальна ціна національної валюти відносно валюти країни, з якою перша зіставляється (або як абсолютне значення реального обмінного курсу, а рівень цін — як його відносна величина).

ВВП у паритетному обчисленні Y_{ppp} відображає справжню вартість кінцевих товарів і послуг за цінами базової країни. За аналогією з часовими показниками він характеризує реальний ВВП у просторовому аспекті й може застосовуватися для виміру індексу фізичного обсягу ВВП відносно будь-якої іншої країни, середньої величини для усього світу, теоретичного, економічного угруповання. Той же показник паритетного ВВП, узятий в розрахунок на душу населення, окреслює реальний рівень продуктивності національної економіки. Саме в такому сенсі ми будемо використовувати його надалі.

Індекс рівня національних цін I_{np} у міжкрайовому аналізі є тією змінною, яка конвертує національні ціни у світові, а отже, дає змогу представити національні продукти з відповідною вартісною корекцією у вигляді наскрізних, однорідних і порівнянних складових інтернаціонального економічного обороту. Саме завдяки цьому індексові долається основна проблема міжнародних зіставлень — проблема врахування різниці у якості товарів і послуг. Відомий теоретик національного доходу С.Кузнець у роботі “Порівнянність вимірів національних продуктів різних суспільств” (1954) зазначав, що за самою своєю природою більшість продуктів, вироблюваних в умовах більш розвинутої економіки, не може бути виражена у вартісній системі менш розвинутої (а особливо — примітивного) суспільства. На практиці це знаходить вияв у знайомих нам глибоких відмінностях між товарами й послугами “західного” та “східного” виробництва.

Хоча коректне проведення міжнародних зіставлень вимагає брати для порівняння однакову кількість товарів і послуг, це ще не гарантує повної ідентичності продуктових кошиків. Компіляція кошика може варіюватися між країнами, відображаючи відмінності у смаках і традиціях, проте порівнювані кошики мають репрезентувати рівноцінну споживчу задоволеність, однаково корисність. На практиці досягти повної ідентичності продуктових кошиків

Графік 1. Відносні рівні цін на окремі види товарів у валютній зоні євро (1999 рік)

складно. Передусім у випадках, коли йдеться про країни зі значними відмінностями структури економіки.

У наш час набула інтенсивного розвитку тенденція до інтернаціоналізації вартості: більшість країн прагне перейти на стандарти загальносвітової цивілізації, виражені в доларовому паритеті (тобто — на вартісній основі показників ВВП розвинутих країн, передусім США). Проте включення менш розвинутих країн у міжнародні зіставлення ВВП обертається певним “розмиванням” первісного значення ПКС як товарної ціни валюти. Зазначене розмивання полягає у значно більшому розходженні між показниками міжнародних цін для цих країн порівняно з розвинутими. У сучасній практиці багатосторонніх зіставлень використовуються дві формули міжнародних цін. Перша (формула Елтето-Кевеша-Шульца) є незваженою середньою з усіх можливих парних цінових співвідношень і застосовується як основна для розрахунку реального ВВП і ПКС країн. Друга (формула Гірі-Каміса) використовує як ваги обсяги виробництва відповідних продуктів і використовується у порівняльному аналізі структури економік (див. детальніше [14])².

Останнім часом із долларом у цьому плані почало конкурувати євро. До речі, нині в єврозоні теорія ПКС реалізується “в натурі” — шляхом простого порівняння цін. На графіку 1 відображено розподіл країн єврозони за ступенем вартості найважливіших споживчих товарів. Як відправну точку взято початковий перевідний курс — 0.938 євро за долар США.

Значення індексу національних цін I_{np} не вичерпується конвертаційною функцією. Він має багатогранну економічну сутність і відображає:

♦ вартість товарів і послуг, які можна

придбати в країнах, що порівнюються, за рівноцінну кількість кожної валюти;

♦ міжнародну цінність національної валюти (якщо індекс національних цін перевищує 100%, країна, що порівнюється, вважається дорогою, якщо ні — дешевою відносно базової, а її валюта — сильнішою чи слабшою, переоціненою чи недооціненою);

♦ міру цінової конкурентоспроможності країни (під нею розуміється співвідношення внутрішніх та міжнародних цін. Ранжування країн за цим показником характеризує місце кожної з них за рівнем цінових конкурентних переваг у зовнішній торгівлі. Ефективною моделлю зовнішньої торгівлі є експорт до країн із вищими, а імпорт — із країн із нижчими рівнями цін);

♦ відхилення від цін еталонної країни (порушення рівноваги між світовим попитом на вітчизняні товари та вітчизняні гроші внаслідок різноманітних чинників, пов'язаних із ціно- та курсоутворенням).

За основу паритетних міжнародних зіставлень зазвичай беруть ВВП, розкладений за категоріями використання та функціональними компонентами й окремими групами споживчих та капітальних товарів і послуг. Це дозволяє поєднати аналіз продуктивності виробництва ВВП з аналізом економічного добробуту, а також — зі структурним аналізом ціноутворення в окремих сегментах кінцевого попиту.

Застосування в процесі курсового аналізу паритету купівельної спроможності дає змогу розмежовувати цінові та нецінові чинники курсоутворення. Цінові викликають автономні зміни обмінного курсу під впливом руху паритетів купівельної спроможності (тобто як наслідок різниці в рівнях інфляції у країнах, що порівнюються). Нецінові чинники виражають вплив на обмінний курс складових фінансової рівноваги валютного ринку — припливу іноземної валюти, внутрішньої грошової емісії, змін відсоткових ставок у країнах — зовнішньоекономічних партнерах.

² Із цієї причини неоднозначними є оцінки і паритетного значення долара США. Вони відрізняються від штатівських цін, а також від середніх міжнародних доларових цін, одержаних за допомогою валютних курсів. У 1999 році ВВП на душу населення Сполучених Штатів становив 33 470 міжнародних та 33 725 фактичних доларів США.

Цікавими для дослідників є інструменти міжнародного зіставлення з точки зору їх взаємної відповідності.

Впливаючи на обсяг платоспроможного попиту, величина й розподіл доходів, рівень та структура національних цін мають відповідати досягнутій продуктивності праці й ефективності виробництва. Відтак вони впливають на створювані можливості національних господарств, обсяги ресурсів, які економіка країни здатна виділити для задоволення споживчих потреб населення, потужність національного нагромадження, його потенційну продуктивну силу, функціональну ефективність державних витрат.

Теорія паритету купівельної спроможності передбачає, що у довгостроковому періоді обмінні курси мають рухатися в напрямі урівноваження ціни ідентичних кошиків товарів і послуг. До цього спонукають і загальносвітова конкуренція та дія економічного закону єдиної ціни. Отже, у перспективі має відбуватися зближення паритетів купівельної спроможності й валютних курсів. Зміцнення цінової та курсової паритетності, конвергенція цін мають охоплювати й окремі сектори економіки, відображаючи процес подолання відмінностей у продуктивності праці.

Така спрямованість курсової динаміки випливає з самої природи ефективного економічного зростання, якому притаманні, по-перше, зниження інфляції на основі випереджаючих темпів підвищення продуктивності праці порівняно з темпами зростання заробітної плати та інших виробничих витрат, по-друге, зміцнення національної валюти, як результату послідовного проведення активної експортної політики та накопичення валютних резервів. Міцні валюти (за інших рівних умов) дають змогу розв'язувати такі структурні проблеми, як здешевлення імпорту, придбання зарубіжних виробничих активів за нижчими цінами. У структурі експорту країн — власників міцних валют (а це, як правило, економічно розвинуті держави) здебільшого переважає високотехнологічна, малоеластична за ціною продукція. Причому більша частина експорту цих країн реалізується в таких же розвинутих державах, тобто в країнах із тотожними рівнями доходів та цін. Тому навіть високий рівень експортних цін не справляє вирішального впливу на обсяги експорту розвинутих держав.

У країнах, що розвиваються, та в країнах з перехідною економікою курсова політика підпорядковується законамірностям, які відрізняються від стратегічних перспектив ефективно зростаючої економіки. Вони здебільшого за-

сновують стратегію свого розвитку на експансії експорту товарів сировинного призначення та створенні конкурентних переваг на основі свідомого заниження валютного курсу і рівня національних цін.

Загалом валютний курс, ПКС та співвідношення між ними є рухливішими чинниками, ніж такі фундаментальні аспекти конкурентоспроможності, як продуктивність праці та заробітна плата. Тому зміни валютних курсів та їх відхилення від паритетів можуть визначати суттєві зрушення в рівні національної конкурентоспроможності лише в короткостроковому плані.

За теорією паритету купівельної спроможності в короткостроковому періоді темпи приросту валютних курсів мають відповідати різниці у темпах інфляції всередині країни та за кордоном. Є.Балацький розрізняє кілька версій цієї теорії [13]. Можна показати, що згідно із ними принцип курсової паритетності реалізується:

- ♦ беззастережно (теорія абсолютного паритету);
- ♦ з моменту набуття валютним курсом рівноваги за неціновими критеріями (теорія відносного паритету);
- ♦ у вигляді різниці в темпах приросту національної та іноземної грошової маси, що надійшла в країну і може бути використана агентами внутрішнього ринку (монетаристська версія);
- ♦ залежно від ступеня розходження між валютним курсом та ПКС (нерівноважна версія).

Найчастіше короткостроковий імператив курсової політики зводиться до утримання незмінних умов обміну товарів — постійного реального обмінного курсу, або, висловлюючись термінами міжнародних зіставлень, — рівня національних цін. Така форма стабілізації національної валюти забезпечується тоді, коли девальвація перекривається зниженням рівня національних цін (тобто за умови так званої “повзучої прив'язки”). Щоб не допустити ерозії цінових переваг, рекомендується стримувати перевищення темпів інфляції відносно обмінного курсу.

Проте в перехідних економіках процес відшкодування внутрішньої інфляції за допомогою курсової політики, як правило, є надто суперечливим. З точки зору політики доходів важливо, щоб урівноваження валютного і товарного ринків відбувалося без обмеження рівня рентабельності, за якого можна забезпечити відшкодування витрат виробництва та задоволення потреб нагромадження з метою безперешкодного розширеного відтворення. Політика стабілізації, заснована на утриманні номінальної стабільності валютно-

го курсу (а саме у такий спосіб здебільшого залучаються зовнішні запозичення для фінансування бюджетного дефіциту за завищеним курсом під час трансформаційного спаду виробництва) є, по суті, намаганням ігнорувати внутрішню інфляцію. Успішність такої політики загалом обмежена величиною валютних резервів центрального банку, які впливають на формування грошової бази, а отже, і внутрішнього грошового попиту на кінцевий продукт. Спроби швидко знизити її до рівня економічно розвинутих країн натикаються на серйозні інституційні перешкоди, пов'язані з масовою збитковістю підприємств.

Суперечність між стратегічними й тактичними цілями курсової політики, що випливають з теорії паритету купівельної спроможності, є однією з найскладніших проблем економіки перехідного періоду.

Особливо важливим аспектом аналізу на основі паритету купівельної спроможності є дослідження структурних ефектів економічного зростання, які дають підстави для обґрунтування зближення внутрішніх і світових цін, переходу від цінової до нецінової конкурентоспроможності.

ЕКОНОМІЧНА СТРАТИФІКАЦІЯ КРАЇН СВІТУ В ПАРИТЕТНОМУ ВИМІРІ

П риступаючи до аналізу результатів останнього раунду зіставлень ВВП європейських країн (його проведено на базі статистичних даних 1999 року), зробимо кілька суттєвих зауваг. Цього разу підсумки дослідження підбила Організація економічного розвитку та співробітництва (раніше ініціатива належала Європейській економічній комісії ООН). Вона застосувала нові підходи до розв'язання цілої низки методологічних проблем, що істотно вплинуло і на окремі результати зіставлень.

Аналіз результатів останнього раунду міжнародних зіставлень ВВП (надалі — ЄПЗ'99) засвідчує значну диференціацію країн за рівнем економічного потенціалу, а також — їх виразне тяжіння до певних типологічних груп. Узявши за точку відліку середньодушове виробництво ВВП за паритетом купівельної спроможності в США, країни-учасниці ЄПЗ'99 можна згрупувати так:

♦ *I група.* Країни з найвищим значенням показника. Їх лише дві — Люксембург (43 тис. доларів США) та США (33.7 тис.).

♦ *II група.* До неї входить 17 високорозвинутих країн (значення показника коливається від 20 до 30 тис. доларів

Порівняльна база та валютна одиниця. Це зіставлення, на відміну від попередніх, здійснене на багатосторонній основі, що вимагало узгодженості показників одночасно для всіх 43 країн-учасниць та для всіх складових ВВП. Його результати (на відміну від попередніх ООНівських програм, порівняльною базою у яких слугували показники Австрії у шилінговому паритеті) виражені в міжнародних доларах, розрахованих на базі 30 країн — членів ОЕСР. У цій статті за паритетну основу зіставлення обрано показники США, розраховані на базі фактичних доларів.

Неринкові послуги. Проблеми з обчисленням міжнародної вартості урядових неринкових послуг виникають у зв'язку з відсутністю відповідних цін на одиницю корисного ефекту. Проте навіть якби такі ціни були розраховані, вони не стали б об'єктом конкурентного ціноутворення — ні національного, ні, тим більше, міжнародного. Сучасна методологія зіставлення неринкових послуг полягає у використанні паритетних цін на окремі елементи витрат. Такий підхід ґрунтується на умовному припущенні, що продуктивність праці у відповідних галузях — освіті, охороні здоров'я, соціальному обслуговуванні, державному управлінні — є приблизно однаковою в усіх країнах, що беруть участь у зіставленні. Це означає ототожнення економічного ефекту неринкової діяльності з соціальним ефектом, коли економічна вартість неринкових послуг визначається їх соціальною вартістю, а остання дорівнює витратам на оплату факторів виробництва.

У реальній дійсності рівні озброєності праці лікаря, вчителя, державного службовця в різних країнах різні. Звідси й відмінності в захворюваності, народжуваності і смертності населення, його освітньому рівні, в ефективності державного управління, стані суспільного порядку, ділового клімату тощо.

Під час першого міжнародного зіставлення пострадянських країн, проведеного в 1993 році, дослідники зважали на те, що країни з перехідною економікою зберегли із соціалістичних часів значну, хоча й не дуже ефективну соціальну сферу. Тому було вирішено коригувати індекси реального обсягу неринкових послуг відповідно до середньодушового виробництва у ринковому секторі (для пари Україна /Австрія такий коректив дорівнював 6:1). Водночас прямий показник цін замінювався так званим реферативним, який урівноважує вартісну оцінку корисності продукту ринкової та неринкової сфер діяльності, а також застосованої у них праці.

Після 1993 року коригування, пов'язані з продуктивністю праці у неринковому секторі, не вносилися. В ЄПЗ'99 у ролі реферативної міжнародної ціни неринкових послуг використа-

но заробітну плату, проте не базової країни, а національну, за поточним валютним курсом. У випадку з Україною це призвело, як буде показано, до істотного поліпшення оцінки рівнів споживання неринкових послуг, що однак супроводжувалося пригніченням цінової компоненти паритетного ВВП.

Проблематичність міжнародної оцінки неринкових послуг на основі національних факторних витрат проілюструємо на прикладі вітчизняної моделі організації охорони здоров'я. У 2002 році в Україні на 100 тис. мешканців припадало 469 лікарів та 973 лікарняних ліжка, тоді як у США — 256 та 390 (дані 1997 р.), Великобританії — 171 та 450 (1995 р.), Німеччині — 345 та 707 (1997 р.), Франції — 282 та 853 (1994 р.), Швеції — 267 та 394 (1998 р.) [15, 16]. За кількістю ліжок Україну випереджали лише такі розвинуті країни, як Люксембург, Нідерланди, Швейцарія. Однак тривалість життя в Україні в 1999 році була на 10 — 11 років нижчою, ніж у США та в країнах ЄС, а коефіцієнт дитячої смертності — в 2—3 рази вищим. Отже, напевно чи витрати на утримання закладів охорони здоров'я, що, за світовими мірками, перевищують суспільно необхідні, без відповідної підтримки устаткуванням, ліками та здоровим способом життя позитивно позначаться на результатах функціонування галузі.

Зміни у класифікації ВВП за витратами. Вона стала менш детальною, ніж у попередніх програмах: кількість аналітичних позицій скоротилася з 53 до 21. Кількість груп продуктів харчування зменшилася з 7 до 1; побутової техніки та послуг — із 4 до 1; транспорту, послуг культури, об'єктів будівництва та продукції машинобудування — з 3 до 1. Згорнуто в одну групу витрати на квартплату, ренту власників житла, побутове паливо та енергію. Така класифікація більше відповідає реаліям розвинутої економіки, що, правда, є надто спрощеною для перехідної, якій, як і раніше, притаманна значна диференціація продуктивності праці в різних секторах виробництва.

Зовнішня торгівля. За методологією зіставлень паритетні значення сальдо імпорту й експорту вимірюються на основі обмінного курсу, отже, індекс цін дорівнює одиниці для будь-якої пари країн. На противагу цьому, в національних рахунках сальдо оцінюється за допомогою індексів експортних та імпорتنих цін. Тому цінові конкурентні переваги країн із нижчим рівнем національних цін у зіставленні виражаються у розриві між зовнішніми та внутрішніми цінами, а вартість товарів і послуг імпорту й експорту постає однаковою для всіх економічних партнерів країни.

США, що становить 60—90% від рівня США). У спадній послідовності це: Норвегія, Швейцарія, Данія, Ісландія, Нідерланди, Канада, Ірландія, Австрія, Японія, Австралія, Бельгія, Німеччина, Італія, Швеція, Фінляндія, Великобританія, Франція.

♦ **III група.** 12 середньорозвинутих країн (середньодушове виробництво ВВП за паритетом купівельної спроможності в США коливається від 10 до 20 тисяч доларів, або від 30 до 60% від рівня США): Ізраїль, Кіпр, Іспанія, Нова Зеландія, Португалія, Словенія, Греція, Корея, Чехія, Мальта, Угорщина, Словаччина.

♦ **IV група.** Це 12 країн із розвитком, нижчим від середнього (значення показника не перевищує 10 тисяч доларів, або є меншим від 30% від рівня США):

Польща, Естонія, Мексика, Хорватія, Литва, Латвія, Болгарія, Македонія, Росія, Туреччина, Румунія, Україна.

На вершині світової економічної піраміди знаходяться США, обрані нами за базу порівняння. Особливе становище Люксембургу пояснюється залученням іноземної робочої сили, яка не враховується у загальній чисельності населення.

Проаналізуємо найтипівіші риси структури економіки, притаманні окремим групам країн (див. таблицю 1).

Для України (зважаючи на європейську орієнтацію її інтеграції) особливо цікавими є показники групи розвинутих країн, куди входить більшість провідних держав "старої" Європи.

Звернемо увагу передусім на суттєву різницю в показниках країн, що входять до різних груп. Причому подолання

міжгрупових бар'єрів (тобто перехід країни з нижчими показниками в групу з вищими), як показує багаторічний досвід, — дуже складна й довготривала справа. Відмінності в показниках проілюструємо на прикладі продуктивності виробництва ВВП. Її середній рівень по групі високорозвинутих країн становить 3/4 від рівня США, по групі середньорозвинутих — менше 3/5 від рівня високорозвинутих країн, по групі держав із розвитком, нижчим від середнього, — менше половини від рівня середньорозвинутих, 1/4 від рівня високорозвинутих і лише 1/5 від рівня США.

Порівнювані групи країн принципово відрізняються за здатністю національних економік забезпечувати населення товарами довготривалого користування, які є носіями технічного прогресу в по-

бутовій сфері й формують матеріальну базу економічного добробуту. Так, у країнах II групи надходження цих товарів відносно усіх споживчих навіть дещо більше, ніж у США, в країнах III групи — на чверть менше, IV — в 2.5 рази менше.

Паритетний вимір вносить істотні корективи у співвідношення між споживанням і нагромадженням. Якщо провести розрахунки за внутрішніми цінами, то норма нагромадження основного капіталу буде найвищою в середньорозвинутих країнах — 24.2% (у США цей показник становитиме 19.9, у високорозвинутих країнах — 21.1%). Ця ж норма виявиться дещо іншою, якщо обчислення здійснити за світовими цінами: в США вона становитиме 21.1, у країнах II групи — 21.9, III групи — 21%. Обчислена за внутрішніми цінами норма нагромадження в країнах IV групи дорівнюватиме 20.7%, тобто дещо перевищуватиме показник США, проте ця ж норма, розрахована за світовими цінами, становитиме в країнах IV групи лише 13%.

Ще потужніший вплив на показник продуктивності виробництва ВВП справляє розрахована за світовими цінами норма нагромадження активної частини основного капіталу — машин і устаткування. Лише показники США та країн II групи, обчислені за світовими цінами, є більшими, ніж ці ж показники, розраховані за цінами внутрішніми. Обчислена таким чином норма нагромадження машин у країнах III та IV груп значно менша, ніж цей же їх показник, розрахований за внутрішніми цінами.

Більшість країн — учасниць ЄПЗ'99 характеризує відносно вищий рівень споживання послуг порівняно з рівнем споживання товарів. Причому різниця між зазначеними рівнями зростає зі зменшенням показника сукупної продуктивності. Щодо високорозвинутих країн коефіцієнт випередження рівня споживання послуг відносно рівня споживання товарів становить 1.11, щодо середньорозвинутих — 1.28, щодо країн із розвитком, нижчим від середнього, — 1.58.

Нарешті, в усіх групах відносний

рівень споживання урядових послуг перевищує рівень споживання платних послуг: у країнах II групи — в 2.4 рази, III — у 2.6 рази, IV — в 4 рази. Очевидно, це є відображенням прагнення соціально незахищених верств населення одержати матеріальну допомогу за посередництва закладів соціальної сфери.

Останній раунд програми міжнародних зіставлень ще раз підтвердив загальносвітову закономірність зв'язку між економічною потужністю країн, вимірюваною фізичним обсягом ВВП на душу населення, та ціновим рівнем валового внутрішнього продукту, які визначають стимулюючі, мотиваційні засади економічного розвитку, умови реалізації продукту в цілому та окремих секторів економіки. Країни з вищою продуктивністю праці мають і міцнішу валюту, а отже, й вищі рівні національних цін, що захищають більші обсяги факторних доходів.

За розрахунками О.Гранберга та Ю.Зайцевої, збільшення на 1% середньодушового виробництва ВВП у середовищі країн — учасниць ЄПЗ'99 зумовлювало підвищення рівня цін у середньому приблизно на 0.7% [18, с. 53]. Проте вплив масштабу виробництва проявлявся в окремих типологічних групах не однаково. Так, у II групі країн ціни перевищили рівень США на 5.6% (ось де паритетні витрати посилення євро!), в III — виявилися нижчими більш як на третину, в IV — становили лише 37.3% від американських.

Ще одним фактором глобального ціноутворення є зовнішньоекономічна позиція країн. У державах — чистих імпортерах рівні цін нижчі, ніж у країнах — чистих експортерах. Міжнародні зіставлення підтвердили цю закономірність: рівень цін у країнах II групи, що займали позицію чистих експортерів із позитивним сальдо зовнішньої торгівлі в розмірі 3.1% ВВП, був вищим, ніж у країнах III та IV груп, які були чистими імпортерами з від'ємним сальдо відповідно 3.5 та 3.8% від ВВП. Від'ємний чистий експорт, з одного боку, стимулював купівлю іноземцями товарів на внутрішньому ринку імпортозалежних країн, а з другого — відкривав дешевшим національним товарам шлях на світові ринки.

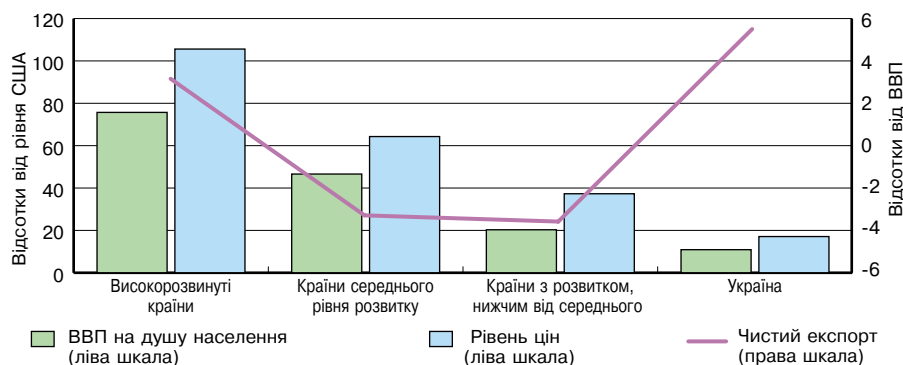
Однак відобразити вплив сальдо зовнішньої торгівлі на рівень цін у вигляді універсальної формули, як це було зроблено в наших попередніх узагальненнях [2], неможливо. "Гру" поламали дві країни IV групи — Україна та Росія, які виявилися потужними чистими експортерами. Порушення ними загальної тенденції відбулося не в останню чергу за рахунок викривлення умов цінової рівноваги, яке не охоплюється індикаторами паритетного аналізу: в Росії — за

Таблиця 1. Середні економічні показники країн — учасниць Європейської програми зіставлень ВВП

Показники	I група		II група	III група	IV група
	Люксембург	США			
Середній рівень ВВП на душу населення:					
доларів США	43 036	33 725	25 541	15 731	6 837
% від рівня США	127.6	100	75.7	46.6	20.3
У тому числі % кінцевих витрат від рівня США за групами:					
товарів	128.4	100	67.0	43.5	16.4
послуг	90.1	100	74.4	55.1	25.9
споживчих товарів	127.3	100	62.6	42.4	18.7
зокрема:					
короткострокового користування	126.9	100	67.2	52.2	27.9
середньострокового користування	90.1	100	51.9	31.6	10.8
довгострокового користування	179.8	100	65.3	32.2	7.5
капітальних товарів	134.0	100	74.1	44.8	13.0
споживчих (платних) послуг	72.6	100	54.9	39.7	15.3
урядових послуг	142.3	100	131.8	101.3	61.1
колективних урядових послуг	94.9	100	79.7	70.2	42.4
індивідуальних урядових послуг	222.1	100	220.6	154.3	93.8
Рівень національних цін, % від рівня США	104.8	100	105.6	64.3	37.3
У тому числі:					
товарів	118.1	100	124.3	87.4	63.9
послуг	98.8	100	92.7	48.0	21.8
споживчих товарів,	114.0	100	131.2	94.1	66.0
зокрема:					
короткострокового користування	115.2	100	139.1	94.6	64.6
середньострокового користування	131.7	100	129.9	95.5	70.1
довгострокового користування	96.2	100	112.9	94.4	77.0
капітальних товарів	119.5	100	115.3	79.8	62.3
платних послуг	88.8	100	98.1	53.9	26.5
урядових послуг	112.4	100	85.7	41.6	16.8

Розраховано за [3].

Графік 2. Рівень цін, продуктивність та експортна спроможність економік країн — учасниць Європейської програми зіставлень ВВП 1999 р.

рахунок надання експортному секторові дешевих енергоресурсів, в Україні — податкових пільг.

Взаємодію факторів, що впливають на еволюцію рівнів національних цін, відображено на графіку 2.

Впадають в око міжсекторні цінові диспаритети, які прямо пропорційні економічному розвитку країн — чим він нижчий, тим більший диспаритет. Проаналізувавши дані таблиці 1, виділимо низку найхарактерніших ознак, притаманних державам із нижчою продуктивністю виробництва ВВП. Серед них:

- ♦ *прогресуюче збільшення розриву в цінах між товарами та послугами, споживчими та урядовими послугами.* В країнах II групи послуги дешевіші від товарів на третину, III — в 1.8 раза, IV — майже втричі;

- ♦ *спадна дешевизна капітальних товарів відносно споживчих.* Це дає змогу розвинутим країнам будувати свою стратегію економічного зростання на невисокій нормі нагромадження. В країнах II групи капітальні товари дешевіші від споживчих у середньому на 12.1 відсоткового пункту, III — на 15.2, IV — лише на 5.6 відсоткового пункту. Потреба країн IV групи в імпорті нових технологій і засобів праці ставить перспективи економічного зростання в залежність від мобілізації валютної виручки від традиційного сировинного експорту (нерідко — з підвищеною капіталомісткістю). Як наслідок, утворюється порочне коло, розімкнути яке значною мірою можуть допомогти прямі іноземні інвестиції в перспективні сектори економіки, що уже опанували якісь ніші на світових ринках;

- ♦ *товари довгострокового користування є дорожчими, ніж середньострокового, а останні — ніж товари короткострокового призначення.* Така пропорція відображає реалії сучасного поділу праці, за якого розвинуті країни свідомо використовують диспаритети між високими цінами на наукомісткі товари власного виробництва та низькими — на сировину й стандартні масові товари, що

імпортуються з країн, які розвиваються. Найбільш розвинуті країни цінують власні екологічно чисті сільськогосподарські продукти і товари особистого вжитку з натуральної сировини. В країнах III групи співвідношення між ціновими рівнями товарів різного строку експлуатації приблизно однакове, а в IV групі зазначене співвідношення є зворотним відносно показника I групи. Тут виробництво продовольчих товарів здебільшого натуралізоване, меншою мірою керується інтересами рентабельності; навпаки, товари середньострокового та довгострокового користування здебільшого імпортуються;

- ♦ *більша диференціація споживчих цін.* За результатами останнього раунду міжнародних зіставлень ВВП, у країнах II групи співвідношення максимальних і мінімальних цін становило в середньому 2.7 раза (від 2 до 3.9), III — 4 (2.7 — 6.8), IV — 9.8 раза (від 4.5 до 18.3).

ВВП УКРАЇНИ ЗА СВІТОВИМИ ЦІНАМИ

Як уже зазначалося, останній раунд міжнародних зіставлень ВВП проведено за статистичними даними 1999 року. Це час, коли Україна долала нижню точку економічної динаміки трансформаційного періоду (нагадаємо, що протягом 1991—1999 рр. її ВВП скоротився у 2.4 раза). Тож не дивно, що в колі учасників ЄПЗ наша держава замикала список країн із розвитком, нижчим від середнього.

За паритетом купівельної спроможності ВВП України в 1999 р. оцінювався в 185 млрд. доларів США (за обмінним курсом — у 31.6 млрд. доларів, або — майже в 6 разів нижче). Отже, за ПКС наша країна посіла 20 місце серед держав — учасниць зіставлення. Перед нею опинилася Швейцарія (205.6 млрд. доларів США), після — Португалія (170.5 млрд. доларів). Далі за ранжиром ідуть Греція, Данія, Чехія, Норвегія, Румунія, Ізраїль, Фінляндія, Угорщина, Ірландія,

Нова Зеландія, Словаччина, Болгарія, Хорватія, Словенія, Литва, Люксембург, Латвія, Кіпр, Македонія, Естонія, Ісландія, Мальта.

ВВП України в розрахунку на душу населення за паритетною оцінкою дорівнював 3 693 доларам, тобто приблизно наполовину відповідав середньому рівню країн IV групи (6 837 доларів) та 132 країн, за якими веде спостереження Світовий банк (6 490 доларів), або ж становив 16% від середнього рівня країн Організації економічного співробітництва та розвитку і 10.9% від рівня США³.

Це відставання, на нашу думку, є результатом не лише спаду вітчизняного виробництва в дев'яностих роках минулого століття. Воно певною мірою було обумовлене й стартовими позиціями УРСР напередодні набуття державної незалежності. За розрахунками Європейської економічної комісії ООН [22, с. 61] у 1990 році ВВП України на душу населення становив 27.8% від рівня США. І хоча за цим показником ми випередили Македонію (21.1%), Болгарію (22.1), Польщу (22.9), Румунію (25.3), проте помітно відставали від Хорватії (28.3), Білорусії (28.5), прибалтійських республік (30.2—34.5), Словаччини (35.3), Угорщини (37.6), Росії (41), Словенії (47.8), Чехії (48%).

Питомі обсяги використання валового внутрішнього продукту для задоволення індивідуальних і колективних потреб людей загалом відповідають периферійному економічному становищу України (див. таблицю 2).

У цій сфері більш-менш помітне місце посідають колективні послуги державного управління (29.1% від рівня США), харчові продукти (28.1), житлові послуги (26.7%), які покинули задовольняти першочергові життєві потреби населення. Споживчих товарів середньострокового користування в Україні вживалося в 4.5 раза менше, довготривалого — в 9.4 раза, капітальних товарів — в 3.2 раза менше, ніж у середньому в країнах IV групи.

І лише за рівнем споживання індивідуальних урядових послуг (117.1% від показника США) Україна різко виділилася серед інших держав. Окрім Сполучених Штатів, ми випередили за цим показником цілу низку інших держав з набагато вищим рівнем сукупної продуктивності та більшими бюджетними можливостями: Швейцарію (112.5), Польщу (93.7), Хорватію (89.2), Росію (81.8), Грецію

³ Підсумки останнього раунду ЄПЗ'99 мали б покласти край невизначеності оцінки показників України у рейтингах Світового банку: у його звіті про світовий розвиток питомий валовий національний дохід нашої країни за 1997 рік було оцінено в обсязі 2 170 доларів США, за 1999 — 3 142, і лише за 2000 рік — 3 710 [20, с. 239; 17, с. 296; 21, с. 233].

(78.4), Болгарію (74.2), Македонію (74.1), Мексику (71.6), Румунію (63.8), Корею (37.4), Туреччину (32.3% від рівня США).

За функціональним розподілом серед індивідуальних урядових послуг перше місце посідають освітні. За їх споживанням (за рахунок приватних та бюджетних джерел) Україна (58.5% від показника США) перевищила рівень Росії (53.9%), Хорватії (50.7), Македонії (48.9), Румунії (38), Туреччини (35.7%). У сфері послуг з охорони здоров'я, що надаються за рахунок усіх джерел фінансування, наша країна (17.5% від рівня США) йшла відразу після Росії (20.7%) і випереджала Румунію (17.2) та Туреччину (6.3%).

Несподіваним є майже чотирикратне відставання України від США та більш як удвічі — від передових постсоціалістичних країн за рівнем продовольчого забезпечення населення. Щоправда, особливих розбіжностей за “ваговими” категоріями, фізичною масою спожитих продуктів не виявлено. Відставання пояснюється тим, що в Україні раціон багатьох верств населення заповнений простими продуктами. Так, у нашій країні в 1.7 раза більше, ніж у розвинутих державах, споживається хліба й хлібопродуктів, у 2.3 раза — картоплі, проте від 1.4 раза менше — овочів, до 2 разів — молока й молочних продуктів та риби, до 2.7 — олій, до 3.5 — м'яса, до 6 разів менше — фруктів і ягід [23].

Якісні відмінності лежать і у сфері житлових послуг. Навіть за станом на 1 січня 2003 року середня площа однієї квартири у наявному житловому фонді в Україні дорівнювала 52.7 кв. м, тоді як, наприклад, в Австрії — 94 (дані 1998 р.), в Німеччині — 92 (дані 1997 р.). Зауважимо, що нині відбуваються певні зрушення в структурі новозбудованого житла: за даними 2002 р., середня площа однієї квартири у цій категорії помешкань в Україні становила 94.9 кв. м, в США — 186, Чехії — 104, Польщі — 93 [15, 16]. Щоправда, його обсяги поки що не справляють визначального впливу на середні показники квартирної забезпеченості.

Впливає також наявність у будинках каналізації, ліфтів, централізованого газу, тепло- та водопостачання, вивезення сміття. Гарячим водопостачанням в Україні обладнано приблизно 80% будинків, тоді як у більшості розвинутих країн — практично 100%. У сільській місцевості, де мешкає третина населення, значної частини супутніх комунальних послуг узагалі немає.

Разом із тим зіставлення вочевидь не враховують нових реалій сучасного житлового господарства України, наприклад — потужного дачного будівництва, наявності у розпорядженні окремих сімей кількох квартир тощо.

Розбіжності у способі життя ще більшою мірою проявляються у нашому відставанні зі споживання непродовольчих товарів. Протягом останнього десятиріччя більшість із них надходить за імпортом і стала недоступною для мало-забезпечених верств населення, які під час депресії були вимушені подовжити користування наявними запасами цих товарів. Із середньодушового споживання одягу та взуття Україна на час зіставлень відставала від США більш як у 31

раз, предметів домашнього вжитку та побутової техніки — майже в 55 разів.

Надзвичайно низьким залишався в Україні у 1999 році міжнародний рівень валового нагромадження основного капіталу, який відносно США оцінювався лише в 4.5% (що майже утричі менше, ніж у середньому по IV групі країн). Особливо малою (2.2%) була частка машин та устаткування.

Такі розриви свідчать про недосконалу структуру вітчизняного машинного парку,

Таблиця 2. Результати зіставлення ВВП України та США за 1999 рік

Показники	ПКС, гривня/ долар	ВВП України на душу населення				Рівень націо- нальних цін, % від рів- ня США
		гри- вень	дола- рів за обмін- ним курсом	дола- рів за ПКС	% від рівня США за ПКС	
Валовий внутрішній продукт	0.705	2 603	630	3 693	10.9	17.1
У тому числі:						
Фактичне індивідуальне споживання	0.651	1 817	440	2 792	11.3	15.8
зокрема:						
харчові продукти і безалкогольні напої	1.623	761	184	469	28.1	39.3
алкогольні напої, тютюнові вироби та наркотики	1.529	64	15	42	8.7	37.0
одяг та взуття	2.199	85	21	39	3.2	53.2
житлові послуги, вода, електроенергія, газ та інше паливо	0.161	168	41	1 043	26.7	3.9
предмети домашнього вжитку, побутова техніка тощо	1.854	39	9	21	1.8	44.9
охорона здоров'я	0.200	139	34	692	17.5	4.8
транспорт	1.684	120	29	71	2.8	40.8
зв'язок	0.823	39	9	48	9.9	19.9
послуги відпочинку та культури	1.139	57	14	50	2.3	27.6
освіта	0.127	147	36	1 163	58.5	3.1
ресторани та готелі	1.700	36	9	21	1.4	41.1
різні товари та послуги	0.848	158	38	186	4.8	20.5
чисті купівлі за кордоном	4.130	5	1	1	-2.2	100
Фактичне колективне споживання	0.220	188	46	852	29.1	5.3
Валове нагромадження основного капіталу	1.644	502	121	305	4.5	39.8
У тому числі:						
об'єкти будівництва	0.881	277	67	314	10.1	21.3
машини та устаткування	3.304	208	50	63	2.2	80.0
Зміни в запасах та цінності	1.741	-48	-12	-27	-12.8	42.1
Сальдо експорту й імпорту	4.130	144	35	35	-3.8	100
Окремі складові валового внутрішнього продукту						
товари	1.739	1 693	410	974	6.2	42.1
споживчі товари	1.809	1 192	289	659	7.3	43.8
зокрема:						
короткострокового користування	1.661	1 026	248	618	13.4	40.2
середньострокового користування	2.115	118	28	56	2.4	51.2
довгострокового користування	3.044	48	12	16	0.8	73.7
капітальні товари	1.644	502	121	305	4.5	39.8
послуги	0.272	808	196	2 974	15.8	6.6
платні послуги	0.413	292	71	708	5.1	10.0
урядові послуги	0.180	516	125	2 862	59.3	4.4
колективні послуги	0.220	188	46	852	29.1	5.3
індивідуальні послуги	0.148	328	79	2 216	117.1	3.6

Розраховано за [3].

переважання у ній носіїв застарілих технологічних укладів. Звідси — і слабкий вплив машинного нагромадження на суспільну продуктивність (див. графік 3). Не спостерігається й трансфер військових технологій у цивільний сектор економіки для виробництва товарів масового, насамперед споживчого, попиту.

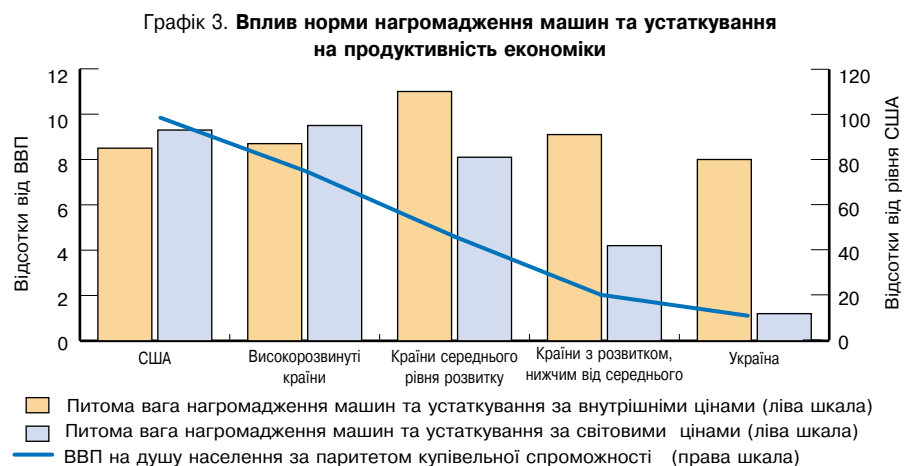
Пригніченими залишаються усі чинники економічних зрушень, які базуються на розвиткові машинобудування. В структурі економіки домінують галузі з низьким ступенем переробки та з малою машиномісткістю. Питома вага машинобудування у валовій доданій вартості України в 2001 році (4.6%) була набагато меншою, ніж у країнах, які нині проводять активну виробничу модернізацію, — Кореї (12.6%), Фінляндії (9.9), Німеччині (9.6), Угорщині (9.5), Японії (8.3%) [розраховано за 24, 25]. Слабо використовується кадровий ресурс: після легкої промисловості машинобудування стоїть на другому місці серед видів промислової діяльності за рівнем прихованого безробіття [15, с. 201].

3-поміж фондовиробляючих галузей вітчизняне будівництво має дещо привабливіший вигляд. До того ж треба брати до уваги, що Україна через кліматичні умови вимушена утеплювати житлові будинки, що потребує додаткових витрат, які у “тепліших” країнах, зокрема в США, не вважаються суспільно необхідними [26, с. 91].

Аналіз результатів останнього раунду Європейської програми зіставлень ВВП був би неповним без розгляду паритетних координат курсової політики; цінових орієнтирів структурної перебудови економіки; актуальних проблем національної макроцінової пропорційності, про що піде мова в другій частині статті, яка вийде друком у одному з найближчих чисел “Вісника НБУ”.

Література

1. Меламед М. Економічний портрет у міжнародному інтер'єрі. Порівняльний аналіз українського ВВП // Вісник НБУ. — 1997. — № 11. — С. 20—28.
2. Меламед М.Я. Валовий внутрішній продукт України за міжнародними паритетами купівельної спроможності // Банківська справа. — 2001. — № 2. — С. 19—26, № 3. — С. 19—26.
3. Purchasing Power Parities and Real Expenditures. 1999 benchmark year. OECD. — 2002. — 205 pp.
4. Cassel G. Abnormal deviation in international exchanges // Economic Journal. 1918. — № 28.
5. Бергер М. На какой ступени стоит СССР в экономической таблице о рангах // Известия. — 5 июля 1990 г.

6. Кваснюк Б. Монетарна політика в Україні та її вплив на інвестиційну активність // Банківська справа. — 1996. — № 5. — С. 19 — 28.

7. Гесць В. Нестабільність та економічне зростання. Монографія. К.: Інститут економічного прогнозування. — 2000. — 344 с.

8. Илларионов А. Как был организован российский финансовый кризис // Вопросы экономики. — 1998. — № 12. — С. 12—31.

9. Попов В. Уроки валютного кризиса в России и других странах // Вопросы экономики. — 1999. — № 6. — С. 100 — 122.

10. Жуковская В.М. Валютный курс и паритет покупательной способности как факторы конкурентоспособности // Вопросы статистики. — 2000. — № 5. — С. 41 — 46.

11. Кирьян П. Все еще большие и пока очень бедные // Эксперт. — 2002. — № 27. — С. 34 — 38.

12. Дорнбуш Р., Фишер С. Макроекономіка / Пер. з англ. К.: Основи, 1996. — 815 с.

13. Балацкий Е. Факторы формирования валютных курсов: плюрализм моделей, теорий и концепций // Мировая экономика и международные отношения. — 2003. — № 1. — С. 46 — 58.

14. Иванов Ю.Н. О некоторых вопросах теории и методологии международных сопоставлений ВВП // Вопросы статистики. — 1999. — № 2. — С. 3—12.

15. Україна в цифрах. Короткий статистичний довідник. К.: Держкомстат України, видавництво “Консультант”. — 2003. — 267 с.

16. Россия и страны мира. М.: Госкомстат России. — 2000. — 360 с.

17. Доклад о мировом развитии 2000/2001 года. Наступление на бедность. М.: Издательство “Весь мир”, Всемирный банк. — 2001. — 376 с.

18. Гранберг А., Зайцева Ю. Корректировка ВВП с учетом территориальных различий покупательной способности денег // Российский экономический журнал. — 2002. — № 11—12. — С. 48—77.

19. Розенфельд А. Неизвестная Украи-

на. Опыт экспресс-оценки экономики // Зеркало недели. — 2003. — № 14.

20. Доклад о мировом развитии 1998/1999. Знания на службе развития. М.: Издательство “Весь мир”, Всемирный банк. — 1999. — 305 с.

21. Доклад о мировом развитии 2002 года. Создание институциональных основ рыночной экономики. М.: Издательство “Весь мир”, Всемирный банк. — 2002. — 251 с.

22. Международное сопоставление валового внутреннего продукта в Европе. 1996 год. Результаты Европейской программы сопоставлений. — ООН, Женева, 1999 год. — 73 с.

23. Сільське господарство України. 2002. Статистичний збірник. К.: Держкомстат України. — 2003. — 319 с.

24. Таблиця витрати — випуск України за 2001 рік в цінах споживачів. Статистичний збірник. К.: Держкомстат України. — 2003. — 52 с.

25. National Accounts of OECD Countries. 1990—2001. Volume II. Paris. — 2003. — 851 pp.

26. Паршев А. Почему Россия не Америка. М.: Крымский мост-9д, Форум. — 2002. — 411 с.

27. Платіжний баланс України за 2002 рік. К.: Національний банк України. — 2003. — 68 с.

28. Національні рахунки України за 2001 рік. Статистичний збірник. К.: Держкомстат України. — 2003. — 118 с.

29. Випуск товарів та послуг і валовий внутрішній продукт за 2002 рік // Держкомстат України. Експрес-інформація. 11.04.2003.

30. Регентов Д. Смена приоритетов // Эксперт. — 2003. — № 39. — С. 40—41.

31. Фінанси України за 2002 рік. К.: Держкомстат України. — 2003. — 133 с.

32. Крючкова І. Цінова конкурентоспроможність економіки України // Вісник НБУ. — 2003. — № 9. — С. 6—9.

33. Hamburgers should be an essential part of every economist's diet // The Economist, Apr. 24th 2003.

Компетентно/

Комплексна система антивірусного захисту інформаційної мережі НБУ

**Ірина
Івченко**

Начальник управління захисту інформації департаменту інформатизації Національного банку України

**Ігор
Гуска**

Головний інженер-програміст управління захисту інформації департаменту інформатизації Національного банку України

Комп'ютерні інформаційні мережі стають звичним атрибутом сучасного життя. Вони використовуються комерційними структурами та державними установами. Кількість комп'ютерів у цих мережах збільшується щороку, відповідно зростають обсяг і вартість інформації, яка ними обробляється та зберігається. Відтак постає гостра необхідність захисту даних, що часом мають державне значення. Впоратися із цим важливим завданням можна за умови постійного оновлення засобів безпеки комп'ютерних мереж. Важливою складовою захисту інформації у комп'ютерній мережі є антивірусний захист. Автори аналізують, як питання антивірусного захисту вирішують в НБУ.

Розвиток інформаційної мережі Національного банку України, перехід до нових технологій обробки інформації та дедалі ширше використання інтернет-технологій потребує посилення інформаційної безпеки мережі НБУ, а також застосування засобів централізованого моніторингу та керування її безпекою. Однією зі складових системи зміцнення інформаційної безпеки є система антивірусного захисту як усієї інформаційної мережі НБУ, так і комп'ютерів на кожному робочому місці.

Тривалий час у Національному банку України використовувалося програмне забезпечення фірми "Діалог-наука" — DrWeb для антивірусного захисту комп'ютерів користувачів, які працюють в операційних системах DOS та Windows, а також антивірусне програмне забезпечення фірми Trend Micro на вузлі доступу користувачів НБУ до ресурсів Інтернету для перевірки листів електронної пошти на наявність вірусів.

На той час, коли зазначене програмне забезпечення впроваджувалося, воно цілком відповідало вимогам антивірусного захисту телекомунікаційної мережі НБУ.

Останні роки характеризуються значним підвищенням активності вірусних атак і певною зміною шляхів проникнення вірусів та методів деструктивного впливу на інформаційні мережі. Сьогодні більшість вірусів — це поштові "хробаки", котрі, як правило, не виконують деструктивних дій на комп'ютері користувача, але створюють величезний надлишковий несанкціонований трафік у мережі,

уповільнюють, а часом і блокують доступ до її ресурсів. Фактично кожний поштовий "хробак" має в собі власного поштового клієнта, який масово розсилає заражені файли. Наприклад, під час епідемії в Інтернеті вірусу SWEN у вересні 2003 року на захищеному поштовому шлюзі Національного банку України фіксувалося і знищувалося по 6—7 тисяч завірусованих листів щоденно. Значно зросла швидкість розповсюдження вірусів у мережі Інтернет. Окремі екземпляри таких вірусів, як SOBIG.F, FIZZER, потрапляли на комп'ютери користувачів НБУ ще до появи на сайтах провідних фірм — розробників антивірусного програмного забезпечення оновлень, які лікують ці віруси.

За таких умов існуюча система вже не забезпечувала повного і надійного антивірусного захисту інформаційної мережі Національного банку України. До речі, наголосимо: саме інформаційної мережі, а не телекомунікаційної, як раніше, що свідчить про зростання складності інфраструктури, вирішуваних завдань тощо.

У нових умовах постала гостра необхідність розв'язання кількох проблем.

1. Зі значним збільшенням кількості комп'ютерів відповідні спеціалісти надто багато часу почали витратити на підтримку працездатності системи антивірусного захисту, на виправлення ситуацій, які виникають під час роботи антивірусних програм. Це позначалося на оперативності функціонування інших підрозділів Національного банку. Вирішити проблему можна було лише за умови впровадження централізованого керування та моніто-

рингу системи антивірусного захисту.

2. Сучасні технології дають змогу новим, ще невідомим вірусам розповсюджуватися з феноменальною швидкістю — за останній рік кількість вірусних епідемій у світі зросла на порядок. Тому оперативність реагування розробників антивірусного програмного забезпечення на появу нових вірусів і своєчасне надання оновлень для антивірусних баз та нових лікуючих модулів стають одним із найважливіших аспектів забезпечення антивірусного захисту. За таких умов виникнення у розробника будь-яких проблем з випуском оновлень може призвести до критичних наслідків для всієї мережі, яка захищається його програмними продуктами. Тому перед управлінням захисту інформації постало питання щодо забезпечення незалежності антивірусного захисту від можливих проблем конкретного розробника.

3. Швидкість розповсюдження вірусів потребує відповідного підвищення швидкості розповсюдження антивірусних оновлень у самій інформаційній мережі. Тобто необхідно було забезпечити перехід до системи автоматичного поширення оновлень на підключені до мережі комп'ютери.

4. Наступна проблема полягала у необхідності забезпечити багатоплатформність системи антивірусного захисту. Оскільки в інформаційній мережі НБУ працюють комп'ютери з різними операційними системами, в тому числі відмінними від DOS та Windows, необхідно було забезпечити антивірусний захист і цих комп'ютерів, у тому числі й серверів.

Отже, нагально постало питання про зміну підходів до побудови антивірусного захисту інформаційної мережі Національного банку України та запровадження нової системи антивірусного захисту.

У зв'язку із цим у 2001 році було розроблено і затверджено технічною радою департаменту інформатизації Національного банку України концепцію антивірусного захисту інформаційної мережі. Метою розробки концепції стало створення такої системи антивірусного захисту інформаційної мережі, яка б забезпечувала надійний захист комп'ютерів та інших активних елементів телекомунікаційної мережі від деструктивного впливу комп'ютерних вірусів при мінімальних затратах ресурсів обчислювальної техніки і телекомунікаційного обладнання.

Концепція антивірусного захисту базується на принципах мінімальної достатності, автоматичного функціону-

вання та централізованого керування антивірусними програмами і доповнюється адміністративними заходами. Вона є складовою частиною загальної концепції захисту інформації в установах Національного банку України.

У концепції зазначено, що об'єктами антивірусного захисту є:

- комп'ютери користувачів;
- технологічні комп'ютери з особливими умовами роботи;
- технологічні сервери прикладних задач, у тому числі сервери баз даних;
- файлові сервери локальної мережі;
- сервери електронної пошти;
- активне обладнання телекомунікаційної мережі, яке має власне програмне забезпечення.

Згідно з концепцією слід блокувати всі шляхи проникнення вірусів в інформаційну мережу НБУ. Це дасть змогу виявляти віруси ще до того, як вони проникли в мережу і здійснили свій деструктивний вплив.

Захист від комп'ютерних вірусів повинна забезпечувати комплексна система антивірусного захисту, що складається з трьох антивірусних бар'єрів і передбачає встановлення антивірусного програмного забезпечення на активних елементах інформаційної мережі НБУ (міжмережевих екранах, серверах, комп'ютерах користувачів), які можуть зазнавати вірусних атак.

Перший бар'єр системи антивірусного захисту — захист вузла доступу користувачів НБУ до ресурсів мережі Інтернет. На шлязі доступу до ресурсів Інтернету має бути встановлена антивірусна програма, яка в реальному часі перевіряє листи електронної пошти, HTML(Web)-сторінки, X-active і Java-аплети.

У разі виявлення в листах електронної пошти комп'ютерних вірусів відправнику чи адресатові, а також адміністратору антивірусного захисту надсилається попереджувальний електронний лист з інформацією про результати лікування комп'ютерних вірусів. Листи електронної пошти, з яких антивірусна програма не змогла видалити комп'ютерний вірус, знищуються.

Причому перевірці підлягає не тільки вхідна, а й вихідна пошта. Це дає змогу упереджувати ситуації, за яких інформаційна мережа НБУ могла б стати джерелом розповсюдження вірусів.

При виявленні вірусів на HTML(Web)-сторінках доступ до них блокується з повідомленням корис-

тувача про заражену сторінку та одночасним занесенням повідомлення у файл протоколу роботи антивірусної програми.

Другий бар'єр системи антивірусного захисту — захист серверів інформаційної мережі НБУ. Антивірусні програми повинні встановлюватися на файлові сервери, які працюють із файлами тих типів, котрі можуть бути заражені комп'ютерними вірусами. Така програма автоматично проводить перевірку всіх файлів файлового серверу.

На технологічні комп'ютери, які не мають доступу до джерел зараження комп'ютерними вірусами внаслідок режиму їх роботи в реальному часі, антивірусне програмне забезпечення не встановлюється, щоб уникнути зайвих витрат обчислювальних ресурсів серверів. Перед підключенням, а в подальшому не рідше, ніж один раз на місяць такі комп'ютери обов'язково проходять антивірусну перевірку фахівцями служби захисту.

На серверах електронної пошти NBUMail повинні встановлюватися антивірусні програми, спроможні виконувати перевірку всіх поштових повідомлень (окрім шифрованих).

Якщо антивірусна програма не змогла вилучити комп'ютерний вірус із електронного листа, лист не передають до поштової скриньки отримувача, про що повідомляють адміністратора електронної пошти та антивірусного захисту для прийняття відповідного рішення.

Вся інформація про факти виявлення комп'ютерних вірусів повинна заноситися до файла протоколу роботи антивірусних програм, який автоматично надсилається адміністратору антивірусного захисту раз на добу.

Третій бар'єр системи антивірусного захисту — захист комп'ютерів користувачів. Антивірусні програми встановлюються на всі комп'ютери користувачів за винятком технологічних комп'ютерів з особливими умовами роботи. Якщо користувачі не працюють із файлами, отримуваними безпосередньо з можливих джерел комп'ютерних вірусів, встановлюється антивірусний сканер та ревізор диска. На цих комп'ютерах раз на добу автоматично запускається ревізор диска, який формує перелік змінених файлів, що потребують антивірусної перевірки. Файли із цього переліку автоматично перевіряються антивірусним сканером.

На комп'ютери користувачів, які працюють із файлами, отриманими з можливих джерел комп'ютерних вірусів, встановлюється антивірусний

монітор, котрий у режимі реального часу перевіряє файли, з якими працює користувач, та оперативно блокує спроби вірусів проникнути на комп'ютер користувача.

Антивірусні програми комп'ютерів користувачів, що не мають підключення до локальної обчислювальної мережі, працюють автономно. При отриманні файлів оновлень антивірусних програм фахівці служб захисту інформації забезпечують ними користувачів та в разі необхідності надають допомогу щодо антивірусного захисту їхніх комп'ютерів.

Для забезпечення надійного моніторингу роботи системи антивірусного захисту і швидкого реагування на вірусні події створюється трирівнева ієрархічна структура централізованого управління комплексною системою антивірусного захисту.

Перший (найнижчий) рівень — програмне забезпечення антивірусного захисту на комп'ютерах користувачів.

Другий рівень — система керування антивірусним захистом на рівні центрального апарату, територіальних управлінь, самостійних підрозділів, роботу якої забезпечує адміністратор антивірусного захисту відповідного підрозділу.

Третій рівень — система моніторингу та загального керування антивірусним захистом, роботу якої забезпечує адміністратор антивірусного захисту.

Головним елементом системи антивірусного захисту є центральний сервер антивірусного захисту, призначений для:

- проведення моніторингу стану антивірусного захисту в цілому;

- надання можливості автоматично отримувати файли оновлень антивірусного програмного забезпечення серверами антивірусного захисту другого рівня в установах та підрозділах;

- ведення загальної бази даних про стан усіх елементів системи антивірусного захисту інформаційної мережі.

У локальних мережах центрального апарату, територіальних управлінь та установах НБУ встановлено сервери антивірусного захисту другого рівня. Вони призначені для:

- автоматичного прийому оновлень антивірусного програмного забезпечення від центрального серверу та надання можливості користувачам установи автоматично оновлювати антивірусне програмне забезпечення на своїх комп'ютерах;

- збору інформації та ведення бази даних про стан усіх елементів системи антивірусного захисту відпо-

відної установи;

- обробки і передавання отриманої інформації про стан антивірусного захисту на центральний сервер антивірусного захисту.

Антивірусне програмне забезпечення на комп'ютерах користувачів та серверах установ дає змогу передавати дані про роботу антивірусних програм на сервер антивірусного захисту установи та автоматично оновлювати їх із серверів.

Ще одним принциповим підходом, передбаченим концепцією, є забезпечення незалежності від окремого розробника надійності антивірусного захисту. Для реалізації цього підходу необхідно мати у складі комплексної системи антивірусного захисту програмне забезпечення як мінімум двох розробників. Це дає низку переваг, а саме:

- є певний взаємний контроль різних антивірусних програм;

- зникає залежність від здатності одного конкретного розробника швидко реагувати на ті чи інші запити користувачів, що особливо важливо, коли потрібно оперативно оновити антивірусну базу (поява нового вірусу);

- легше забезпечити багатоплатформність при високій надійності й сумісності з усім програмним забезпеченням, використовуваним у Національному банку;

- легше уникати недоліків конкретної антивірусної програми на певному робочому місці та використовувати її переваги.

На базі розробленої концепції управління захисту інформації Національного банку України спільно з ТОВ “ЦЕБІТ” створено та протягом 2003 року впроваджено у підрозділах та установах НБУ комплексну систему антивірусного захисту інформаційної мережі (КСАЗ). КСАЗ містить антивірусні продукти кількох різних розробників.

На єдиному в НБУ шлюзі доступу до ресурсів Інтернету функціонує антивірусне програмне забезпечення фірми “Trend Micro”. Перевіряється вхідна та вихідна електронна пошта, а також FTP та HTTP-трафік. У випадку вірусної події адміністратору надсилається повідомлення за допомогою e-mail.

У кожному самостійному підрозділі є сервер антивірусного захисту, на який встановлюються програмні сервери управління антивірусними продуктами фірм Symantec і “Лабораторія Касперського”, а також система автоматичного отримання оновлень для продуктів фірми “Діалог-наука” та

збору повідомлень про вірусні події. Віддалена консоль управління дає змогу адміністратору антивірусного захисту прямо зі свого робочого місця відстежувати ситуацію та оперативно реагувати на будь-які негаразди.

Паралельно інформація про критичні події з антивірусного захисту передається адміністратору за допомогою e-mail. Одночасно аналогічний лист відсилається головному адміністратору антивірусного захисту.

Файлові сервери захищаються антивірусними програмами фірм Symantec, “Діалог-наука”.

Мережеві робочі станції залежно від встановленої операційної системи, програмного забезпечення, задач, що виконуються, захищаються антивірусними програмами фірм Symantec, “Лабораторія Касперського”, “Діалог-наука”.

На загальносистемному рівні встановлено два головних антивірусних сервери (основний та резервний). Нині ці сервери використовуються насамперед у системі автоматичного оновлення антивірусного програмного забезпечення. Файли для оновлення антивірусних програм фахівці управління захисту інформації отримують від постачальника антивірусних програм і після внутрішнього тестування заносять на головний сервер антивірусного захисту НБУ, звідки їх автоматично забирають сервери антивірусного захисту другого рівня.

Сервери другого рівня надсилають на головний сервер звіти про роботу системи. В подальшому передбачається на базі цих звітів вести єдину централізовану базу моніторингу антивірусного захисту всієї інформаційної мережі.

Впровадження нової системи антивірусного захисту дало змогу фахівцям служби захисту інформації оперативніше та ефективніше протидіяти сучасним вірусним загрозам. Навіть поки що невеликий досвід експлуатації КСАЗ довів її ефективність. Вдалося виявити ряд слабких місць у попередній організації антивірусного захисту та покрити деякі шляхи поширення вірусів, наприклад, — через комп'ютерні конференції.

Практика експлуатації КСАЗ у сучасних умовах засвідчила: неможливо дати повну гарантію, що віруси не проникнуть в інформаційну мережу. Тому дуже важливою є наявність у системі антивірусного захисту механізмів швидкої локалізації та знищення джерела вірусів у разі їх проникнення в інформаційну мережу НБУ. Слід передбачити можливість сегментації інформа-

ційної мережі антивірусними засобами з метою відсікання її зараженої частини й локалізації вірусного зараження. Для цього за звичайних умов на серверах антивірусний монітор може використовуватися з м'якими параметрами перевірки — він потребує мінімальних ресурсів серверу. У разі ж вірусної атаки та проникнення вірусу в мережу включається жорсткий режим перевірки, що допомагає мінімізувати час локалізації джерела зараження і швидше ліквідувати вірус. Це стосується передусім поштових і файлових серверів.

Практика підтвердила також правильність підходу щодо використання антивірусного програмного забезпечення різних розробників. Наприклад, під час вірусної епідемії в Інтернеті поштового "хробака" NETSKY. В кілька листів із цим небажаним "гостем" змогли потрапити в мережу НБУ через шлюз доступу (оскільки оновлення для антивірусної програми фірми "Trend Micro" розробник ще не надав). Але ці листи були одразу ж виявлені антивірусними програмами DrWeb. Крім того,

використання антивірусних програм кількох розробників дало змогу забезпечити безпосередній антивірусний захист усіх вузлів інформаційної мережі незалежно від операційної системи та використовуваного прикладного програмного забезпечення.

Отже, впроваджена в інформаційній мережі НБУ комплексна система антивірусного захисту створила умови для забезпечення ефективного антивірусного захисту і протидії новим вірусним загрозам.

Але будь-яка сучасна супернадійна система антивірусного захисту не зможе забезпечити надійного захисту інформації без виконання вимог антивірусної безпеки користувачами інформаційної мережі Національного банку. До таких вимог слід віднести насамперед неприпустимість відключення або зміни конфігурації антивірусного програмного забезпечення на комп'ютерах користувачів та серверах без погодження зі службою захисту інформації. У разі виникнення сумнівів щодо правильної конфігу-

рації антивірусного програмного забезпечення користувачам слід звертатися до зазначених служб, які перевірять та правильно налаштують антивірусне програмне забезпечення. Іншою важливою вимогою є заборона підключення комп'ютера, що працює в інформаційній мережі Національного банку, до ресурсів Інтернету за допомогою модему, а не через спеціальний захищений вузол НБУ. Таке підключення може призвести до зараження всієї мережі. І, нарешті, — вимога до користувачів стосовно уважного ставлення до своєї електронної кореспонденції: отримавши електронною поштою повідомлення від незнайомого відправника або лист незрозумілого змісту, слід одразу ж, *не відкриваючи* конверта, звернутися до служби захисту інформації, яка надасть необхідні рекомендації. Користувач повинен завжди пам'ятати, що захищаючи свій комп'ютер від вірусів, він також захищає всю інформаційну мережу Національного банку України. □

Точка зору

Проблемні питання сплати банками збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб

В Україні, як і в більшості країн світу, банки є найважливішими фінансовими установами у сфері проведення грошово-кредитної політики, надання платіжно-розрахункових послуг. Однак банківська діяльність ризикова, тож завжди слід пам'ятати про те, що крах навіть одного банку може спричинити ланцюгову реакцію банкрутств інших — аж до настання системної банківської кризи. Питання повернення депозитних вкладів та ступеня свободи діяльності фінансово-кредитних установ завжди було актуальним для забезпечення нормального функціонування банківської системи країни, оскільки її розвиток і стабільність безпосередньо залежать від довіри вкладників. У статті розглядаються проблемні юридичні аспекти взаємодії вітчизняних банків та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, продуктивність якої є важливим фактором посилення довіри населення до фінансово-кредитних установ.

Довіра населення до банківської системи є проблемою не лише банків, а й держави в цілому [5, с. 75]. Останнім часом ця тема всебічно висвітлюється в економічній літературі. Узагальнивши праці відомих науковців та практиків банківської справи (зокрема О.Братка [1], Л.Воронової [13], І.Заверухи [5], Н.Кучерявенка [14],

В.Огієнка і Т.Раєвської [7], М.Пугачова та К.Пугачової [8], З.Фаткудінова та В.Новицької [12] й інших), порівняємо європейське законодавство у сфері гарантування вкладів з українським; розглянемо роль вітчизняних банків у правовідносинах, що складаються в процесі мобілізації та використання коштів фонду гарантування вкладів фізичних

Ян
Берназук

Здобувач Національної академії
державної податкової служби
України

осіб; проаналізуємо вплив і значення цього фонду для розвитку банківської системи нашої країни.

Актуальність поставлених питань зумовлена передусім основними напрямами державної політики України, одним із пріоритетних завдань якої на сьогодні є зміцнення банківської системи та підвищення її ролі у процесах економічних перетворень. Зазначені напрями внутрішньої політики нерозривно пов'язані з упровадженням системи заходів для посилення довіри населення до вітчизняних банків шляхом гарантування збереження коштів вкладників та стимулювання зростання обсягів грошових вкладів у банківських установах [10; 11].

У країнах Європейського Союзу проблема гарантування повернення вкладів вважається настільки важливою, що спеціально виокремлюється з масиву відносин у банківській сфері в окремий інститут. Із цього питання прийнято Директиву Європейського парламенту та Ради 94/19/ЄС від 30 травня 1994 року щодо схем гарантування депозитних вкладів [15].

Як зазначають В.Огієнко і Т.Раєвська, нині системи страхування депозитів створені у 68 країнах світу, 32 з них — європейські [7, с. 39].

Загалом ці системи поділяються на два види. Перший, що спирається на досвід США, передбачає створення особливого державного чи підконтрольного державі органу, діяльність якого фінансується спільно банками та державою. За такого варіанта всі банки зобов'язані брати участь у гарантуванні вкладів. Подібна модель застосовується в Канаді, Великобританії, Японії. Її часто використовують країни, що розвиваються, і вперше запроваджують страхування банківських вкладів. Другий варіант поширений у Західній Європі і базується на німецькому досвіді. У цьому випадку системою гарантування вкладів керують асоціації банків. Відповідно участь банків у такій системі є добровільною, а державне фінансування відсутнє. Так захищають вкладників у Франції, Швейцарії, Нідерландах і низці інших країн Європи. Прихильники подібних фондів обґрунтовують їх корисність сприянням розвитку конкуренції.

Україна обрала для себе перший шлях. На початку 1990-х років питання надійності комерційних банків, що залучають кошти фізичних осіб, було одним із найбільш важливих для вітчизняної банківської системи. Всі спроби Національного банку захистити громадян, які довірили свої заощад-

ження комерційним банкам, від можливої їх втрати у разі банкрутства (маємо на увазі підвищені економічні нормативи, особливі вимоги до банків при одержанні банківської ліцензії на право розмішувати депозити фізичних осіб тощо) не давали очікуваного результату.

У 1998 році Національний банк України ініціював створення спеціального позабюджетного Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), метою якого стало забезпечення захисту інтересів фізичних осіб — вкладників комерційних банків, створення фінансової бази для відшкодування їм коштів у разі неспроможності банків повернути вклади. Було визначено основний принцип захисту прав вкладників: головну відповідальність за результати діяльності комерційних банків, включаючи виконання зобов'язань перед вкладниками — громадянами України, несе не держава, а самі банки. Держава здійснює лише регулюючі функції, створює “платформ” для взаємовідносин між вкладником і банком.

Перший внесок до фонду обсягом 20 млн. грн. зробив ініціатор його створення — Національний банк. Це викликає певне здивування — незрозуміло, чому законодавці вирішили формувати ФГВФО саме за рахунок коштів НБУ, а не передбачили ці витрати у законі про державний бюджет на відповідний рік. Зазначений разовий внесок НБУ до фонду є не чим іншим, як додатковим фінансуванням державних програм, які повинні здійснюватися з державного бюджету України.

З іншого боку, виконання Національним банком подібних завдань, покладених на нього законом, ще раз підтверджує його статус “банку банків”, класичними функціями якого, на думку Л.К.Воронової, є підтримка державних економічних програм та кредитування дефіциту державного бюджету [13, с. 407].

Наприклад, в Іспанії 50% спеціального фонду гарантування вкладів становлять кошти центрального банку [12, с. 42].

Іншими джерелами формування фонду відповідно до статті 21 Закону України “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб” від 20 вересня 2001 року № 2740-III стали: початкові, регулярні та спеціальні збори з банків — учасників фонду; доходи, одержані від інвестування коштів фонду в державні цінні папери України; кредити, залучені від Кабінету

Міністрів України, Національного банку України, банків та іноземних кредиторів; пеня, яку сплачують банки — учасники (тимчасові учасники) фонду за несвоєчасне або неповне перерахування зборів до нього; доходи від депозитів, розмішених фондом у Національному банку України.

Відповідно до згаданого закону платником початкового, регулярних та спеціальних зборів є банки — юридичні особи, що зареєстровані в Державному реєстрі банків і мають ліцензію на здійснення банківських операцій. Початковий внесок у розмірі одного відсотка від зареєстрованого статутного капіталу перераховується банком-учасником на рахунок фонду протягом тридцяти календарних днів із дня одержання ліцензії. Регулярний збір до ФГВФО нараховується банкам — учасникам (тимчасовим учасникам) фонду двічі на рік у розмірі 0.25% від загальної суми вкладів, включаючи нараховані за ними відсотки. Спеціальний збір встановлюється в тому разі, якщо поточні доходи фонду є недостатніми для виконання ним у повному обсязі своїх зобов'язань щодо обслуговування та погашення залучених кредитів, спрямованих на відшкодування коштів вкладникам банків-учасників (тимчасових учасників). Рішення про це приймає адміністративна рада за погодженням із Національним банком України. Загальний розмір спеціальних зборів, сплачених банками-учасниками (тимчасовими учасниками) протягом року (в разі вичерпання фінансових можливостей фонду для виконання покладених на нього завдань), не повинен перевищувати розміру щорічного регулярного збору з банку — учасника (тимчасового учасника) ФГВФО.

Зауважимо, що незважаючи на певну схожість, правовідносини у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та у сфері класичного страхування суттєво відрізняються. По-перше, внески до фонду гарантування вкладів мають ознаки такого обов'язкового платежу додаткового характеру, як збір [14, с. 130—145]. По-друге, у відносинах класичного страхування беруть участь дві сторони, а у випадку гарантування вкладів — три: відповідний страховий фонд, банк і вкладник.

Як за європейським, так і за українським законодавством участь банків у схемах гарантування є обов'язковою. Проте в країнах Євросоюзу той чи інший кредитний інститут має право не брати участі у схемі гарантування повернення вкладів, якщо він належить до системи, що належним чином

забезпечує його ліквідність і платоспроможність, а також пропонує вкладникам щонайменше рівнозначний офіційній схемі гарантування ступінь захисту вкладів. За українським законодавством схема, розроблена у законі про гарантування вкладів, є безальтернативним “вибором” банків, що дає підстави говорити про необхідність удосконалення діючого порядку гарантування вкладів фізичних осіб шляхом розробки механізму, який більшою мірою враховував би інтереси банків.

Єдиний виняток щодо їх участі у фонді встановлено пунктом 3 прикінцевих положень закону, згідно з яким його дія не поширюється (до прийняття окремого закону) на Відкрите акціонерне товариство “Державний ощадний банк України”. Це пов’язано з тим, що згідно зі статтею 57 Закону України “Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 р. № 2121-III вклади фізичних осіб комерційних банків гарантуються в порядку, передбаченому законодавством України, а вклади фізичних осіб Ощадного банку гарантуються державою.

На початку 2003 року Національний банк України заявив про намір обмежити право Ощадбанку користуватися державними гарантіями для забезпечення збереження грошей вкладників у випадку банкрутства. Щоб знизити ризик для держави та створити рівні конкурентні умови для всіх банківських установ, центральний банк пропонує визначити в бюджеті суму, яка може бути виплачена вкладникам у разі неплатоспроможності Ощадбанку, або ж передбачити членство цього банку у фонді гарантування вкладів фізичних осіб [4].

На нашу думку, доцільно було б на законодавчому рівні закріпити обов’язковість членства Відкритого акціонерного товариства “Державний ощадний банк України” у Фонді гарантування вкладів фізичних осіб, але для цього слід розробити механізм, за якого внески Ощадбанку “не змішувалися” б із внесками інших банків і не могли бути використані для виплати компенсацій вкладникам інших банківських установ.

Незважаючи на те, що збір до ФГВФО став (у світлі положень Закону України “Про систему оподаткування”) обов’язковим платежем лише з 24 жовтня 2001 року, сам фонд був створений і почав працювати понад 5 років тому — з моменту підписання Президентом України Указу “Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків України” від

10 вересня 1998 р. № 996/98.

Аналіз вітчизняного законодавства, що регулює порядок нарахування та сплати збору до ФГВФО, дає підстави говорити про певні його недоліки. Зокрема, чітко не визначено органи, які б здійснювали контроль за сплатою зборів. На сьогодні такими можуть себе вважати і Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, і Національний банк України, і податкові органи.

Відповідно до частини першої статті 26 закону про гарантування вкладів фонд має право перевіряти розрахунки та повноту і своєчасність перерахування збору кожним банком-учасником (тимчасовим учасником) фонду. Частиною першою статті 27 зазначеного закону зобов’язано ФГВФО ставити перед Національним банком питання про застосування до банків — учасників (тимчасових учасників) фонду заходів впливу в разі порушення ними законодавчих норм. Центральний банк повинен протягом 10 днів із дня одержання звернення розглянути його і вжити щодо банків-порушників відповідні заходи впливу.

Законом України “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” від 21.01.2000 р. № 2181-III наділено подібними повноваженнями також податкові органи.

На нашу думку, пункт 2.1.4 статті 2 зазначеного закону необхідно дещо змінити: до переліку позабюджетних державних цільових фондів, на які не поширюється контроль податкових органів, слід включити Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. У такій редакції даний закон відповідатиме частині третій статті 2 Закону України “Про систему оподаткування”, згідно з якою державні цільові фонди включаються до державного бюджету України, крім Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та Пенсійного фонду України.

Отже, юридично правильним було б закріпити контролюючі функції щодо сплати внесків до ФГВФО виключно за Національним банком України та Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

На сьогодні розмір відшкодування вкладникам збанкрутілого банку суми депозиту та нарахований за ним відсотків є занадто малим. Згідно з рішенням адміністративної ради ФГВФО від 17.09.2003 р. № 24 розмір такого відшкодування становить 2 000 грн. На нашу думку, він не забезпечує фізичним особам повноцінного збереження всіх заощаджень і не стимулює вкладників до зберігання грошей

на депозитах у банках.

Наприклад, у Білорусі аналогічний фонд гарантує вкладникам у разі банкрутства банку виплати в розмірі 2 тис. доларів США [3, с. 96]. У країнах Європейського Союзу мінімальний розмір виплати вкладникам становить 20 тис. євро [7, с. 40].

Недоліком закону про гарантування вкладів можна вважати також те, що він гарантує вкладнику у випадку недоступності вкладу виплату в сумі 2 000 грн. незалежно від кількості рахунків в одному банку. Відповідно до частини другої статті 3 зазначеного закону в разі розміщення вкладником в одному банку — учаснику (тимчасовому учаснику) ФГВФО кількох вкладів фонд гарантує відшкодування коштів за такими вкладами, в тому числі й відсотки, у розмірі загальної суми вкладів за станом на день настання їх недоступності, але не більше 2 000 грн. Це призводить до того, що вкладник, перестраховуючи себе, не тримає на депозиті в одному банку (навіть якщо він є учасником фонду) великої суми коштів, а ділить її на невеликі частини й розміщує в різних банківських установах.

Банкіри нарікають також на те, що законом про гарантування вкладів не передбачено повернення грошових коштів, сплачених у вигляді збору до фонду, за умови, що банк розраховується зі своїми вкладниками й відмовиться надалі від залучення коштів фізичних осіб на депозит.

На нашу думку, у зазначеному законі необхідно закріпити принцип пропорційності розміру внесків до фонду та середнього обсягу вкладів фізичних осіб у конкретному банку, тобто потрібно передбачити можливість коригування розміру збору в разі зменшення коштів на депозитних рахунках банку, а також повернення йому сплаченого збору в разі припинення ним роботи з депозитами фізичних осіб. Законом про гарантування вкладів не передбачено механізму повернення сплаченого збору банкам, проте відповідно до частини другої статті 36 даного закону кошти фонду, які залишаються після його ліквідації, перераховуються до державного бюджету.

Очевидно, економічно невиправданим є й надання фонду права інвестувати кошти в державні цінні папери. З огляду на кризові явища в українській економіці та нестабільність фінансової системи взагалі інвестиційна діяльність фонду в принципі може призвести до значної втрати його коштів, оскільки в Україні відсутні будь-які гарантії їх збе-

реження, а інвестування цих коштів у державні цінні папери фактично означає їх передачу до бюджету.

Доцільно було б включати до керівних органів ФГВФО представників комерційних банків. Це б дало їм змогу впливати на порядок розпорядження своїми ж коштами та на їх ефективне використання з метою одержання фондом прибутку. Ми погоджуємося з думкою В.Крапивиної про те, що, оскільки фонд створюється в основному за рахунок коштів банків, а не бюджету, в ньому обов'язково повинні бути представлені банківські інституції чи асоціації [6, с. 42].

Серед найгостріших на сьогодні проблем — оподаткування коштів, які банки сплачують у вигляді зборів до ФГВФО. Відповідно до пункту 5.2.5 статті 5 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР до складу валових витрат включаються суми внесених (нарахованих) податків, зборів (обов'язкових платежів), установлених Законом України “Про систему оподаткування”.

З моменту створення ФГВФО (10.09.1998 р.) до прийняття відповідних змін до Закону України “Про систему оподаткування” (24.10.2001 р.) внески до фонду, сплачені банками, не мали статусу загальнодержавного збору (обов'язкового платежу), а тому банки не мали права включати їх до валових витрат. Таким чином, до 24.10.2001 р. суми збору до фонду підлягали оподаткуванню на загальних підставах.

Відповідно до пункту 4 Указу Президента України “Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків України” суми зборів, внесені комерційними банками до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, включаються до складу валових витрат цих банків.

Незважаючи на те, що ця норма суперечить цілій низці законодавчих актів України (законом “Про систему оподаткування”, “Про оподаткування прибутку підприємств”, “Про порядок встановлення ставок податків і зборів (обов'язкових платежів), інших елементів податкових баз, а також пільг щодо оподаткування”, Постанові Верховної Ради України “Про застосування нормативно-правових актів з питань оподаткування в Україні” від 24 грудня 1998 р. № 363-XIV), податкові органи дотримуються її при здійсненні фінансових перевірок банків.

У середині 1999 року Державна податкова адміністрація дала із цього приводу таке роз'яснення: “Залучення

коштів населення на депозитні вклади відноситься до пасивних операцій банку. Таким чином, Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” не передбачає можливості віднесення даного збору до складу валових витрат банку. Але відповідно до пункту 4 Указу Президента України “Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків України” сума збору, внесеного у Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, включається в склад валових витрат банку [2]. Своїм листом № 2914/5/22 від 16.04.1999 р. ДПА України підтвердила безподатковий статус зазначеного збору.

29 березня 2002 року з'явилося розпорядження Державної податкової адміністрації України, адресоване обласним податковим адміністраціям, згідно з яким відрахування до фонду не визнаються валовими витратами, а тому повинні обкладатися податком на прибуток.

Під тиском Асоціації українських банків і представників комерційних банків ДПАУ в місячний термін відкликала це розпорядження й повторно роз'яснила, що сума зборів, сплачених у фонд до вступу в дію Закону України “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб”, буде відноситися до валових витрат банків.

На нашу думку, питання щодо оподаткування коштів, внесених банками до ФГВФО до визнання даного збору загальнодержавним, потребує вирішення на законодавчому рівні, оскільки відповідно до Рішення Конституційного Суду від 30 травня 2001 р. № 7-рп/2001 (справа про відповідальність юридичних осіб) строк притягнення до відповідальності за порушення податкового законодавства (публічно-правова відповідальність) не обмежений ніяким терміном.

Якою має бути позиція юриста, котрий (у разі виникнення питання про неправомірність віднесення банками до валових витрат платежів у фонд) захищатиме інтереси банку перед податковими органами в суді або під час адміністративного оскарження?

Відповідно до Указу Президента України “Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків України” суми зборів, внесених комерційними банками до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, включаються до складу валових витрат цих банків. Пунктом другим статті 16 Закону України “Про систему оподаткування” встановлено, що державні та інші цільові

фонди, не передбачені цим законом, мають своїм джерелом виключно прибуток підприємства, який залишається після сплати всіх податків і зборів (обов'язкових платежів). Відрахування до цих фондів здійснюється на добровільних засадах.

Неважко помітити, що суперечностей між нормами Закону України “Про систему оподаткування” та указу Президента немає, оскільки формально вони регулюють різні аспекти сплати збору. Зокрема, пункт другий статті 16 закону визначає джерела формування фондів та оперує обліковою категорією прибутку як джерелом відшкодування витрат. Це пояснюється тим, що чинну редакцію пункту другого статті 16 Закону “Про систему оподаткування” було прийнято ще тоді, коли “бухгалтерський” прибуток формував об'єкт оподаткування (тобто до розмежування на законодавчому рівні бухгалтерського і податкового обліку). А норма указу регламентує лише податковий аспект сплати збору та оперує абсолютно іншою категорією — валовими витратами.

Слід зазначити, що правовідносини, про які тут ідеться, регулюються ще одним спеціальним законом — “Про оподаткування прибутку підприємств”, який безпосередньо встановлює правила відображення валових витрат платника податку. Так, підпунктом 5.2.1 статті 5 спеціального закону про прибуток передбачено включення до складу валових витрат “сум будь-яких витрат, сплачених (нарахованих) протягом звітного періоду у зв'язку з підготовкою, організацією, веденням виробництва, продажем продукції (робіт, послуг) і охороною праці”. Оскільки сплата збору є обов'язковою і безпосередньо пов'язаною зі здійсненням банківських операцій, то його нарахування та сплата підпадає під дію загальної норми підпункту 5.2.1 статті 5 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”.

Отже, крім того, що віднесення зборів до валових витрат згідно з указом Президента не суперечить вимогам пункту другого статті 16 Закону України “Про систему оподаткування”, воно цілком відповідає і підпункту 5.2.1 статті 5 закону про прибуток як спеціального нормативного акта та не обмежується іншими нормами цього закону.

Юрист повинен також пам'ятати, що відповідно до підпункту 4.4.1 статті 4 Закону України “Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними

цільовими фондами” у разі, коли норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов’язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу, рішення приймається на користь платника податків.

Підсумовуючи все викладене вище, можна зробити такі узагальнення та пропозиції щодо вдосконалення законодавства стосовно досліджуваної проблематики.

1. Створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб стало прогресивним кроком України на шляху до інтеграції в Європейське співтовариство. Більшість країн світу, крім системи банківського нагляду та регулювання, створює ще й систему страхування вкладів, якою передбачено застосування механізмів захисту депозитів та кредитора останньої інстанції. Гарантування вкладів має подвійне призначення: на мікрорівні воно покликане захищати вкладників, на макрорівні — мінімізувати негативний вплив банківської кризи та сприяти зміцненню довіри до банківської системи.

2. Є два основних види системи гарантування вкладів: першим передбачено створення особливого державного чи підконтрольного державі органу та обов’язкову участь у ньому всіх банків; другим — управління системою гарантування вкладів асоціацією банків, відсутність державного фінансування і добровільну участь банків.

3. Закріплення за банками статусу єдиного платника загальнодержавного збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб тягне за собою низку додаткових прав та обов’язків у сфері дії податкового законодавства, що дає підстави говорити про особливий статус банків як суб’єктів податкових правовідносин.

4. Сплата Національним банком України разового внеску до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є проявом виконання ним однієї з класичних функцій центрального банку — підтримки державних економічних програм.

5. Необхідно на законодавчому рівні закріпити обов’язковість членства Відкритого акціонерного товариства “Державний ощадний банк України” у Фонді гарантування вкладів фізичних осіб і водночас розробити

механізм, який дасть змогу не “змішувати” його внески із внесками інших банків та запобігати їх використанню з метою виплати компенсацій вкладникам інших банків.

6. Пункт 2.1.4 статті 2 Закону України “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” потребує внесення змін: у перелік позабюджетних державних цільових фондів, на які не поширюється контроль податкових органів, потрібно включити Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

7. У Законі України “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб” необхідно закріпити принцип пропорційності розміру внесків у фонд і середнього обсягу вкладів фізичних осіб у конкретному банку, тобто потрібно передбачити можливість коригування розміру збору в разі зменшення коштів на депозитних рахунках банку, а також повернення сплаченого збору банку в разі припинення ним роботи з депозитами фізичних осіб.

8. Питання щодо оподаткування коштів, внесених банками до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб до визнання даного збору загальнодержавним, потребує вирішення на законодавчому рівні: суми коштів, внесені банками до 24.10.2001 р., повинні бути віднесені до валових витрат банків і не обкладатися податком на прибуток.

Література

1. Братко А. Г. *Банковское право (теория и практика)*. — М.: Издательство Приор, 2000. — 464 с.
2. *Вісник податкової служби України*. — 1999. — № 21. — С. 5.
3. Вяткина Н. А., Вяткин В. В., Шурбович А. В. *Новейшие модификации банковского законодательства в странах СНГ (1997—1999 гг.)*. — М.: ЭПИ-

КОН, 2000. — 154 с.

4. *Государство откажет вкладчикам* // *Корреспондент*. — 2003. — № 6. — С. 6.

5. Заверуха І. Б. *Банківське право: Посібник для студентів*. — Львів: Аст-ролябія, 2002. — 222 с.

6. Крапивина В. *Как будут гарантироваться вклады граждан?* // *Банковское дело*. — 2002. — № 5. — С. 40-43.

7. Огієнко В., Раєвська Т. *Фонд гарантування вкладів фізичних осіб — гарант захисту “малих” вкладників в Україні* // *Вісник Національного банку України*. — 2001. — № 6. — С. 39-44.

8. Пугачов М.І., Пугачова К.М. *Фонди гарантування повернення кредитів* // *Фінанси України*. — 1999. — № 11. — С. 108 — 113.

9. Слободян П. *Обіцяє фонд півтисячі зберегти* // *Галицькі контракти*. — 1999. — № 19. — С. 32.

10. *Указ Президента України “Про Основні напрями політики щодо грошових доходів населення України” від 7 серпня 1999 року № 969/99*.

11. *Указ Президента України “Про Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року” від 24 травня 2000 року № 717/2000*.

12. Фаткудинов З., Новицкая В. *Как усилит защиту прав вкладчиков?* // *Российская юстиция*. — 2001. — № 12. — С. 45-49.

13. *Фінансове право: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / Л.К.Воронова (ред.). — 2 вид., випр. та допов.* — Х.: Консул, 1999. — С. 495.

14. Воронова Л.К., Кучерявенко Н.П. *Фінансове право: Учебное пособие для студентов юридических вузов и факультетов*. — Харьков: Легас, 2003. — 360 с.

15. *Directive 94/19/EC of the European Parliament and of the Council of 30 May 1994 on deposit-guarantee schemes; OG L 135 31/05/94 p. 5.*

Колекція мінералів. Із фондів сховища №1 Державної скарбниці НБУ.

**Леонід
Долгий**

Слухач Національної академії
державного управління при
Президентіві України

Останнім часом в Україні триває дискусія щодо формування ефективної системи кредитно-фінансового забезпечення сільськогосподарського товаровиробництва. Автор статті обґрунтовує необхідність комплексного підходу до вирішення проблеми забезпечення аграріїв позичковими коштами, пропонує концепцію модульної системи фінансування сільськогосподарських товаровиробників.

Концепції

Модульна система кредитно-фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників

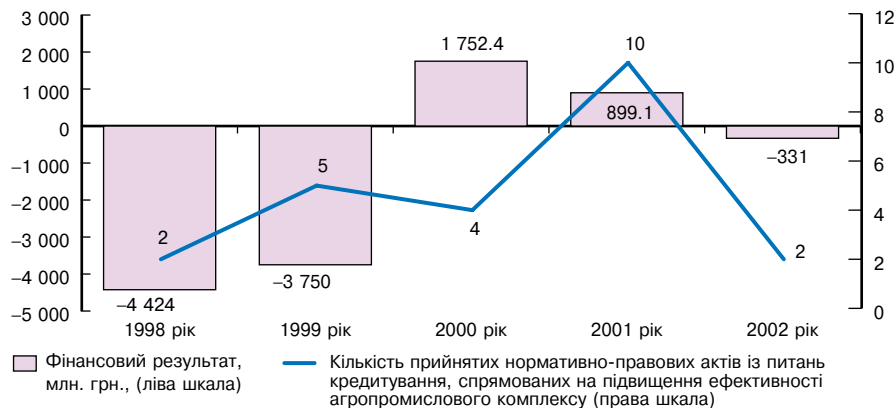
Набутий в процесі аграрної реформи досвід переконливо свідчить, що її суть, глибина, якість і темпи перебувають у прямій залежності від удосконалення земельних [1] та кредитних відносин [2]. Незважаючи на постійне збільшення кількості нормативно-правових актів, які ці відносини регулюють, стабільного зростання практичних результатів їх застосування, на жаль, не спостерігається. Це зокрема підтверджує проведене нами дослідження (див. графік).

Інша річ — поєднання інтересів усіх зацікавлених сторін, зрозуміло — не без компромісу з боку кожної з них.

Світова практика виробила багато форм такої співпраці. Вони могли б стати основою для створення в Україні цілісної — модульної — системи кредитно-фінансового забезпечення сільськогосподарського товаровиробництва. Її концептуальні засади відображено на схемі 1.

Одна з найважливіших переваг модульної системи полягає в тому, що в

Динаміка залежності ефективності агропромислового комплексу України від нормотворчої діяльності органів державного управління

Однією з причин нерівномірного розвитку аграрної сфери є відсутність комплексного підходу до вирішення проблем кредитно-фінансового забезпечення сільськогосподарського товаровиробництва.

Дехто, ігноруючи цю — основну — причину, докоряє банкам, які нібито неохоче співпрацюють із аграріями. Мовляв, банки — установи багаті й могли б щедріше “ділитися” із сільськогосподарськими підприємствами своїми ресурсами. Такий підхід і популістський, і хибний, адже його апологети ставлять під сумнів основоположні принципи підприємництва в банківській галузі.

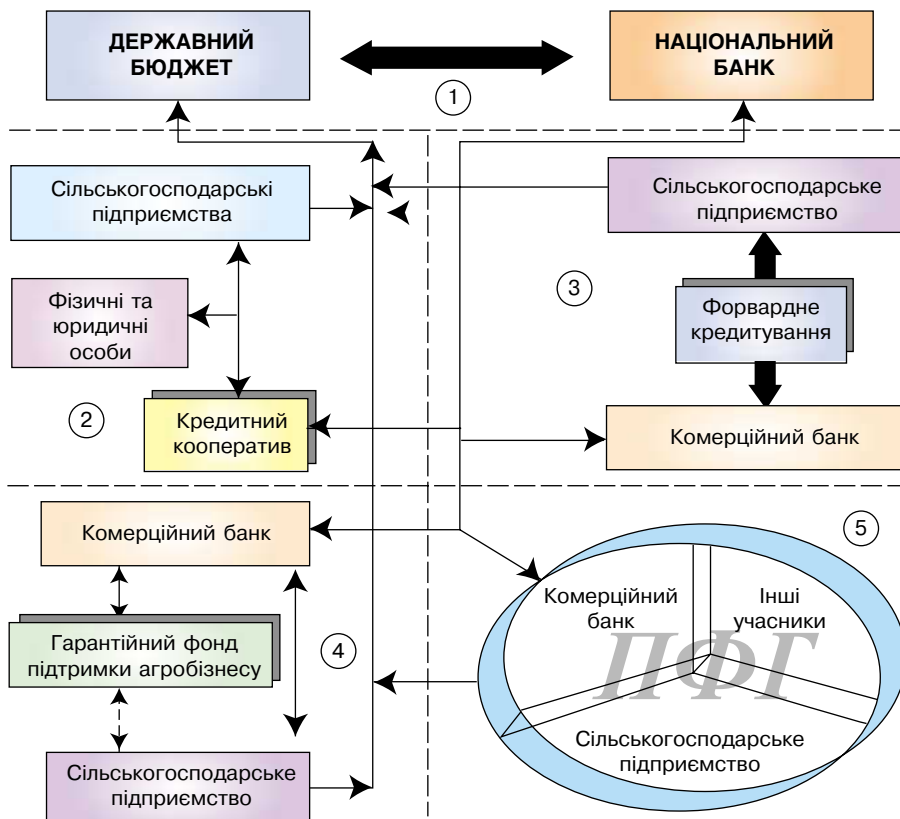
разі нестабільного функціонування одного з її модулів вона в цілому залишається дієздатною.

Як бачимо на схемі 1, запропонована система складається з п’яти взаємопов’язаних модулів.

Основоположним є **перший**, який охоплює контрольну, стимулюючу та фіскальну функції, пов’язані з виконанням державного бюджету та функціонуванням центрального банку.

Другий модуль відображає кредитно-фінансові відносини за участі кредитних кооперативів. Останні в нинішніх умовах є доволі привабливою формою організації кредитування агропромислового бізнесу [5]. *По-перше,*

Схема 1. Модульна система кредитно-фінансового забезпечення агропромислових виробників

грошові фонди кредитних кооперативів належать пайовикам, тож вони за бажання можуть повернути їх. По-друге, управління в кредитних кооперативах, як правило, прозоре, і за фінансовими потоками легко стежити. По-третє, вкладення коштів у ризикові операції забороняється, тому ймовірність фінансових втрат незначна. По-четверте, пайовики знають один одного особисто, а відтак неповернення кредитів практично неможливе.

Третій модуль охоплює класичні відносини по горизонталі: комерційний банк — сільськогосподарське підприємство. На наш погляд, невід'ємною складовою цієї підсистеми має стати форвардне кредитування, механізм якого детальніше розглянуто в попередніх статтях [6,7, див. також схему 2].

Четвертий модуль системи мав би стати інструментом коротко- і довгострокового кредитування виробничо-бізнесових структур. Як саме? Перш ніж відповісти на це запитання, акцентуємо увагу на одній із найгостріших нині проблем фінансового забезпечення агропромислового сектору.

Не секрет, що на сьогодні в нашій країні головний засіб сільськогосподарського виробництва — земля — ще

не може використовуватися як предмет застави, оскільки діє мораторій на її купівлю-продаж [8]. Якщо проаналізувати матеріально-технічний стан більшості сільськогосподарських підприємств, дійдемо висновку, що й інші основні засоби (будівлі, машини тощо) через свою зношеність теж не прийнятні для банків як застави.

Незважаючи на зроблені впродовж 2000—2003 років важливі кроки в напрямку вдосконалення системи кредитно-фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, головне питання — формування кредитних джерел з метою оновлення основних фондів — залишилося невирішеним [9].

Аналіз структури та обсягів дер-

жавного бюджету за останні роки засвідчує, що створення різноманітних державних інституцій фінансово-кредитної підтримки агробізнесу теж стає проблематичним.

Окреслюються два реальних шляхи: необхідно інтенсивніше залучати іноземних інвесторів і водночас створювати умови, за яких ініціатива кредитування агробізнесу перейшла б від держави до комерційних банків. Перший шлях прискорено пройти не вдасться, оскільки режим функціонування іноземного капіталу потребує визначення конкретних напрямів державної політики з цього питання та суттєвого доопрацювання вітчизняної законодавчої бази. Основна перешкода, що виникає на другому напрямку, як уже зазначалося, пов'язана з відсутністю в селян повноцінної застави, що ускладнює процес їх кредитування.

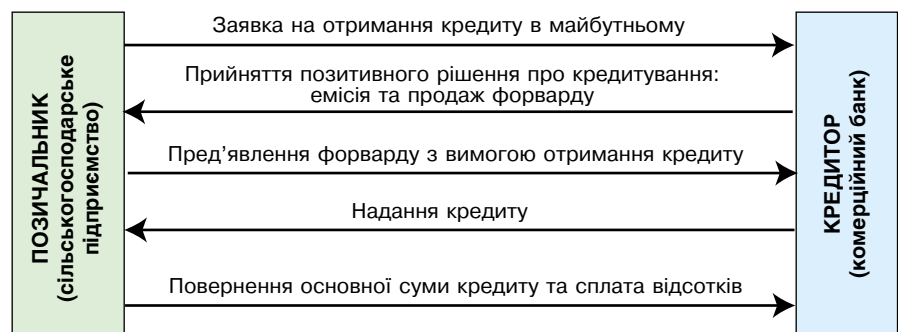
Але ж застава — не єдиний вид забезпечення кредитних операцій. Позички можна надавати й за інших умов, наприклад, — під гарантію третьої особи.

Так історично склалося, що нині в Україні цей зручний, перспективний і доволі поширений в економічно розвинених країнах механізм майже не застосовується. В агропромисловій сфері цю ситуацію можна виправити, створивши Гарантійний фонд підтримки агробізнесу (ГФПА), який забезпечив би оптимальні умови для відповідної діяльності банків, що дало б змогу кількість та обсяги кредитів сільським товаровиробникам збільшити, а їх вартість — зменшити [10].

На наш погляд, Гарантійний фонд підтримки агробізнесу мав би бути юридичною особою, яка надавала б гарантії комерційним банкам у процесі кредитування АПВ. Для його створення і налагодження діяльності доцільно було б скористатися коштами транснаціональних фінансових організацій.

Принципи діяльності ГФПА — тема для окремого дослідження. Загалом вони мають бути націлені на зменшення банківських та диверсифікацію фінан-

Схема 2. Механізм форвардного кредитування

сових ризиків у процесі кредитно-фінансового забезпечення діяльності агропромислових товаровиробників.

П'ятий модуль мав би охопити промислово-фінансові групи — вузько-спеціалізовані (виключно сільськогосподарські чи переробні) інтегровані об'єднання на зразок концернів, консорціумів тощо. Зрозуміло, ці групи мають створюватися не з метою монополізації певних процесів, а для оптимального поєднання фінансового капіталу та виробничого потенціалу, результатом чого може бути стабільний розвиток агропромислового комплексу.

Література:

1. Кашенко О. О рынках земли и его инфраструктуре // Экономика Украи-

ны. — 2000. — № 2. — С. 51—55.

2. Реформування та розвиток аграрного сектору економіки / Під ред. П.І. Гайдуцького, Р.М. Шмідта. — К., 2001. — 160 с.

3. Яценко О.В. Удосконалення економічних умов використання аграрного потенціалу // Вісник Полтав. держ. с.-г. ін-ту. — 1999. — № 6. — С. 66—69.

4. Напрями, механізми та інструменти Основних засад грошово-кредитної політики в 2002 році // Вісник НБУ. — 2002. — № 6. — С. 4—6.

5. Манилич М.І., Галушка Є.О. Кредитна спілка: банк чи каса взаємодопомоги? // Фінанси України. — 2002. — № 6. — С. 95—98.

6. Долгий Л. Форвардні операції як

механізм забезпечення кредитними ресурсами АПК // Вісник НБУ. — 2002. — № 4. — С. 39—40.

7. Долгий Л. Форвардні кредитування // Вісник НБУ. — 2002. — № 6. — С. 53—54.

8. Земельний Кодекс України від 25 жовтня 2001 року, № 2768-III.

9. Лисяк Л.В., Шумський В.М. Реальність потенційних джерел інвестиційної діяльності в Україні // Фінанси України. — 2000. — № 2. — С. 74—78.

10. Олексієнко М.Д. Банківські гарантії та поручительства // Фінанси України. — 2000. — № 7. — С. 112—118.

11. Політика і розвиток сільського господарства в Україні / За ред. Ш. фон Крамона-Таубадея, С. Зорі, Л. Штріве. — К.: Альфа-Принт, 2001. — С. 77.

За міжнародними стандартами /

Гарантування вкладів — складова гарантії фінансової стабільності

Нещодавно в Києві у рамках роботи Євразійського регіонального комітету Міжнародної асоціації страховиків депозитів відбулася міжнародна конференція «Страхування депозитів як елемент стабільності банківського сектору», організована Національним банком України, Представництвом Світового банку в Україні, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб України, Асоціацією українських банків. Мета заходу — надання технічної допомоги та інформаційного забезпечення для вдосконалення системи страхування депозитів.

Передусім слід зауважити високий рівень міжнародного заходу: його відкривали привітаннями учасникам конференції Голова Національного банку України **Сергій Тігішко**, директор Світового банку по Україні, Білорусі та Молдові **Лука Барбоне**, президент Міжнародної асоціації страховиків депозитів (МАСД), президент Канадської корпорації страхування депозитів (ККСД) **Жан П'єр Сабурен**; вступне слово виголосив директор-розпорядник Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні, голова Євразійського регіонального комітету МАСД **Валерій Огієнко**.

З діяльністю Міжнародної асоціації страховиків депозитів, її складом, партнерами, структурою управління, формами роботи та міжнародними заходами, запланованими асоціацією на поточний рік, ознайомив учасників її менеджер **Кім Утнегаард**.

Генеральний секретар МАСД **Джон Реймонд ЛаБросс** торкнувся проблеми захисту учасників системи страхування депозитів у разі банкрутства банків і розглянув відповідні механізми.

З доповідями виступили представники міжнародних організацій — Світового банку, ЄБРР, МАСД, Форуму фінансової стабільності, — досвідом своїх країн ділилися фахівці Болгарії, Казахстану, Канади, Литви, Польщі, Росії, Угорщини, Франції, Чехії, Швеції.

Упродовж семи пленарних засідань учасники конференції послідовно розглянули й обговорили такі питання, як фактори успішного розвитку фінансового сектору в країнах із перехідною економікою; елементи фінансової безпеки та їх взаємозв'язок; платоспроможність системи гарантування вкладів; фінансова практика нарахувань до фонду гарантування вкладів; організація

збору та обміну інформацією; робота з проблемними банками; мінімізація ризиків і запобігання кризі недовіри; роль уряду й ринків капіталу в підтримці ліквідності та фінансування потреб страхування тощо.

ФАКТОРИ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА БЕЗПЕКИ

Як зазначив у своїй доповіді **Симон Холл**, котрий представляв Форум фінансової стабільності (ФФС), страхування депозитів має бути складовою більш масштабної стратегії, спрямованої на досягнення фінансової стабільності. Він висвітлював специфіку роботи ФФС. Членами форуму є органи влади, відповідальні за фінансову стабільність в основних фінансових центрах, заступники міністрів фінансів, керівники центральних банків, міжнародні фінансові організації — МВФ,

Світовий банк, Організація економічно-го співробітництва та розвитку, ЄЦБ та інші, — розробники стандартів. Метою форуму не є створення архітектури нової всесвітньої фінансової системи — він оцінює ризики й аналізує її слабкі місця, виявляє структурні недоліки у діяльності посередників на ринках, у відносинах між країнами та секторами економіки, розробляє програми дій з ліквідації недоліків і контролює роботу щодо їх усунення.

ФФС ініціював підготовку збірки стосовно стандартів прозорості бюджетної, грошово-кредитної та фінансової політики, розроблених спільно з різними органами стандартизації. До складу робочих груп форуму входять посадовці з індустріально розвинутих країн і країн, що розвиваються, міжнародних фінансових установ і міжнародних груп регулювання та нагляду.

Директор бізнес-групи ЄБРР **Курт Гейгер** наголосив: без ефективної, конкурентної фінансової системи на засади ринкової економіки перейти неможливо. Лише за належного стану фінансового сектору можна очікувати припливу прямих іноземних інвестицій, поліпшити інвестиційний клімат, створити підґрунтя для економічного зростання. Головним же блоком стабільної фінансової системи є система страхування внесків, яка функціонує у взаємодії з регуляторною та наглядовою системами.

Ключові елементи ефективної системи страхування депозитів розглянув у своїй доповіді директор департаменту розвитку фінансів та приватного сектору регіону Європи та Середньої Азії (Світовий банк) **Фернандо Монтез Негре**.

З оглядом досвіду різних країн щодо залучення коштів на фінансування системи страхування депозитів (ССД) виступив **Жан П'єр Сабурен**. Формалізоване фінансування є принципово важливим моментом, що визначає її ефективність і забезпечує громадську довіру до неї, — наголосив він. Фінансування ССД має покривати операційні та адміністративні витрати страховальників і слугувати гарантією, що в разі банкрутства того чи іншого члена системи (банку) вкладникам виплатять відповідні компенсації. Пан Сабурен детально розглянув діючі методи зборів страхових премій, з'ясувавши недоліки та переваги кожного з них.

СИСТЕМА СТРАХУВАННЯ ДЕПОЗИТІВ

Крім захисту коштів дрібних вкладників, система страхування депозитів повинна також захищати

безпеку платіжної системи, запобігати виникненню кризових ситуацій, сприяти роботі з проблемними банками тощо. Страхування депозитів — лиш один із компонентів системи фінансової безпеки, яка передбачає також надійний правовий режим, стабільне макроекономічне середовище, дотримання стандартів бухгалтерського обліку й аудиту, адекватну систему ліцензування, жорсткий пруденційний нагляд, відповідну функцію кредитора останньої інстанції, належний режим розкриття інформації. Основні риси ефективної ССД — широка кампанія з інформування громадськості; чітко визначені вигоди, повноваження та обов'язки страховальника депозитів; обов'язкова участь банків; тісна координація роботи задіяних установ; зважена цінова політика, що утримує від високих ризиків. Відтак страхування вкладів посилює фінансову безпеку, запобігає виникненню паніки у банківському середовищі, захищає дрібних, менш інформованих вкладників.

За незбалансованої ССД дисципліна ринку падає: вкладники менш зацікавлені в моніторингу діяльності банків, а банки схильні до збільшення своїх ризиків. Інакше кажучи, надто щедре страхування депозитів може негативно впливати на стабільність банківської системи.

Щодо виплат страхової премії, то за сучасних, загальноприйнятих підходів її розмір встановлюється у вигляді фіксованого проценту незалежно від ступеню ризику банку та фактичного ризику збитків для фонду або з урахуванням ризику.

Існують державні, приватні та змішані системи страхування депозитів. У приватних збитки перерозподіляються між банками, приватним капіталом і ринком перестрахування. При цьому резерви фонду такої системи страхування вкладів менші від обсягу застрахованих депозитів найбільшого банку, а з великих банків стягується пропорційно більша плата. Теоретично за приватної системи створюються умови для ефективного ціноутворення і належного стимулювання, проте на практиці не обходиться без проблем.

Міжнародних небанківських вкладників більше приваблюють країни з чіткою схемою страхування депозитів та зі змішаним страхуванням, низькими страховими преміями й системами, якими керує приватний капітал.

Світовий досвід

Експерт Фонду гарантування банків Польщі **Томас Обал** детально про-

аналізував проблеми становлення банківської системи в країні з перехідною економікою та роль ССД у цьому процесі.

Система страхування вкладів створювалась у Польщі в умовах, коли банківська система втратила довіру населення, а її негаразди стали загрозою для всієї економіки країни. Польський досвід, до речі, суперечить твердженню Фернандо Монтез Негре, що страхування слід запроваджувати лише після створення надійної та стабільної банківської системи із жорстким банківським надглядом. Томас Обал упевнений: попри те, що теоретично ССД повинна створюватися у стабільних умовах, впровадження її під час кризових ситуацій навіть допомагає виходити з них — на практиці саме банківська криза є найбільшим стимулом для її появи.

Генеральний директор Казахстанського фонду страхування депозитів **Бахит Маженова** зосередилася на проблемі координації дій та обміну інформацією ССД із державними органами. Система страхування депозитів є складовою системи фінансової безпеки (СФБ) держави, відтак має тісно співпрацювати з рештою її учасників і чітко координувати з ними свої дії. Для цього слід забезпечити повний і своєчасний доступ до необхідної інформації, а саме:

- щодо зобов'язань ССД (кількість застрахованих вкладників, сума депозитів, що гарантуються, загальна сума відшкодування);

- про фінансовий стан того чи іншого банку і банківського сектору загалом;

- про ринкову вартість активів банку;

- про результати інспекцій банку в частині оцінки якості активів і менеджменту.

Обмін інформацією та координація дій з центральним банком і банківським надглядом — тема доповіді директора литовської Державної компанії "Страхування депозитів та інвестицій" **Раймундаса Зілінскаса**. Узгоджена співпраця з усіма учасниками мережі фінансової безпеки — запорука її ефективності. Пан Зілінскас розглянув ієрархію рівнів системи безпеки: від вищого — взаємодії парламенту та уряду — до нижчого, який стосується власне захисту вкладів, інвесторів, страхових компаній тощо.

Агентства зі страхування вкладів найбільше зацікавлені в інформаційних зв'язках, оскільки це дає їм змогу планувати адекватні заходи залеж-

но від умов, що склалися, та ухвалювати відповідні рішення. Вони потребують як загальноекономічної інформації — щодо макроекономічних показників, стану фінансового ринку тощо, — так і даних про ту чи іншу кредитну установу — щодо структури та обсягу вкладів, її ризиків. Головним джерелом такої інформації мають бути органи нагляду.

Досвідом роботи з проблемними банками поділився директор-розпорядник угорського Національного фонду страхування депозитів **Даніель Януссі**. Відразу після закриття банку фонд дублює банківські документи, повідомляє про банкрутство у прес-релізі та приймає заяви від вкладників, яким відповідно до закону нараховується належна сума відшкодування. Фонд завершує роботу, розглянувши всі скарги.

Про систему страхування депозитів у Росії розповів заступник генерального директора Державної корпорації “Агентство зі страхування депозитів” **Андрій Мельников**. За принципами побудови вона схожа з українською: участь банків у системі — обов’язкова; входять до неї лише фінансово стійкі банки; виплати за вкладами обмежені граничною сумою (100 000 руб.) і здійснюються максимально швидко — впродовж трьох днів з часу представлення в агентство відповідних документів, але не раніше 14 днів із дня настання страхового випадку.

Голова правління директорів Фонду страхування депозитів Чеської Республіки **Йосеф Таубер** розповів про створення мережі фінансової безпеки країни, окресливши головні проблеми у цій сфері — поліпшення взаємодії між її учасниками, налагодження ефективного обміну інформацією, боротьба з ризиками зловживань.

Досвідом запровадження диференційованих (з урахуванням ризику) ставок поділився голова Шведської ради гарантування депозитів **Ханс Якобсен**. З діяльністю французького та болгарського фондів страхування вкладів ознайомили **Ів Жерар та Стефана Дріановська**.

Розвиток вітчизняної системи страхування депозитів

Про напрацювання України у сфері страхування депозитів ішлося у виступах Голови НБУ **Сергія Тігіпка**, директора-розпорядника ФГВФО **Валерія Огієнка**, президента АУБ **Олександра Сугоняка**, директора юридичного департаменту НБУ, члена адміністратив-

ної ради ФГВФО **Василя Пасічника**.

Правовою основою вітчизняної системи страхування депозитів є Указ Президента “Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків України”, Закон “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб”, а також “Положення про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб”, затверджене Кабінетом Міністрів і Національним банком України. Фонд є державною спеціалізованою, економічно самостійною установою. Керують ним **адміністративна рада** (складається з двох представників Кабінету Міністрів, двох представників НБУ та представника АУБ) і **виконавча дирекція** (опікується питаннями поточної діяльності).

Згідно із законодавством усі банки України (крім Державного ощадного банку) повинні брати участь у системі страхування депозитів. Банк може бути **учасником фонду** (виконує встановлені економічні нормативи достатності капіталу, платоспроможності, стандарти фонду і може виконувати свої зобов’язання перед вкладниками) або **тимчасовим учасником фонду** (не виконує встановлені економічні нормативи достатності капіталу, платоспроможності, стандарти фонду; до нього застосовано санкції банківського нагляду).

Фонд гарантує кожному вкладнику відшкодування коштів за депозитами (включаючи відсотки) в розмірі внеску на момент настання недоступності вкладів, але не більше 3000 грн. (гранична сума відшкодування з роками змінювалася і становила: у 1998 р. — 500 грн., 2001 р. — 1200, 2002 р. — 1500, 2003 р. — 2000 грн.).

Джерела фінансування фонду:

— збори банків (початковий — 1% від зареєстрованого статутного капіталу, регулярний — 0.5% від обсягу залучених вкладів, спеціальний);

— кошти, внесені НБУ, в розмірі 20 млн. грн.;

— прибутки від інвестування коштів фонду в державні цінні папери України;

— кредити Кабінету Міністрів, Національного банку та іноземних кредиторів;

— пеня, яку сплачують банки за несвоєчасне або неповне перерахування зборів;

— прибутки від депозитів, розміщених у Національному банку України.

Фінансові ресурси фонду зросли з 52.5 млн. грн. за станом на 01.01.2000 р. до 308.2 млн. грн. на 28.04.2004 р.

Важливим елементом ефективної си-

стеми страхування депозитів є **система інформування** населення. Аби поширити відомості про ФГВФО, банки розміщують інформацію про фонд в офісах, де залучають депозити, на своїх інтернет-сторінках, у ЗМІ; фонд проводить прес-конференції, семінари тощо.

Контрольна функція фонду регулюється “Положенням про порядок проведення перевірок банків — учасників (тимчасових учасників) ФГВФО” і полягає у з’ясуванні достовірності звітів, наданих банками, повноти і своєчасності сплати зборів. Планові перевірки здійснюються не частіше, ніж раз на рік. Фонд вносить НБУ пропозиції щодо **заходів впливу** на банк, який порушує вимоги закону про ФГВФО, може перевести банк-порушник у категорію тимчасового учасника (що призведе до позбавлення гарантії фонду на вклади, залучені ним у цьому статусі) або виключити його із числа учасників (тимчасових учасників).

Перспективи розвитку вітчизняної системи страхування депозитів пов’язані із внесенням поправок у законодавчі акти з метою чіткішого визначення сфери її діяльності; скасування обмежень на використання банками реклами щодо їх участі у системі гарантування; змінами в порядку виплат вкладникам у банках, що ліквідуються.

Щоб удосконалити систему гарантування вкладів, необхідно урізноманітнити джерела накопичення фінансових ресурсів фонду; надати йому додаткові повноваження стосовно реорганізації та ліквідації банків; упразднити диференційовані ставки оплати регулярних зборів з урахуванням ступеня ризику в діяльності кожного банку, що вельми актуально з огляду на перехід системи банківського нагляду НБУ на принципи, які базуються на оцінці ризиків.

Голова Національного банку **Сергій Тігіпка** повідомив, що НБУ має намір внести на розгляд Верховної Ради законопроект, згідно з яким до бюджету надходитиме не 100, а 40% доходів центрального банку; 40% залишатиметься на капіталізацію НБУ, а 20% — перераховуватиметься до ФГВФО.

Українську систему гарантування депозитів створено. Її вдосконалення — процес перманентний і вочевидь триватиме доти, доки існують банки та їх вкладники.

За матеріалами конференції
підготував **Олег Бакун**,
“Вісник НБУ”.

Пером та об'єктивом/

Пам'ятка містобудування та архітектури

Архітектурна симфонія:
грецька зала.

Одеса сьогодні — не лише чудова “перлина біля моря”, а й один із найбільших промислових, наукових, культурних і банківських центрів країни.

Це портове місто багате власними комерційними традиціями. Історія банківської справи має в Одесі розлоге коріння і веде відлік іще з 1806 року — часу відкриття тут філії Дисконтної контори.

Операційний зал управління НБУ в Одеській області.
Фрагмент інтер'єру.

Згідно з указом імператора Олександра I від 24 жовтня 1819 року в місті було організовано контору казенного Комерційного банку — третю в тогочасній Росії (після Санкт-Петербурзької та Московської).

У 1860 році на базі ліквідованого державного Комерційного банку було створено Державний банк, того ж року засновано його контору в Одесі.

Комплекс будівель управління Національного банку України в Одеській області знаходиться у центральній частині міста — на вулиці Рішельєвській, 8 — і має власну цікаву історію. Так, 1911 року було зведено його першу споруду — за проектом архітектора С.Гальперсона (спочатку для відділення Російсько-Азіатського банку). Згодом, у 1956 році, за проектом архітекторів І.Абрамовича, Г.Готгельфа та Л.Черленівського споруджено другу будівлю комплексу. Інші — складські та господарські приміщення — добудовувалися пізніше.

За рішенням органів влади обидві будівлі управління Національного банку України в Одеській області взято під охорону держави як пам'ятки містобудування та архітектури.

Фото Владислава Негребецького.

ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ (за травень 2004 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	323.7757
2	986 BRL	100 бразильських реалів	182.6774
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	95.8744
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	4.5511
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.3894
6	981 GEL	100 грузинських ларі	267.7739
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	68.3180
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	86.2947
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	116.5380
10	356 INR	1000 індійських рупій	120.9419
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.6232
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.3707
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	12.3078
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	1807.5645
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	3.5173
16	434 LYD	100 лівійських динарів	405.0087
17	470 MTL	100 мальтійських лір	1481.7119

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
18	484 MXN	100 мексиканських нових песо	46.9965
19	496 MNT	10000 монгольських тугриків	45.5056
20	554 NZD	100 новозеландських доларів	328.4028
21	586 PKR	100 пакистанських рупій	9.2705
22	604 PEN	100 перуанських нових сол	153.2336
23	642 ROL	10000 румунських леїв	1.5594
24	682 SAR	100 саудівських ріялів	142.0873
25	760 SYP	100 сирійських фунтів	10.2920
26	705 SIT	100 словенських толарів	2.6417
27	901 TWD	100 нових тайванських доларів	16.1037
28	972 TJS	100 таджицьких сомони	182.9911
29	952 XOF	1000 франків КФА	9.6061
30	152 CLP	1000 чилійських песо	8.6864
31	191 HRK	100 хорватських кун	83.2206
32	156 CNY	100 юанів Женьмін'бі (Китай)	64.3804
33	255	100 доларів США за розр. із Індією	426.2960

* Курс встановлено з 01.05.2004 року. На замовлення “Вісника НБУ” матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти							
			01.05.2004 р.	02.05.2004 р.	03.05.2004 р.	04.05.2004 р.	05.05.2004 р.		
1	036 AUD	100 австралійських доларів	381.3447	381.3447	381.3447	381.3447	384.0236		
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	938.7339	938.7339	938.7339	938.7339	944.9249		
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8329	10.8329	10.8329	10.8329	10.8347		
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0248	0.0248	0.0248	0.0248	0.0247		
5	208 DKK	100 датських крон	84.6960	84.6960	84.6960	84.6960	85.5502		
6	840 USD	100 доларів США	532.8700	532.8700	532.8700	532.8700	532.8500		
7	233 EEK	100 естонських крон	40.2753	40.2753	40.2753	40.2753	40.6859		
8	352 ISK	100 ісландських крон	7.1619	7.1619	7.1619	7.1619	7.2209		
9	124 CAD	100 канадських доларів	388.0609	388.0609	388.0609	388.0609	388.5710		
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.8474	3.8474	3.8474	3.8474	3.8559		
11	428 LVL	100 латвійських латів	963.5986	963.5986	963.5986	963.5986	967.0599		
12	440 LTL	100 литовських літів	182.3773	182.3773	182.3773	182.3773	184.4857		
13	498 MDL	100 молдовських лейв	45.1558	45.1558	45.1558	45.1558	45.1541		
14	578 NOK	100 норвезьких крон	77.1230	77.1230	77.1230	77.1230	77.4353		
15	985 PLN	100 польських злотих	131.6506	131.6506	131.6506	131.6506	132.3264		
16	643 RUB	10 російських рублів	1.8449	1.8449	1.8449	1.8449	1.8399		
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	312.3220	312.3220	312.3220	312.3220	312.9466		
18	703 SKK	100 словацьких крон	15.6273	15.6273	15.6273	15.6273	15.7359		
19	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0368	0.0368	0.0368	0.0368	0.0375		
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.2475	10.2475	10.2475	10.2475	10.2471		
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	24.8324	24.8324	24.8324	24.8324	25.3472		
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5297	0.5297	0.5297	0.5297	0.5297		
23	203 CZK	100 чеських крон	19.2684	19.2684	19.2684	19.2684	19.5617		
24	752 SEK	100 шведських крон	69.1069	69.1069	69.1069	69.1069	69.5863		
25	756 CHF	100 швейцарських франків	407.9840	407.9840	407.9840	407.9840	410.4158		
26	392 JPY	1000 японських єн	48.1562	48.1562	48.1562	48.1562	48.2745		
27	978 EUR	100 євро	630.1721	630.1721	630.1721	630.1721	636.5959		
28	960 XDR	100 СПЗ	773.6376	773.6376	773.6376	773.6376	773.6086		

			16.05.2004 р.	17.05.2004 р.	18.05.2004 р.	19.05.2004 р.	20.05.2004 р.	21.05.2004 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	365.0638	365.6088	368.7676	366.4158	370.9717	369.6799	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	939.7548	933.0918	942.5388	942.4362	948.7552	943.2244	
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8379	10.8381	10.8397	10.8395	10.8413	10.8403	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	
5	208 DKK	100 датських крон	84.6561	84.5085	86.0884	85.7981	85.8424	85.3593	
6	840 USD	100 доларів США	532.7900	532.8000	532.7700	532.7600	532.7400	532.6900	
7	233 EEK	100 естонських крон	40.2591	40.1883	40.9386	40.8016	40.8205	40.5886	
8	352 ISK	100 ісландських крон	7.1663	7.1708	7.2691	7.2505	7.2547	7.2274	
9	124 CAD	100 канадських доларів	382.9985	381.6524	385.1307	381.5253	385.2244	386.5090	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.8847	3.8913	3.8937	3.8973	3.9043	3.9068	
11	428 LVL	100 латвійських латів	961.7148	956.5530	963.4177	963.3996	963.3635	963.2731	
12	440 LTL	100 литовських літів	183.1082	181.8865	181.8762	184.9347	185.3718	183.8447	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	45.5598	45.3092	45.1856	45.0423	44.9615	44.8887	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	77.1674	76.8247	77.3844	77.1581	76.9428	76.8063	
15	985 PLN	100 польських злотих	132.0859	131.9035	134.0202	134.8043	135.6602	135.4476	
16	643 RUB	10 російських рублів	1.8323	1.8329	1.8344	1.8372	1.8375	1.8375	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	308.6621	308.3463	309.0261	308.9162	310.6829	310.0942	
18	703 SKK	100 словацьких крон	15.6171	15.6440	15.9698	15.9124	15.9138	15.8234	
19	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0344	0.0347	0.0347	0.0344	0.0344	0.0343	
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.2460	10.2462	10.2456	10.2454	10.2450	10.2440	
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	24.6110	24.5198	25.2334	25.1827	25.2701	25.1365	
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5280	0.5280	0.5271	0.5271	0.5271	0.5270	
23	203 CZK	100 чеських крон	19.7473	19.6829	20.0919	20.0096	20.0245	19.9076	
24	752 SEK	100 шведських крон	68.9075	68.6175	69.6855	69.6798	70.0001	69.9921	
25	756 CHF	100 швейцарських франків	409.4894	408.3185	417.0243	416.0083	415.2269	413.3245	
26	392 JPY	1000 японських єн	46.6122	46.3998	46.8649	46.7937	47.2098	47.0878	
27	978 EUR	100 євро	629.9176	628.8106	640.5494	638.4063	638.7020	635.0730	
28	960 XDR	100 СПЗ	766.3794	764.3696	771.5199	770.3475	772.3377	770.1294	

щодо іноземних валют, України щоденно (за травень 2004 року)

Офіційний курс										
	06.05.2004 р.	07.05.2004 р.	08.05.2004 р.	09.05.2004 р.	10.05.2004 р.	11.05.2004 р.	12.05.2004 р.	13.05.2004 р.	14.05.2004 р.	15.05.2004 р.
	388.3483	389.0262	389.0262	389.0262	389.0262	383.3116	369.7694	372.1377	365.0638	365.0638
	954.5485	956.9952	956.9952	956.9952	956.9952	957.3948	935.9237	943.3193	939.7548	939.7548
	10.8369	10.8389	10.8389	10.8389	10.8389	10.8385	10.8385	10.8359	10.8379	10.8379
	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247
	86.8308	86.7506	86.7506	86.7506	86.7506	86.4383	84.5237	84.8943	84.6561	84.6561
	532.8500	532.8400	532.8400	532.8400	532.8400	532.8200	532.8200	532.8000	532.7900	532.7900
	41.2955	41.2607	41.2607	41.2607	41.2607	41.1127	40.1966	40.3756	40.2591	40.2591
	7.2453	7.2563	7.2563	7.2563	7.2563	7.2884	7.1495	7.1764	7.1663	7.1663
	386.6750	386.9973	386.9973	386.9973	386.9973	387.3042	383.0567	383.5474	382.9985	382.9985
	3.8725	3.8794	3.8794	3.8794	3.8794	3.8767	3.8773	3.8839	3.8847	3.8847
	974.1316	975.8974	975.8974	975.8974	975.8974	970.5282	960.0360	961.7329	961.7148	961.7148
	187.3462	187.7850	187.7850	187.7850	187.7850	185.9237	183.2886	183.0550	183.1082	183.1082
	46.2676	46.2872	46.2872	46.2872	46.2872	46.2497	45.9339	45.7830	45.5598	45.5598
	79.0571	79.1066	79.1066	79.1066	79.1066	79.4852	76.7282	77.0275	77.1674	77.1674
	135.9709	135.3408	135.3408	135.3408	135.3408	135.4403	132.3612	132.5127	132.0859	132.0859
	1.8439	1.8455	1.8455	1.8455	1.8455	1.8403	1.8382	1.8335	1.8323	1.8323
	316.0506	315.6142	315.6142	315.6142	315.6142	315.2375	308.8341	310.6668	308.6621	308.6621
	16.1030	16.0935	16.0935	16.0935	16.0935	16.0138	15.6084	15.6985	15.6171	15.6171
	0.0370	0.0365	0.0365	0.0365	0.0365	0.0359	0.0344	0.0349	0.0344	0.0344
	10.2471	10.2469	10.2469	10.2469	10.2469	10.2465	10.2465	10.2462	10.2460	10.2460
	25.7598	25.6695	25.6695	25.6695	25.6695	25.4893	24.7420	24.8180	24.6110	24.6110
	0.5289	0.5289	0.5289	0.5289	0.5289	0.5289	0.5280	0.5280	0.5280	0.5280
	20.0738	20.0487	20.0487	20.0487	20.0487	19.9725	19.5457	19.6816	19.7473	19.7473
	70.7015	70.8971	70.8971	70.8971	70.8971	70.6677	68.5845	68.8936	68.9075	68.9075
	417.5610	416.6703	416.6703	416.6703	416.6703	415.2295	407.7147	409.9286	409.4894	409.4894
	48.9755	48.6723	48.6723	48.6723	48.6723	48.1709	46.8241	47.0816	46.6122	46.6122
	646.1339	645.5889	645.5889	645.5889	645.5889	643.2736	628.9407	631.7410	629.9176	629.9176
	779.9578	779.2975	779.2975	779.2975	779.2975	776.5323	766.2098	768.4253	766.3794	766.3794
	22.05.2004 р.	23.05.2004 р.	24.05.2004 р.	25.05.2004 р.	26.05.2004 р.	27.05.2004 р.	28.05.2004 р.	29.05.2004 р.	30.05.2004 р.	31.05.2004 р.
	369.6799	369.6799	373.0745	372.4310	374.7390	376.7931	379.8219	379.8219	379.8219	379.8219
	943.2244	943.2244	954.0975	953.7867	961.4114	967.4264	972.3600	972.3600	972.3600	972.3600
	10.8403	10.8403	10.8445	10.8428	10.8418	10.8460	10.8452	10.8452	10.8452	10.8452
	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247	0.0247
	85.3593	85.3593	86.1346	85.6707	86.3450	86.6569	87.0786	87.0786	87.0786	87.0786
	532.6900	532.6900	532.6800	532.6000	532.5500	532.5400	532.5000	532.5000	532.5000	532.5000
	40.5886	40.5886	40.9589	40.7383	41.0578	41.2034	41.4011	41.4011	41.4011	41.4011
	7.2274	7.2274	7.2851	7.2897	7.3260	7.3637	7.4219	7.4219	7.4219	7.4219
	386.5090	386.5090	389.0647	388.8815	389.4605	390.4154	389.3882	389.3882	389.3882	389.3882
	3.9068	3.9068	3.9050	3.8947	3.8864	3.8809	3.8846	3.8846	3.8846	3.8846
	963.2731	963.2731	966.7514	964.8551	966.5154	971.7883	973.4918	973.4918	973.4918	973.4918
	183.8447	183.8447	185.2671	184.3608	185.8489	187.0465	187.5264	187.5264	187.5264	187.5264
	44.8887	44.8887	44.8406	44.7552	44.6699	44.5078	44.3750	44.3750	44.3750	44.3750
	76.8063	76.8063	77.6715	77.4032	78.1337	78.4584	79.1528	79.1528	79.1528	79.1528
	135.4476	135.4476	136.9550	137.3593	138.2459	138.3491	139.1503	139.1503	139.1503	139.1503
	1.8375	1.8375	1.8377	1.8371	1.8379	1.8375	1.8372	1.8372	1.8372	1.8372
	310.0942	310.0942	310.8441	310.5860	310.1057	311.2804	312.3216	312.3216	312.3216	312.3216
	15.8234	15.8234	15.9638	15.8699	16.0064	16.1073	16.1744	16.1744	16.1744	16.1744
	0.0343	0.0343	0.0342	0.0346	0.0351	0.0354	0.0349	0.0349	0.0349	0.0349
	10.2440	10.2440	10.2438	10.2423	10.2413	10.2412	10.2404	10.2404	10.2404	10.2404
	25.1365	25.1365	25.3057	25.2642	25.4846	25.6034	25.7907	25.7907	25.7907	25.7907
	0.5270	0.5270	0.5270	0.5261	0.5261	0.5261	0.5261	0.5261	0.5261	0.5261
	19.9076	19.9076	20.1360	20.0729	20.2981	20.3836	20.3304	20.3304	20.3304	20.3304
	69.9921	69.9921	70.3855	70.0688	70.3924	70.7629	71.2871	71.2871	71.2871	71.2871
	413.3245	413.3245	416.9870	415.2275	417.7223	419.2307	421.8732	421.8732	421.8732	421.8732
	47.0878	47.0878	47.5491	47.3493	47.2190	47.7303	47.7754	47.7754	47.7754	47.7754
	635.0730	635.0730	640.8673	637.4157	642.4151	644.6929	647.7863	647.7863	647.7863	647.7863
	770.1294	770.1294	774.5808	771.7823	774.9654	777.6679	782.1462	782.1462	782.1462	782.1462

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

**Ярослав
Грудзевич**

Проректор з наукової роботи
Львівського банківського інституту
НБУ. Кандидат економічних наук,
доцент

Пріоритети співпраці: львівський досвід

У квітні 2004 року розпочався рік Польщі в Україні. Подібні заходи стали популярними у міжнародних відносинах із 70-х років минулого століття. У новітній історії нашої країни ще пам'ятні рік України в Росії і рік Росії в Україні. Рік однієї країни в іншій — це і символічна акція, і започаткування нових двосторонніх зв'язків — політичних, економічних, культурних — та зміцнення вже існуючих. Такі міждержавні акції дієво сприяють поглибленню інтеграційних процесів, що відбуваються не тільки на міждержавному рівні, а й на рівні конкретних підприємств, установ, навчальних закладів тощо. Про міжнародну співпрацю Львівського банківського інституту Національного банку України з навчальними закладами та банками Польщі йдеться у цій статті.

Рік Польщі в Україні — важлива подія для обох країн. Для Польщі вона особлива по-своєму, бо виявляє польську, а відтак і європейську присутність цієї держави в Україні. Для нас це ствердження того, що Україна також є членом європейської спільноти.

Економічні зв'язки між нашими країнами ще не такі тісні й розвинуті, якими могли б бути, з огляду на спільний кордон. Проте вони міцніють — мости між народами будуються не тільки на міждержавному рівні, а й на рівні підприємств, організацій, установ, освітніх закладів. Для Львівського банківського інституту НБУ рік Польщі в Україні — це слушна нагода активізувати свої міжнародні зв'язки, які, до речі, з навчальними закладами Польщі встановлено ще наприкінці 80-х років минулого століття. До слова сказати, найтрьоваліші зв'язки маємо з Об'єднанням економічних шкіл № 2 ім. Дашинського у Кракові. Започатковано їх з ініціативи ректора Львівського банківського інституту Т.Смовженко і тогочасного директора школи Т.Маєвського. Саме у взаємодії з Об'єднанням економічних шкіл № 2 ім. Дашинського відпрацьовувалася і власне структуризувалася система міжнародного співробітництва нашого навчального закладу.

Тісні ділові зв'язки з Об'єднанням економічних шкіл підкріплюються щорічними взаємними візитами викладачів та студентів. При цьому обговорюється широке коло питань, які стосуються актуальних проблем студентського самоврядування, організації дистанційної форми навчання, запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу тощо.

Конкретне міжнародне співробітництво дає змогу колективу Львівського банківського інституту вивчати сучасний зарубіжний освітній досвід, інноваційні педагогічні технології та впроваджувати їх у себе не за матеріалами засобів масової інформації чи наукових публікацій, а через живе спілкування з колегами з інших країн — педагогами, науковцями, — студентами безпосередньо в аудиторіях, на кафедрах.

Варто зазначити, що з кожним роком спектр міжнародної співпраці Львівського банківського інституту Національного банку України (зокрема з Польщею) розширюється, відкриваючи нові можливості та перспективи як перед науково-педагогічними працівниками, так і перед студентами.

Сьогодні пріоритетними напрямками розвитку міжнародних зв'язків Львівського банківського інституту є:

- ♦ налагодження тісних контактів, підписання угод і програм співробітництва з навчальними закладами, банками, науковими установами;
- ♦ організація стажування, навчання та участь у міжнародних науково-практичних конференціях педагогів вузу;
- ♦ організація планування та виконання спільних наукових досліджень з навчальними закладами та науковими установами Польщі;
- ♦ публікація статей науково-педагогічних працівників, аспірантів та студентів інституту в журналах і збірниках, які видають зарубіжні партнери інституту, а також публікація у виданнях нашого навчального закладу статей науковців з інших країн;
- ♦ читання лекцій для студентів інституту зарубіжними науково-педагогічними працівниками.

Наш вуз має багаторічні ділові зв'язки із Західнопоморською школою бізнесу в Щеціні, Вищою школою управління і підприємництва ім. Б. Янського у Хелмі, Державною вищою професійною школою ім. Броніслава Маркевича у Ярославі та Міжнародною банківсько-фінансовою школою Стальова Воля у Жешові.

Протягом 2003—2004 навчального року налагоджено контакти та підписано угоди про співпрацю з Економічною академією у Кракові, варшавським банком РКО BP SA, Вищою школою маркетингового управління та іноземних мов у Катовіце.

Угода з РКО BP SA передбачає стажування студентів безпосередньо на робочих місцях у банку. Торік перша група наших вихованців ознайомилася зі структурою та організацією обліково-операційного процесу, методами організації роботи цієї фінансової установи з VIP-клієнтами, обслуговуванням фізичних та юридичних осіб тощо. Такі стажування проводимуться щоквартально, і останнім часом його успішно пройшли вже три групи студентів.

Окремо варто сказати про активну співпрацю з Економічною академією у Кракові. З цим навчальним закладом укладено угоду про обмін студентами. Економічна академія братиме участь у проекті Львівського банківського інституту “Система контролю якості за стандартом ISO 9001 у банківській освіті”.

Наш навчальний заклад планує взяти участь у чотирнадцятому економічному форумі Польща — Схід, під час якого обговорюватимуться питання щодо економічної та політичної співпраці наших країн. Економічна академія у Кракові передбачає організувати дискусії між науковцями, присвячені питанням трансформації економічних технологій.

Поглиблюються зв'язки ЛБІ з Державною вищою професійною школою ім. Б.Маркевича. Три роки поспіль науково-педагогічні працівники інституту беруть участь у міжнародних конференціях “Проблеми регіонального розвитку польсько-українського прикордоння”, які проводяться в Ярославі. Доповіді викладачів нашого вузу друкуються у польських журналах та збірниках. Започатковано також обміни студентами наших навчальних закладів. На початку року Польщі в Україні, 6 квітня 2004 року, вчена рада Львівського банківського інституту НБУ за значний особистий внесок в організацію міжнародного співробітництва між Україною та Польщею, сприяння розвитку наукової співпраці між Ярославською державною вищою професійною школою ім. Б.Маркевича та ЛБІ, організацію міжнародних наукових проектів, спрямованих на зміцнення зовнішньоекономічних зв'язків України та Польщі, вирішення проблем інтеграції України у Європейський Союз, присвоїла рек-

тору Ярославської державної професійної школи, доктору економічних наук, професору Антонію Ярошу звання почесного професора Львівського банківського інституту. Того ж дня Державна вища професійна школа у Ярославі набула членство у складі науково-навчального комплексу “Економосвіта”, що донині функціонував у складі Інституту регіональних досліджень Національної академії наук України, Національного університету “Львівська політехніка”, Тернопільської академії народного господарства і Львівського банківського інституту НБУ. Угоду про створення цього науково-навчального комплексу у квітні минулого року затвердили президент НАНУ Б.Є.Патон, міністр освіти і науки В.Г.Кремень та Голова Національного банку С.Л.Тігіпко.

Властиво, міжнародні контакти Львівського банківського інституту НБУ з вищими навчальними закладами та банківськими установами Польщі — це лише струмочки співпраці в рамках року Польщі в Україні. Проте саме з таких маленьких струмків і наповнюватиметься повноводна ріка добросусідських відносин між нашими країнами й народами, і акція єднання не обмежуватиметься лише контактами між столицями та урядовцями, а матиме реальний, практичний зміст.

□

Хроніка/

МВФ тренує українських фахівців

У Навчальному центрі Національного банку України відбувся семінар “Макроекономічна і фінансова політика в країнах з перехідною економікою”, проведений лекторами Інституту Міжнародного валютного фонду для фахівців органів державної влади, фінансово-банківських, науково-дослідних установ і вузів України. Мета заходу — вивчення світового досвіду щодо фінансового програмування та макроекономічної політики.

Це був уже третій семінар на подібну тематику, проведений Інститутом МВФ у НБУ. І втретє з командою лекторів приїхав **Ерік Кліфтон** — помічник директора Інституту МВФ, керівник його європейського відділення. Кандидат економічних наук, із понад 20-літнім стажем роботи у фонді, він організовував семінари в Австрії, Словенії, Сербії, Сінгапурі, Малайзії. З ним — кандидати економічних наук, економісти

європейського відділення інституту **Юко Кіношіта й Ірина Якадіна**.

Знайомлячи українську аудиторію з лекторами, директор генерального економічного департаменту Національного банку **Ігор Шумило** подякував МВФ за підтримку, яка надається НБУ та іншим державним інституціям: осмислення та опрацювання актуальних макроекономічних і фінансових питань фахівцями вітчизняних державних органів і установ

вельми корисне, це підґрунтя для їх подальшої спільної роботи.

На семінарі слухачів ознайомили з аналітичними основами, методами і питаннями економічної політики в контексті підготовки коротко- і довгострокових програм макроекономічної стабілізації, залучили до роботи з прогнозування щодо подальшого розвитку реального, податково-бюджетного, зовнішньоекономічного та грошово-кредитного секторів еко-

номіки. Детально розглядалася концепція фінансового програмування — в ході двотижневого семінару цій темі було відведено чи не половину навчального часу. На основі розроблених прогнозів учасники семінару підготували програму стабілізації, пропонуючи заходи економічної політики і конкретизуючи їх кількісними параметрами в рамках скоординованої фінансової програми.

Цього разу практичне завдання було змодельовано на прикладі Румунії. Наприкінці 1997 року економіка країни перебувала у кризовому стані. Сім років поспіль рівень життя значної частини населення неухильно знижувався. Через нездатність влади продовжувати реструктуризацію економіки була обтяжена значним дефіцитом балансу підприємств, головним чином у сільськогосподарському і енергоємних секторах. Спрямована на покриття цього дефіциту грошово-кредитна та валютна політика спричинилася до високих темпів інфляції та частих криз платіжного балансу. Цільові грошово-кредитні показники та валютні курси кількох програм стабілізації постійно переглядалися під тиском вимог про надання сільськогосподарських кредитів і підвищення курсу національних грошей з метою підтримки низьких цін на енергоносії. Це призвело до краху всіх чотирьох програм, здійснюваних за підтримки МВФ після 1991 року.

На останньому семінарському занятті було презентовано чотири програми стабілізації румунської економіки: від кожної з трьох груп, сформованих із учасників семінару, та варіант, розроблений викладачами Інституту МВФ.

Кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу фінансового і монетарного регулювання Об'єднаного інституту економіки НАНУ **Наталія Шелудько** вдруге брала участь у семінарі Інституту МВФ. На її думку, його програма логічно вибудована та дуже насичена. Вдало поєднано лекційні матеріали та практичні заняття. На лекціях розглядалися ключові питання, які власне й лягають в основу будь-якої програми макроекономічної стабілізації. Це проблеми реального сектору, аналіз і прогнозування змін у реальному секторі, питання платіжного балансу та політика обмінного курсу; дуже важливий блок присвячений фіскальним рахункам і стану держбюджету; завершальний блок стосується монетарного сектору, банківської системи і питань, пов'язаних з

інфляцією. На практичних заняттях напрацьовуються і закріплюються підходи, викладені на лекціях. Основна мета подібних семінарів — підвищити, за рахунок формалізації, рівень підготовки прогнозів макроекономічної стабілізації для країн із перехідною економікою.

Наталія Шелудько пам'ятає гострі дискусії на семінарі 2001 року, коли учасники виконували завдання, основу якого становили недавні події новітньої історії України — наші фахівці добре знали всі нюанси тих економічних проблем, оскільки свого часу самі працювали над їх вирішенням. Нинішній варіант завдання — доволі типовий для перехідної економіки, щоб зрозуміти логіку розвитку подій і заходів щодо їх коригування. Н.Шелудько вважає: “Будь-який зарубіжний приклад корисний хоча б як база для порівнянь: це дає змогу уникнути помилок, не створювати програм та не планувати заходів, які однозначно призведуть до погіршення, не дадуть позитивних результатів або спричиняться до небажаних наслідків у подальшому. Запропоновані підходи залишатимуться актуальними для України ще 5–10 років, оскільки питання щодо закріплення досягнутих останніми роками позитивних зрушень не швидко зійде з порядку денного. Розглянуті принципи безумовно працюватимуть, і великий плюс таких семінарів — їх інформаційна насиченість (МВФ володіє потужною статистичною базою), спілкування, обмін досвідом”.

Роботу семінару прокоментувала також **Ірина Якадіна**: “Якщо учасники навчилися вирішувати серйозні проблеми, з якими зіткнулася у 1998 році Румунія, вони безумовно справляться й зі своїми, простішими. У програмі навчання особливий акцент поставлено на практичній частині курсу. Ми прагнемо, щоб фахівець, працюючи в групі, сам з'ясував проблеми та знаходив способи їх вирішення. Коли розрахунок зроблено самотужки, то, по-перше, швидше навчаєшся, а по-друге — краще розумієш усі взаємозв'язки. Головна складова нашого курсу — семінарські заняття, в ході яких група доходить консенсусу щодо заходів, котрі слід вжити, щоб вивести країну із кризи. У результаті рішення приймаються за результатами дискусії”.

І.Якадіна відзначила високий фаховий рівень, молодість і запал української аудиторії. А їй є з чим порівнювати: вона викладає і в Латинській

Америці (іспанською), і в африканських країнах (французькою): “Слухачі латиноамериканських країн — це зазвичай високі посадовці. Мають, як мінімум, кандидатський ступінь з економіки; з ними непросто працювати”.

Зауважимо, що серед наших учасників теж було немало кандидатів наук, керівників структурних підрозділів, тобто тих, хто практично готує рішення, які приймаються на вищому рівні. Тридцять три фахівці — учасники семінару — представляли Адміністрацію Президента, Кабінет Міністрів, Національний банк України, Міністерство фінансів, Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції, Державне казначейство, Державний комітет статистики, Асоціацію українських банків, Об'єднаний інститут економіки Національної академії наук, Національну академію державного управління при Президентові України, Київський національний економічний університет.

Остання лекція на семінарах Інституту МВФ традиційно присвячується огляду поточної економічної ситуації в Україні. Цього разу старший постійний представник МВФ у Києві **Лоренцо Фільюолі** розглянув особливості економічного розвитку країни в 1991–2004 рр.; охарактеризував 1991–1994 рр. як стадію економічного спаду, спричинену початком перебудови; 1995–1999 рр. — як фазу стабілізації і не завжди послідовного реформування, зауваживши, що з 2000 р. в Україні розпочався період економічного зростання на ринковій основі. Він проаналізував також останні тенденції та пов'язані з ними ризики. У зовнішньоекономічному секторі — це збільшення імпорту та скорочення експорту, зумовлене розширенням ЄС, зміною світової кон'юнктури тощо. Розглядаючи внутрішні фактори, Лоренцо Фільюолі наголосив на необхідності суттєвого розширення інвестицій, звернувши увагу на проблеми агропромислового комплексу. Слухачів вразив глибокий рівень обізнаності зарубіжного експерта з українськими реаліями.

Завершилася двотижнева напружена, але цікава й корисна робота церемонією вручення сертифікатів про закінчення курсу Інституту МВФ “Макроекономічна і фінансова політика в країнах з перехідною економікою”. А викладачі одержали від НБУ пам'ятні подарунки.

Олег Бакун,
“Вісник НБУ”.

Коротким рядком

Калейдоскоп подій

У СВІТІ

Ювілей світової фінансової системи

У Мадриді відбулася міжнародна конференція, присвячена 60-річчю прийняття всесвітньо відомих угод у Бреттон-Вудсі (США), на основі яких створено Міжнародний валютний фонд і Світовий банк. Відтак було започатковано сучасну світову фінансову систему.

Учасники семінару “Долари, борг і дефіцит після угод Бреттон-Вудса”, проведеного в рамках конференції, закликали США, Євросоюз і Японію до зрівноваженого й контрольованого економічного зростання, яке б не спричиняло проблем у розвитку економік інших країн світу.

ФАТФ розглядає питання про надання Україні статусу спостерігача

Міжнародна організація протидії відмиванню брудних грошей (ФАТФ) розглядає питання про надання Україні статусу спостерігача. Про це повідомив президент ФАТФ Клаєс Норгрєн. У офіційному листі до українського уряду він високо оцінив зусилля нашої країни, спрямовані на протидію легалізації злочинних капіталів, а також на впровадження заходів щодо імплементації 40 рекомендацій ФАТФ.

Портрет Рейгана, можливо, з'явиться на грошах

Група конгресменів пропонує увічнити пам'ять про екс-президента США Рональда Рейгана його портретом на грошах. Ідеться про 20-доларову банкноту, на якій нині розміщено портрет Ендрю Джексона, що був президентом Сполучених Штатів у 1829—1837 роках. Пропонується також карбувати портрет Рейгана не на банкноті, а на 10-центовій монеті, однак із цим категорично не погоджується вдова колишнього президента Ненсі Рейган.

В УКРАЇНІ

Інвестиційні підсумки першого кварталу

За повідомленням Державного комітету статистики, обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну за січень — березень зріс на 3.2%, або на 216.318 млн. доларів, і на 1 квітня 2004 року сягнув 6 946.489 млн. доларів США.

Чистий приріст іноземного капіталу за січень — березень становив 231.609 млн. доларів: інвестори вклали 282.343 млн., вилучили — 50.734 млн. доларів.

Стосовно регіонів, то найбільші обсяги іноземного капіталу вкладено в м. Київ (2 204.809 млн. доларів) та Дніпропетровську (584.756 млн.) і Київську (492.099 млн.) області.

Банки кредитують економіку інтенсивніше

За підсумками травня, обсяг кредитів, наданих комерційними банками суб'єктам господарювання, збільшився на 2 млрд. гривень, або на 2.7%.

Гривневі кредити зросли на 1.7 млрд. гривень, або на 4%, позички в іноземній валюті, обчислені НБУ в гривневому еквіваленті, — на 0.3 млрд. гривень, або на 1%.

Позитивна тенденція триває

У травні кошти, розміщені фізичними особами на рахунках у банках, збільшилися на 1 млрд. гривень, або на 2.6%, — із 38.2 млрд. до 39.2 млрд. гривень. Зокрема, гривневі вклади зросли на 0.6 млрд. грн., або на 2.6%, — із 23.1 млрд. до 23.7 млрд. гривень.

Із початку 2004 року вклади населення в банках збільшилися на 21%.

Динаміка загального фонду держбюджету

За даними Міністерства фінансів, доходи загального фонду державного бюджету за січень — травень сягнули 18 400 млн. гривень, що становить 101.7% від запланованого на цей період обсягу.

Видатки загального фонду державного бюджету за січень — травень дорівнювали 20 142 млн. гривень, або 100.5% від запланованих.

Інфляція у травні

За повідомленням Державного комітету статистики, у травні зростання споживчих цін становило 0.7%.

Ціни на продовольчі товари у травні підвищилися на 0.6%, на непродовольчі — на 1.4%, на послуги — на 0.2%.

Із січня по травень споживчі ціни зросли на 3.6%, у тому числі на продовольчі товари — на 4.5%, на непродовольчі — на 2.3%, на послуги — на 2.3%.

У БАНКАХ УКРАЇНИ

“Хрещатик” купуватиме золото в Швейцарії

Банк “Хрещатик” домовився зі швейцарською компанією Argor Heraeus S.A. про купівлю в неї золота без посередників. На думку спеціалістів банку, це дасть йому змогу знизити вартість дорогоцінного металу для своїх клієнтів і збільшити обсяги його реалізації.

Moody's присвоїв Укрексімбанку рейтинг E+/B2/NP

Міжнародне рейтингове агентство Moody's присвоїло Державному експортно-імпортному банку рейтинг фінансової стійкості E+, а також довгостроковий і короткостроковий кредитний рейтинг B2/NP. За повідомленням Moody's, усі рейтинги мають стабільний прогноз.

“Аваль” і ВАБанк створили недержавні пенсійні фонди

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг 4 червня 2004 р. зареєструвала корпоративний і недержавний пенсійні фонди банку “Аваль” та корпоративний недержавний пенсійний фонд ВАБанку.

Банк “Столиця” став учасником ФГВФО

Новостворений банк “Столиця” став учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Відтак ФГВФО об'єднав 151 постійного й 6 тимчасових учасників. Загальна сума коштів, акумульованих фондом, на 1 червня становила 309.6 млн. гривень.

□

*За повідомленнями офіційних сайтів
Міністерства фінансів України,
Асоціації українських банків,
АППБ “Аваль”, Укрексімбанку,
інформаційної агенції “Українські новини”,
сайту UABanker.net,
та інших інформаційних агентств.*

**Віктор
Солдатенко**

Державний радник податкової служби України третього рангу. Академік Академії будівництва України

Німеччина входить до числа провідних країн світу за рівнем національного доходу на душу населення, економічного та науково-технічного потенціалу. Останніми роками країна суттєво активізувала міжнародну фінансову діяльність, ставши одним із найбільших імпортерів та експортерів капіталу.

Огляд етапів становлення та особливостей діяльності потужної фінансово-кредитної і банківської системи Німеччини буде цікавим і корисним не лише для тих, хто опікується питаннями зміцнення банківської системи в Україні.

Зарубіжний досвід/

З історії розбудови банківської системи Федеративної Республіки Німеччини

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ В НІМЕЧЧИНІ

Труднощі становлення

Процес формування головного банку Німеччини після Другої світової війни мав яскраво виражену специфіку: його організаційна структура створювалася знизу. Така нетрадиційність процесу реструктуризації банківської системи зумовлювалася низкою обставин:

1. Західна Німеччина, розділена на три окупаційні зони (американську, британську та французьку), не була єдиним економічним простором; для створення загальнонаціонального фінансового ринку бракувало передумов;

2. На території Німеччини ще не були сформовані структури центральної державної влади (законодавчої та виконавчої) — вона цілковито зосереджувалася у військових адміністраціях зон;

3. Грошова одиниця третього рейху (рейхсмарка) вважалася національною валютою лише формально; її купівельна спроможність була такою низькою, що перевагу надавали або іноземним платіжним засобам, або натуральному обміну.

За таких обставин відновлення центрального банку мало починатися з регіонального рівня.

У період із 1946 по 1948 рр. в адміністративно-територіальних одиницях — землях довоєнної Німеччини було засновано 11 територіальних установ — центральних банків земель (Landeszentralbank). Оскільки географічний поділ на окупаційні зони не збігався з адміністративно-територіальним поділом, то, скажімо, в землі Баден-Вюртемберг, яка опинилася у трьох окупаційних зонах, було створено три центральних банки земель. В американській зоні, що охоплювала чотири землі, було створено координуючий орган — Банківську раду, — який рекомендаційно встановлював облікову та

інші процентні ставки.

Невдовзі окупаційні влади усвідомили, що за такої неефективної структури центрального банку навести порядок у грошовій системі, яка все ще перебувала в стані хаосу, неможливо (лише німецька сторона підготувала близько 300 планів оздоровлення грошово-кредитної системи). Відтак у березні 1948 р. було створено Банк німецьких земель (на основі трьох майже ідентичних за змістом законів, виданих американською, британською і французькою адміністраціями). Капітал банку становив 100 млн. німецьких марок; засновниками стали всі центральні банки земель на території трьох окупаційних зон (частка кожного визначалася залежно від суми внесків за станом на 1 березня 1948 року).

Двоступенева модель організації центрального банку

Заснування Банку німецьких земель поклало початок організації центрального банку за двоступеневою моделлю. Це зумовлювалося тим, що центральні банки земель були:

- ♦ самостійними юридичними особами;
- ♦ власністю земель;
- ♦ засновниками Банку німецьких земель.

Банк німецьких земель:

- ♦ був кредитором центральних банків земель;
- ♦ рефінансував центральні банки земель;
- ♦ утримував суми мінімальних резервних вимог.

За загальними ознаками така двоступенева структура відповідала необхідним умовам організації центрального банку — в ній було чітко розмежовано функції та повноваження кожної ланки, структуровано органи управління.

Перед Банком німецьких земель стояли завдання:

- ♦ підтримки платоспроможності і

ліквідності центральних банків земель;

- ♦ визначення загальної банківської політики та забезпечення її більшої єдності у різних землях;

- ♦ банківського обслуговування переказів за дорученням третіх осіб, які перебували у різних німецьких землях (ці перекази мали здійснюватися за рахунками, відкритими кредитними організаціями у центральних банках земель);
- ♦ реалізації виключного права на емісію банкнот;

- ♦ видання інструкцій щодо загальної кредитної політики центральних банків земель, включаючи процентну, облікову політику та політику на відкритому ринку;

- ♦ визначення й публікування облікових та інших процентних ставок за своїми операціями із центральними банками земель;

- ♦ встановлення ставок мінімальних резервів для центральних банків земель і, за потреби, розміщення коштів мінімального резервування на своїх рахунках (мінімальні резерви становили не більше 30% від сукупних внесків центральних банків земель);

- ♦ купівлі й продажу казначейських векселів об'єднаної адміністрації (загальної адміністрації трьох окупацийних зон);

- ♦ збереження вільних касових залишків держави та спеціальних фондів;

- ♦ проведення операцій із центральними банками з купівлі-продажу валюти, золота, срібла та платини, із залучення внесків, переобліку векселів, видачі позичок під векселі та казначейські папери;

- ♦ надання приміщень для роботи із цінними паперами й іншими цінностями та їх збереження;

- ♦ виконання (безкоштовно) касових і фінансових операцій об'єднаної адміністрації, зокрема із залучення внесків, купівлі-продажу казначейських та інших державних паперів;

- ♦ надання короткострокових авансів об'єднаній адміністрації під майбутні доходи певних видів (обсягом не більше 300 млн. німецьких марок).

У свою чергу перед центральними банками земель згідно із законом стояли завдання:

- ♦ регулювання грошового обігу й обсягів кредитування;

- ♦ підтримки платоспроможності і ліквідності кредитних організацій;

- ♦ збереження коштів, які підлягають резервуванню в рамках політики мінімальних резервних вимог та управління ними;

- ♦ проведення фінансових і касових операцій землі в ролі єдиної уповно-

Бундесбанк. Франкфурт-на-Майні.

важеної на те організації;

- ♦ здійснення переказних операцій та чекообігу на підвідомчій території та прискорення розрахунків з іншими землями й закордоном згідно з інструкціями Банку німецьких земель;

- ♦ збереження цінних паперів, управління ними та проведення розрахунків за угодами щодо них;

- ♦ здійснення клірингу за безготівковими розрахунками кредитних організацій на підвідомчій території;

- ♦ проведення операцій на відкритому ринку з позиками об'єднаної адміністрації земель, державних установ, з іншими облігаціями, допущеними в біржовий оборот;

- ♦ здійснення операцій із кредитними організаціями та публічно-правовими установами (купівля-продаж чеків і векселів, державних боргових зобов'язань, валюти, золота, срібла та платини, надання заставних (ломбардних) кредитів, збереження цінних паперів та управління ними), а також виконання функцій депозитарного банку, надання позик і, з дозволу міністра фінансів, касових кредитів публічно-правовим інститутам у загальній сумі, що не перевищує 1/5 суми депозитів.

Слід зауважити, що організаційна структура центрального банку Німеччини була двоступеневою швидше у правовому аспекті. Насправді він був єдиним утворенням, що функціонувало як філіальна система. Її головною організацією та координуючим органом був Банк німецьких земель. Він проводив лише ті операції, які на регіональному рівні проводити неможливо, — емісію банкнот, операції на відкритому ринку, валютні тощо. Центральні банки земель здійснювали кредитні та депозитні операції у межах своїх територій; за допомогою густої мережі філій

вони створювали канали взаємодії центрального банку з економікою.

Формування базової структури

Із прийняттям Бундестагом 30 липня 1957 року закону про Дойче Бундесбанк структура центрального банку зазнала радикальної перебудови: центральні банки земель і Банк німецьких земель було злито в єдину організацію — Дойче Бундесбанк. Відповідно втратили силу закони, які регулювали їх діяльність. Банк німецьких земель і центральні банки земель втратили статус юридичних осіб. Центральні банки земель стали іменуватися головними управліннями Дойче Бундесбанку (втім, за ними збереглася і стара назва).

Дойче Бундесбанк як федеральна юридична особа публічного права був наділений такими органами, як:

- ♦ Рада центрального банку;

- ♦ правління;

- ♦ правління центральних банків земель.

Перетворення 1990-х років

Із об'єднанням грошово-кредитних систем ФРН і НДР, що відбулося 18 травня 1990 р., марка ФРН стала єдиним платіжним засобом на території всієї Німеччини. Організаційна структура центрального банку знову зазнала змін. Територіальні управління Бундесбанку були розміщені за принципом: одна федеральна земля — один земельний центральний банк.

Наприкінці 1990-х років, зі створенням Європейського економічного та Європейського валютного союзів, Європейського центрального банку і Європейської системи центральних банків, дозріли передумови для чергової фази оптимізації організаційної структури Дойче Бундесбанку.

Банківська система Німеччини

Із часів свого промислового розвитку Німеччина не мала достатнього капіталу та належної організації торгівлі цінними паперами, тому фінансувала великі підприємства, використовуючи насамперед значні за обсягами банківські кредити.

В Німеччині діють **49 тис. банківських відділень**¹. Вона має одну з найрозвинутіших у світі мережу банківських філій. У країні з 80-мільйонним населенням кожне банківське відділення обслуговує в середньому близько 1 600 чоловік.

Центральний банк ФРН

Центральним банком країни є німецький федеральний банк. Він складається з:

- ♦ центрального управління у Франкфурті-на-Майні;
- ♦ дев'яти земельних центральних банків (до 1992 р. — одинадцяти);
- ♦ майже 200 головних відділень і філій.

Грошову та кредитну політику німецького федерального банку визначає центральна рада банку. До її складу входять правління федерального банку й президенти земельних центральних банків.

Федеральний банк належить федерації і здійснює функції нагляду. Він покликаний забезпечити стабільність валюти. Для цього йому надано право регулювати грошовий обіг і кредитувати економіку. В розпорядженні банку — ряд валютно-політичних інструментів, рішення про використання яких він приймає самостійно.

Федеральний банк не зобов'язаний виконувати вказівки федерального уряду. Він лише повинен надавати йому підтримку у сфері загальної економічної політики. Уряд може брати участь у засіданнях центральної ради банку, але — без права голосу.

Федеральний банк Німеччини встановлює облікову ставку. (Ломбардні позички кредитним установам, за які, здебільшого, передаються в заставу коротко- або середньострокові казначейські зобов'язання чи цінні папери з твердим відсотком, надаються на тримісячний термін, процентна ставка ломбардних кредитів перевищує облікову на 1—2%).

З метою впливу на грошовий ринок федеральний банк має право купувати і продавати певні векселі, коротко- й середньострокові казначейські зобов'язання, а також боргові зобов'язан-

ня, допущені до офіційної торгівлі на біржі згідно з політикою відкритого ринку. У її рамках останніми роками набули великого значення так звані операції з надання позичок під заставу цінних паперів. При цьому федеральний банк купує цінні папери з терміном дії, що залишився, до одного року за умови, що продавець купить їх у момент закінчення терміну дії. Основний обсяг чекових, безготівкових оборотів і оборотів на базі векселів усередині країни проходить через федеральний банк і його філії.

Іншим інструментом впливу на ліквідність кредитних установ і потенціал додаткового кредитування є вимога федерального банку сплачувати певну процентну ставку від грошових внесків клієнтів як мінімальний резерв (безпроцентне мінімальне кредитне сальдо на рахунку федерального банку).

Федеральний банк щорічно встановлює для них цільовий коридор на наступні 12 місяців. Основою є прогноз щодо збільшення виробничого потенціалу, нормативний розвиток цін і зміни швидкості обертання грошей.

Класифікація німецьких банків

¹ Тут і далі наведено дані за 1998 рік.

У банківській системі Німеччини порівняно з іншими промислово розвинутими країнами переважають універсальні кредитні установи. В умовах конкуренції окремі банківські групи все більше зближувалися, і тепер важко визначити реальні розходження в постановах їхніх цілей.

Комерційні банки Німеччини можна поділити на три основні групи:

- ◆ Близько 350 приватних банків (кредитних банків), серед яких три великих банки, регіональні банки та інші кредитні установи, а також філії іноземних банків (на них припадає третина загальної кількості ділових операцій).

- ◆ Понад 700 суспільно-правових ощадних кас і земельних банків (жилоцентралей).

- ◆ Приблизно 3 тисячі кооперативних банків та їх центральні банки; частка цієї групи — близько 20%.

Попри те, що у приватних банків, кооперативних кредитних установ і суспільно-правових ощадних кас — різні комерційно-політичні цілі, між ними майже немає розбіжностей щодо характеру діяльності на ринку.

Німецькі універсальні банки

Універсальні банки надають майже 80% загального обсягу кредитів і купують понад 90% цінних паперів.

Протягом багатьох років саме універсальні банки в Німеччині:

- ◆ надають довгострокові кредити;
- ◆ вкладають кошти у власний капітал підприємств (на відміну від англосаксонської та французької систем);
- ◆ “присутні” у формі пайової участі в капіталі німецьких підприємств.

Ця “присутність” тисне на підприємства та водночас дає банкам і підприємствам дві переваги:

- ◆ забезпечує банку контроль за роботою підприємства;
- ◆ знижує загальну вартість фінансування виробництва, що для підприємства певною мірою компенсує тягар контролю з боку банку.

Дойче Банк, наприклад, бере участь у 400 промислових і комерційних компаніях. Його частка у власному капіталі компанії Daimler Benz становить 28%, причому її основним керівником є президент Наглядової ради банку. Аналогічну участь банк бере у:

- ◆ торговельній галузі (великі універсальні магазини Karstadt, Horten);
- ◆ металургійній промисловості (Metallgesellschaft);
- ◆ будівельній промисловості (Philip Holzmann);
- ◆ електропромисловості;
- ◆ харчовій промисловості;

- ◆ виробництві порцеляни.

Універсальні банки, особливо великі, є, таким чином, агентами німецької “промислової політики”, що зрештою іде на користь країні.

Присутність німецьких банків у капіталі підприємств часто приводить до того, що банки “рятують” тих із них, що відчувають труднощі, приймаючи такі рішення самостійно, на відміну від французьких, які роблять це лише на вимогу урядових організацій.

Істотним впливом банків на діяльність підприємств пояснюється, з іншого боку, певна атонація біржових ринків Німеччини порівняно з іншими країнами. Банки, володіючи великим обсягом цінних паперів, суттєво його контролюють. Відкритий продаж, який стимулює розвиток ринку, практично неможливий.

Нині універсальні банки прагнуть стати ще універсальнішими.

По-перше, вони проникають у сферу житлового кредитування, створюючи чи поглинаючи ощадні каси, які надають житлові позички (Bausparkassen). Дрезднер Банк, скажімо, відкрив власну ощадкасу.

По-друге, зближуються з великими групами страхових компаній. Дойче Банк створив власну компанію зі страхування життя — DB Lebensversicherung; тоді страхова компанія Allianz, яка мала привілейовані зв'язки з Дойче Банком, злилася з Дрезднер Банком. Комерцбанк також об'єднався з DBV + Partner Versicherung, однією з 10 найбільших німецьких страхових компаній.

Основна перевага універсальної банківської системи — у вищій стабільності, яка досягається завдяки диверсифікованості, та пов'язаний із нею високий надійності грошових внесків. Відсутність внутрішнього поділу напрямів діяльності таких установ дає також змогу надавати послуги (особливо при укладенні угод із дрібними й середніми клієнтами) на вигідніших умовах.

Приватні комерційні банки

Серед німецьких комерційних універсальних банків можна виділити три групи: це насамперед — три великих банки національного масштабу, потім — універсальні банки як національного, так і регіонального масштабів, і, нарешті, приватні банки.

Три великих універсальних німецьких банків

Три банки — Дойче Банк, Дрезднер Банк і Комерцбанк (Deutsche Bank,

Dresdner Bank, Commerzbank) — є найбільшими і найвідомішими німецькими кредитними установами. Початок їх діяльності припадає на час утворення імперії в 1871 році. Усі три — акціонерні товариства, капітал яких широко розсіяний як усередині країни, так і далеко за її межами. Кожен із банків має від 200 до 300 тисяч акціонерів. Співробітники — також в основному акціонери.

Дойче Банк, Дрезднер Банк і Комерцбанк входять до складу банків світу з найбільшим капіталом і виконують — безпосередньо або через філії — весь набір банківських операцій.

Великі банки:

- ◆ фінансують зовнішню торгівлю;
- ◆ здійснюють емісійні угоди та угоди з управління цінними паперами клієнтів.

Найрізноманітніші міжнародні послуги великих банків базуються на їх могутніх відділеннях усередині країни. Вони виконують операції за рубежом; у дочірніх установах, які діють в усьому світі; у філіях і представництвах в інших країнах.

Дойче Банк, крім власної мережі філій і Deutsche Bank Berlin, об'єднує:

- дві комерційні філії Deutsche Bank Lubeck (у минулому — Handelsbank Lubeck Deutsche Bank Saar);

- три іпотечні філії: Deutsche Centralboden Kredit, Frankfurter Hypothekenbank, Lubecker Hypothekenbank та іпотечну філію, створену спеціально для суднобудівної промисловості, — Schiffshypothekenbank;

Діловий центр Франкфурта-на-Майні (Німеччина). Тут розміщені офіси Комерцбанку, Дойче Банку, Дрезднер Банку та інших німецьких і зарубіжних фінансово-кредитних установ.

— філії, що керують організаціями з колективного вкладення ринкових цінних паперів: Deutsche Gesellschaft für Fondsverwaltung — DEGEF, Deutsche Gesellschaft für Wertpapiersparen — DWS;

— філії лізингових компаній: Autoleasing — ALD, Exportleasing — DB, Deutsche Gesellschaft für Immobilienleasing, GEFFA leasing;

— будівельно-ощадну касу для надання житлового кредиту Deutsche Bank Bauspar AG;

— страхову компанію Lebensversicherung der Deutsche Bank;

— інвестиційний банк, який спеціалізується на злиттях-придбаннях DB Merger und acquisitions;

— 49 банківських і фінансових філій за кордоном, серед яких — відомий англійський діловий банк Morgan Grenfell.

Дрезднер Банк поєднав, крім Dresdner Bank Berlin:

— банківські комерційні філії: Bankhaus Reuschel (Мюнхен), Deutsche Sudamerikanische Bank (Гамбург), W. Fortmann Munsterlandische Bank Oldenburgische;

— Landesbank (Ольденбург), Otto Scheurmann (Берлін);

— іпотечні банки: Deutsche Hypotheken Bank (Франкфурт), Hypothekenbank in Hamburg, Norddeutsche Hypotheken und Wechselbank (Гамбург) і Pfälzische Hypothekenbank Ludwigshafen, а також філію із кредитування суднобудування Deutsche Schiffsbank;

— ошадну касу для житлового будівництва Dresdner Bauspar AG;

— товариства з вкладення і управління капіталами або фінансовими фондами й нерухомістю: Deutsche Gesellschaft für Immobilienfonds — DEGI, Deutscher Investment trust, Kapitalanlagegesellschaft, Beteiligungsgesellschaft für die deutsche Wirtschaft (DS — BD — Bd), Dresdner Global Asset management, Dresdner UOB Holding Gesellschaft;

— 9 банків (два з яких — BIP і Banque Veuve Morin Pons — знаходяться у Франції) та близько тридцяти фінансових філій за кордоном.

Коммерцбанк, крім берлінської філії, налічує:

— комерційний банк Commerz-Credit Bank (Saarbrücke);

— іпотечний банк Rheinische Hypothekenbank — RHEINHYP;

— ошадну касу для житлового будівництва LEONBERG Bausparkasse;

— дві філії з лізингу: Commerz-und Industrie-Leasing (Франкфурт) і

Баланси універсальних комерційних банків ФРН трьох категорій (1998 р.)						
Категорія банків	Три великих		Регіональні		Приватні	
	млрд. нім. марок	%	млрд. нім. марок	%	млрд. нім. марок	%
Активи						
Касові та емісійні	116.351	3.4	6.934	1.6	1.393	2.5
Міжбанківські	68.358	20.5	93.675	21.9	15.474	27.9
Позики й аванси	202.078	60.6	269.739	63	29.024	52.3
Цінні папери	45.217	13.6	45.814	11.2	8.323	15
Основні фонди	6.299	1.9	11.843	2.3	1.237	15.8
Усього	333.303		428.005		55.451	
Пасиви						
Міжбанківські	79.872	24	144.175	33.7	24.046	43.4
Небанківські внески	190.105	57	176.780	41.3	25.529	46
Облігації	17.456	5.2	66.146	15.4	0.495	0.9
Власні фонди	21.344	6.4	20.882	4.9	3.164	5.7
Різне	24.526	7.4	20.022	4.7	2.207	4
Усього	333.303		428.005		55.451	

Deutsche Immobilien Leasing (Дюссельдорф);

— філії з фінансового управління: Allgemeine Deutsche Investment Gesellschaft — ADIG, Commerzbank Investment Management, Commerz International Capital Management, — та філії з надання земельного кредиту: Deutsche Gründbesitz-Anlagegesellschaft, Deutsche Gründbesitz-Investmentgesellschaft;

— дві філії з пайовою участю в капіталі: Commerz Beteiligungsgesellschaft і Commerz Unternehmensbeteiligung;

— 9 банків і 3 фінансових товариства за кордоном.

Регіональні банки

Крім трьох банків-гігантів, у Німеччині діє близько 200 регіональних банків та інших кредитних установ, які працюють на правових засадах акціонерних товариств, акціонерних командитних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю. Більші банки цієї групи функціонують як універсальні, з великою кількістю філій, не обмежуючись діяльністю в одному регіоні. Деякі з них — насамперед Bayerische Vereinsbank і Bayerische Hypotheken und Wechselbank — мають високу міжнародну репутацію — крім густої мережі філій усередині країни, в їх розпорядженні велика кількість зарубіжних філій.

Частина цих банків є іпотечними — вони надають значні іпотечні кредити, емітують іпотечні облігації. Найбільші серед них:

Bayerische Vereinsbank (понад 400 відділень, із них 18 — за кордоном). Банк придбав контрольний пакет акцій у банку Vereins-Hamburg und

Westbank. Спільний капітал двох банків, цілком імовірно, дорівнює капіталу Commerzbanku.

Bayerische Hypotheken und Wechselbank (450 відділень; 11 відділень і представництв за кордоном). Банк засновано в 1835 р.: він раніше від інших банків юстирувався на біржі; до 1876 р. виконував функції Емісійного банку Королівства Баварії.

Приватні банки

Це найстаріші банки. Двадцять із них створено ще у XVIII столітті. А загалом їх близько 75, і мають вони понад 300 відділень. Часто такі банки мають форму повного торгового товариства чи командитного товариства. На них припадає до 6% загального обсягу банківської діяльності, проте їх реальний вплив — значно вищий.

Основна діяльність приватних банків:

- ♦ операції із цінними паперами;
- ♦ управління операціями з нерухомістю;

- ♦ спеціалізоване фінансування.

Основні приватні банки:

- Sal Oppenheim (найбільший);
- Trinkhaus und Burhardt (нині — філія Midland);
- Merck Finck (нині — Barclays Bank);
- Bankhaus Hermann.

До групи приватних комерційних банків входять також філії іноземних банків. Нині в Німеччині функціонує більш як 300 іноземних кредитних установ із понад 50 країн світу з мережею майже в тисячу філій. Їх діяльність здійснюється у формах філій та представництв, кредитних установ, участі в інших підприємствах.

КООПЕРАТИВНІ КРЕДИТНІ УСТАНОВИ

Мережі народних банків і банків Райффайзена в Німеччині

У середині XIX століття Фрідріх Вільгельм Райффайзен, бургомістр округу Вайербуш, організовує для боротьби з голодом першу хлібну асоціацію, котра будує на позики, забезпечені лісовою іпотекою громади, кооперативну пекарню.

Тоді ж Фламмерсфельд створює “Товариство допомоги безгрошовим хліборобам”, яке закуповує худобу і дає її у борг селянам на кращих умовах, ніж приватні власники. Для цього він одержує доручення, а потім і внески заможних громадян. Товариство виплачує відсотки із внесків, а згодом замість того, щоб купувати худобу та здавати її в оренду, починає пропонувати селянам вигідні умови для того, щоб вони закуповували її самі. Таким чином було закладено основні принципи взаємного кредиту типу Райффайзена, заснованого на ідеї релігійної солідарності, необмеженої відповідальності членів товариств і принципі неоплачуваної роботи адміністраторів. Після ще одного досвіду — в Хеддесдорфі, цього разу з ремісниками, Райффайзен виклав ці принципи в книзі.

Однак іще один “асоціаніст” — Шульце, економіст і депутат парламенту Пруссії, створює конкуруючу організацію для ремісників і міських торговців, тобто для тієї категорії членів товариств, які мають справу з коштами, що швидко обертаються. Крім того, в організації Шульце виплачували дивіденди, а адміністратори працювали за платню. Протистояння було тривалим, але не виявило переможця, і за Райффайзенем залишилися слава засновника.

Таким чином, у Німеччині існували дві мережі взаємного й кооперативного кредиту: сільська — “каси Райффайзена”, і міська — “народні банки” — “фольксбанкен” (нині принципи їхньої роботи дуже близькі). Ці установи швидко зростали кількісно — їх число перевищило десять тисяч. Однак згодом відбулися численні злиття (приблизно по 200 на місяць), і в 1998 році таких установ уже налічувалося 3 460. Деякі з таких кас досягли значних розмірів.

Компенсація розрахунків між кооперативними касами провадиться за посередництва центральних банків. Найбільші з них:

- ♦ центральний банк кооперативів Західної Німеччини (Westdeutsche Genossenschafts-Zentralbank) у Мюнхені;

- ♦ центральний баварський банк у Мюнхені;

- ♦ банк кооперативів Південно-Західної Німеччини в Карлсруе;

- ♦ кооперативний банк Північної Німеччини в Ганновері.

У 1971 році у Франкфурті створено представницький “синдикальний” орган — федеральну асоціацію народних банків і банків Райффайзен (Bundesverband der Deutschen Volksbanken und Raiffeisenbanken) — центральний банк — ДГ Банк (Deutsche Genossenschaftsbank). Він на 80% перебуває у володінні регіональних центральних банків. Банк уповноважений:

- ♦ виконувати будь-які банківські операції;

- ♦ випускати облігації;

- ♦ забезпечувати компенсацію між регіональними центрами;

- ♦ фінансувати експорт;

- ♦ створювати спеціалізовані філії.

Суспільно-правові кредитні установи

Ощадні каси (Sparkasse) Німеччини

Першу ощадну касу було відкрито в Гамбурзі у 1778 році. Першу комунальну ощадкасу — в Геттінгені у 1801 році. У 1908-му ощадні каси Німеччини одержали право відкривати чекові рахунки, і перед ними постала проблема клірингу. Відтак було створено мережу “банки земель — центри жиро-розрахунків” (Landesbanken-Girozentralen), яка на регіональному рівні здійснює, крім інших функцій, клірингові розрахунки між ощадними касами. На національному рівні кліринг між Landesbanken забезпечує система “компенсаційний банк — комунальний банк” (Deutsch Girozentrale-Deutsche Kommunalbank — DGZ).

У Німеччині в системі ощадних установ панує двовладдя, оскільки вони об’єднані в асоціацію (Національну асоціацію ощадних кас — Deutscher Sparkassen und Giroverband — DSGV), яка представляє їх в органах влади і захищає інтереси вкладників, консультує, організовує підготовку кадрів тощо.

Фактично ощадні каси є універсальними банками: їм дозволено проводити всі фінансові операції, крім купівлі акцій власним коштом, операцій з валютою і цінними металами та операцій спекулятивного характеру. Однак їх основна діяльність, як і на початку існуван-

ня, — це залучення ощадних вкладів і надання населенню позичок на житлове будівництво. Баланс ощадкас становить 22% загального балансу банківської системи Німеччини; вони акумулюють половину всіх вкладів і надають 30% усіх кредитів.

Банки Landesbanken також є юридичними публічно-правовими особами, гарантія яких забезпечується або Регіональною асоціацією ощадних кас, або землями, на території яких вони діють. Банки виконують потрібну функцію:

- ♦ центральних банків ощадних кас земель — забезпечують клірингові розрахунки між ними;

- ♦ регіональних — здійснюють фінансові операції з урядами земель та іншими органами влади й регіональних установ;

- ♦ універсальних комерційних банків — надають промислові кредити і кредити під заставу нерухомості, а також здійснюють масштабні фінансові операції з іншими країнами (зокрема, беруть участь у консорціумних позичках і випуску консорціумних цінних паперів).

Загальний баланс земельних банків (нині їх одинадцять) становив у 1998 році приблизно 600 млрд. німецьких марок. У сучасних умовах вони програвать тому, що не одержують внесків від приватних осіб (дешевого джерела капіталів), і будучи комерційними банками, функціонують у найконкурентнішій сфері, де діють великі підприємства.

Банки Landesbanken усе активніше розгортають діяльність за кордоном — у сусідніх країнах: Франції, Швейцарії, Великобританії, пропонуючи кредитні лінії та створюючи філії.

Спеціальні банки

Паралельно з універсальними комерційними банками в Німеччині діє ряд спеціалізованих банківських установ, які працюють лише у визначених сферах, а саме:

- ♦ іпотечні банки та інші кредитні установи, що надають кредити під заставу реальних цінностей;

- ♦ кредитні установи зі спеціальними завданнями;

- ♦ банки, що надають позички з погашенням на виплату;

- ♦ кредитні установи, що видають позички для індивідуального будівництва;

- ♦ поштовий банк;

- ♦ кредитні установи промисловості для надання самопомогі та інші.

Погія/

Лірик світлопису

У центральному офісі Національного банку, а потому в виставковому холі Банкотно-монетного двору нещодавно демонструвалася цікава фотовиставка. Цікава вже тим, що автор фоторобіт — директор департаменту банківської безпеки НБУ І.П.Черник. Хоча, звісно, не тільки цим. Виставка Ігоря Черника — це своєрідна нагода поділитися творчим захопленням багатьох років, цілих десятиліть. Презентації обох виставок були велелюдними, а відгуки глядачів — схвильованими і схвальними. Вони зауважили як художні якості світлин, так і їх документальну точність, здатність митця передати динаміку життя, причому — на високому професійному рівні.

Відомо, що і творчість, і емоційна палітра її сприйняття — речі вельми індивідуальні, тому, готуючи матеріал, ми відмовилися від рецензійних та описових традицій, вирішивши запропонувати читачам інтерв'ю з автором красивих, ніжних і хвилюючих робіт.

— Ігоре Петровичу, цікаво дізнатися про Ваші перші фотографічні досвіди...

Я вчився у другому класі, коли батьки подарували мені фотоапарат “Смена”. Звичайно, тоді особливо не пояснювали мені ні техніки зйомки, ні елементарних правил роботи зі світлочутливою плівкою, а спеціальна література на той час взагалі була явищем рідкісним. Тому доводилося весь технологічний процес опановувати самому. А жили ми з батьками у центрі Києва, неподалік від Шевченківського парку. Коли я вкотре прийшов до парку з фотоапаратом і почав знімати, мені здалося, що плівка заправлена негаразд. Я дістав її, перемотав і поставив знову в фотоапарат, як це робив багато разів до цього. Один літній чоловік, який нагодувся на той час, пояснив мені, чому не варто так робити. Це був мій перший фототехнологічний досвід.

— Що для Вас фото?

Сьогодні фотографія для мене, — зрозумійте правильно, — спосіб життя. Певна річ, я працюю із сучасною технікою, упродовж усього свідомого життя збираю, систематизую і вивчаю багато літератури з фотосправи. Звичайно, іноді шкодую, що не довелося здобути належної професійної освіти у цій царині. І якщо вже бути зовсім відвертим, то, як кажуть, коли б можна було знову розпочати життя і робити вибір, чому варто присвятити життя, я вибрав би мистецтво фотографії.

— Як Ви характеризуєте фотожанри, у яких працюєте?

Свої знімки я охарактеризував би як філософські замальовки або емоційні етюди. Це зазвичай асоціативна палітра в інтер'єрі рослинного світу, палітра, яка знаходить красу і в природі, і в сучасному мегаполісі, і в звичайному обійсті. А ключ до цього — мій психологічний стан, моє світо-

сприйняття. Мене не цікавлять банальні ракурси чи хрестоматійні зйомки, але якщо я побачу глибинний сенс у незвичній структурі зеленого яблука, я обов'язково спробую його зафіксувати.

— Розкажіть, будь-ласка, про свої нові роботи.

Один із останніх знімків. В одному північному місті навесні, коли ще на листя не було й натяку, а небо вже світилося весняною голубінню, втрапив мені на очі старий платан. Він здався фантастично самотнім — безлистя, з химерною фактурою старезної кори, — а на тлі сповненого молоді сил неба — мені це видалося взагалі якимось природним протиріччям. Я почав шукати ракурс і відчув, що чогось бракує. Невдовзі, наче подарунок долі, на дерево злетіла дивовижна сіра пташка.

03.01.2004

Сутінки

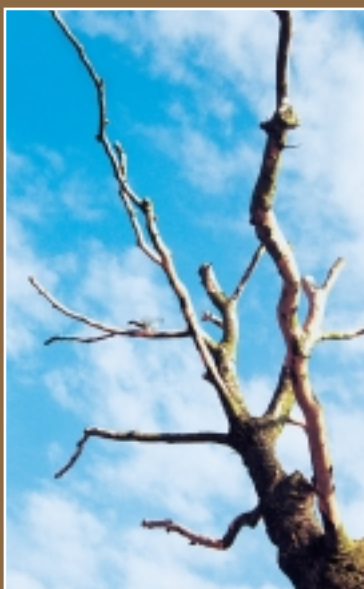
Етюд. Під час подорожі.

Ракурс сформувався одразу — дуже гармонійний! Через мить я зняв цей дивовижний кадр! На мою думку, знімок видався дуже вдалим. Хоча назву йому я придумав трохи сумну: “Самотність”...

— Чи є у Вашому творчому доробку улюблені роботи?

У мене є улюблені знімки, хоча я переконаний, що свій найліпший кадр я ще не зробив. Довелося мені свого часу — багато років тому — відвідати Личаківське кладовище у Львові. Знаєте, там — справжня феєрія для мистецького розвою. Втрапив тоді мені на очі дуже старий, понівечений часом надгробок у вигляді старовинної кушетки і вимуро-

Весняний день

Самотність.

ваної на ній молодій жінки. За легендою, на одному з балів шляхетній юній пані з відомого польського роду стало зле і вона померла на тій великосвітській забаві. Я зробив чорно-білу світлину, і тепер, уявіть собі, вона кожного, хто її бачить, не залишає байдужим.

А ще була цікава історія з яблуком, яке я вже збирався було з'їсти за сніданком, і раптом, дивлячись на нього, вгледів дивовижну схожість плоду із формами людського тіла. Яблуко було врятоване завдяки цій переконливій асоціації: я зробив знімок, який згодом позитивно відзначили фахівці.

Насамкінець хочу сказати ось що. Дивовижно, але справжній смак творчості приходить із віком, із новими

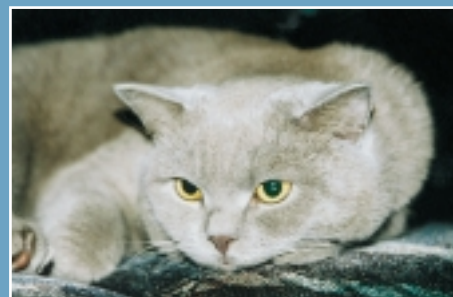
Ватикан. Внутрішній двір.

смысловими оцінками минулих почуттів, подій, явищ, нематеріальних символів. І не припиняється пошук: у вихідний відчуваєш просто фізичну потребу взяти на плече важку сумку з фотоначинням і вирушити у тривалі мандри. В пошуках найкращого у житті знімку...

Розмову вела
Зоя Гавриленко,
“Вісник НБУ”.

Баритон Берімор.

Цвітіння.

Інформація з першоджерел

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені за період із 1 травня по 1 червня 2004 р., а також зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 травня по 1 червня 2004 р.¹

А. Зміни і доповнення до Державного реєстру банків

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Акціонерний комерційний банк "Східно-Європейський банк"	ВАТ	45 000 000	27.08.1993 р.	195	м. Київ, бул. Дружби народів, 17/5
Акціонерний комерційний банк "Райфайзенбанк Україна"	ЗАТ	309 477 058	02.03.1998 р.	273	м. Київ, вул. Жилинська, 43
Закарпатська область					
Товариство з Обмеженою Відповідальністю Комерційний банк "Коопінвестбанк"	ТОВ	39 080 000	16.12.1992 р.	135	м. Ужгород, вул. Гойди, 10
Запорізька область					
Акціонерний комерційний банк "Індустріалбанк"	ВАТ	96 561 072	16.10.1991 р.	36	м. Запоріжжя, вул. 40 років Радянської України, 39-д
Одеська область					
Акціонерний банк "Південний"	ЗАТ	124 002 200	03.12.1993 р.	218	м. Одеса, пров. Сабанський, 2
Акціонерний комерційний банк "Фінбанк"	ВАТ	21 550 000	24.12.1993 р.	223	м. Одеса, вул. Белінського, 16

Б. Зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій

Назва банку	Юридична адреса	Банківська ліцензія		Письмовий дозвіл на здійснення операцій		Перелік операцій, на здійснення яких банки отримали письмовий дозвіл на здійснення операцій ²	Заходи впливу, які вжито до банків
		Номер	Дата	Номер	Дата		
1	2	3	4	5	6	7	8
м. Київ і Київська область							
Закрите акціонерне товариство "ТАС-ІНВЕСТБАНК"	м. Київ, вул. Пушкінська, 42/4	40	26.10.2001 р.	40-1	26.10.2001 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,11,13, 14,18,19,20,21	
Закарпатська область							
Товариство з Обмеженою Відповідальністю Комерційний банк "Коопінвестбанк"	м. Ужгород, вул. Гойди 10	105	04.10.2001 р.	105-1	04.10.2001 р.	1,2,3,4,5,6,7,12,13, 15,18,19,20,21	Обмежено до 01.07.2004 р.: операції з кредитування в частині видачі банківських кредитів (крім міжбанківських кредитів), доходність

¹ "Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків, та перелік операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій" опубліковано у "Віснику НБУ" № 2, 2004 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків та до переліку операцій, виділено червоним кольором. Примітки у колонці "Заходи впливу, які вжито до банків" викладено відповідно до рішень комісій з питань нагляду та регулювання діяльності банків. Назви банків подаються за орфографією статутів.

Цифра зі знаком "+" означає номер операції, на здійснення якої банк одержав право; зі знаком "-" — втратив право, цифра із символом "*" означає номер операції, здійснення якої для даного банку певною мірою обмежене.

							яких є нижчою, ніж вартість процентних зобов'язань; активні операції в частині максимального розміру виданих кредитів (крім міжбанківських) сумою, що склалася на визначену дату; зупинено до 01.07.2004 р. видачу нових кредитів, що не мають за собою надійної застави
Харківська область							
Акціонерний комерційний банк "Європейський"	м. Харків, Червоношкільна Набережна, 24	90	25.12.2001 р.	90-1	25.12.2001 р.	1,2,3,4*,5,6,7,8*,12,13,14,15,18,19,20,21	Обмежено до 01.01.2005 р. в межах залишку за балансом за станом на 26.12.2003 р.: неторговельні операції в частині виплати готівкової іноземної валюти за платіжними картками; випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій із використанням цих карток без права відкриття нових карткових рахунків фізичним особам у національній та іноземній валюті; зупинено до 01.01.2005 р.: операцію 4; приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб у частині приймання вкладів (депозитів) фізичних осіб у національній та іноземній валюті; розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик у частині операцій з фізичними особами в національній та іноземній валюті; обмежено до 01.01.2005 р. операцію 8 у частині залучення коштів

² **Банківські операції, які банки мають право здійснювати на підставі банківської ліцензії:** 1Л — приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб; 2Л — відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів із цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них; 3Л — розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик. **Операції та угоди, які банки мають право здійснювати за наявності банківської ліцензії без отримання письмового дозволу:** 1Н — надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі; 2Н — придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, беручи на себе ризик виконання таких вимог та приймання платежів (факторинг); 3Н — лізинг; 4Н — послуги з відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей і документів; 5Н — випуск, купівля, продаж і обслуговування чеків, векселів та інших оборотних платіжних інструментів; 6Н — випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток; 7Н — надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських операцій. **Операції, які банки мають право здійснювати за умови отримання письмового дозволу Національного банку України:** **Операції з валютними цінностями:** 1 — неторговельні операції з валютними цінностями; 2 — ведення рахунків клієнтів (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України; 3 — ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) у іноземній валюті; 4 — ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України; 5 — відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; 6 — відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; 7 — залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України; 8 — залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках; 9 — операції з банківськими металами на валютному ринку України; 10 — операції з банківськими металами на міжнародних ринках; 11 — інші операції з валютними цінностями на міжнародних ринках; 12 — емісія власних цінних паперів; 13 — організація купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів; 14 — здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андеррайтинг); 15 — здійснення інвестицій у статутні фонди та акції інших юридичних осіб; 16 — здійснення випуску, обігу, погашення (розповсюдження) державної та іншої грошової лотереї; 17 — перевезення валютних цінностей та інкасація коштів. **Операції за дорученням клієнтів або від свого імені:** 18 — операції з інструментами грошового ринку; 19 — операції з інструментами, що базуються на обмінних курсах та відсотках; 20 — операції з фінансовими ф'ючерсами та опціонами; 21 — довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами. **Депозитарна діяльність і діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів:** 22 — депозитарна діяльність зберігача цінних паперів; 23 — діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту державної реєстрації та ліцензування НБУ
Олена Сілецька.

ЕКСКЛЮЗИВ

Основні показники діяльності банків України на 1 червня 2004 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2001 р.	01.01. 2002 р.	01.01. 2003 р.	01.01. 2004 р.	01.06. 2004 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	195	189	182	179	181
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	9	9	12	8	2
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	38	35	24	20	20
4	Кількість діючих банків	153	152	157	158	157
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	22	21	20	19	18
4.1.1	У тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	6	7	7	6
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	13.3	12.5	13.7	11.3	10.1
Активи, млн. грн.						
1	Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	39 866	50 785	67 774	105 539	120 358
1.1	Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями)	37 129	47 591	63 896	100 234	114 542
2	Високоліквідні активи	8 270	7 744	9 043	16 043	19 358
3	Кредитний портфель	23 637	32 097	46 736	73 442	83 122
3.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	18 216	26 564	38 189	57 957	63 510
3.2	кредити, надані фізичним особам	941	1 373	3 255	8 879	10 789
4	Довгострокові кредити	3 309	5 683	10 690	28 136	34 468
4.1	У тому числі довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	2 761	5 125	9 698	23 239	27 382
5	Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	2 679	1 863	2 113	2 500	2 650
6	Вкладення в цінні папери	2 175	4 390	4 402	6 534	7 036
7	Резерви за активними операціями банків	2 737	3 194	3 905	5 355	5 902
	Відсоток виконання формування резерву	61.5	85.4	93.3	98.2	98.9
7.1	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	2 336	2 963	3 575	4 631	5 124
Пасиви, млн. грн.						
1	Пасиви, всього	37 129	47 591	63 896	100 234	114 542
2	Балансовий капітал	6 507	7 915	9 983	12 882	14 148
2.1	У тому числі: статутний капітал	3 671	4 573	5 998	8 116	8 816
2.2	частка капіталу в пасивах (капіталоємність)	17.5	16.6	15.6	12.9	12.4
3	Зобов'язання банків	30 622	39 676	53 913	87 352	100 394
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання	13 071	15 653	19 703	27 987	34 309
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	2 867	4 698	6 161	10 391	13 143
3.2	Вклади фізичних осіб;	6 649	11 165	19 092	32 113	38 767
3.2.1	із них строкові вклади фізичних осіб	4 569	8 060	14 128	24 861	30 146
Довідково						
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	5 148	8 025	10 099	13 274	14 793
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	15.53	20.69	18.01	15.11	15.04
3	Доходи, млн. грн.	7 446	8 583	10 470	13 949	6 988
4	Витрати, млн. грн.	7 476	8 051	9 785	13 122	6 588
5	Результат діяльності, млн. грн.	-30	532	685	827	400
6	Рентабельність активів, %	-0.09	1.27	1.27	1.04	0.91
7	Рентабельність капіталу, %	-0.45	7.50	7.97	7.61	7.11
8	Чиста процентна маржа, %	6.31	6.94	6.00	5.78	4.94

Матеріал надано управлінням аналізу звітності та оперативного моніторингу департаменту методології та планування банківського нагляду НБУ.

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у травні 2004 року

Механізми та обсяги рефінансування Національним банком України банків у травні 2004 р.		
Показники	2004 р.	Відсотки
Випущено в обіг платіжних засобів для рефінансування банків, усього	100	У тому числі за травень 100
У тому числі через:		
— кредити "овернайт" через постійно діючу лінію рефінансування	51.9	—
— кредити рефінансування через тендер	17.2	100.0
— операції РЕПО	0.1	—
— довгострокове кредитування інвестиційних програм	30.8	—
— інші механізми	—	—

Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, наданими банкам України у травні 2004 р.		
Показники	2004 р.	Відсотки
Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, всього	8.1	У тому числі за травень 9.2
У тому числі за:		
— кредитами "овернайт" через постійно діючу лінію рефінансування	8.5	—
— кредитами рефінансування через тендер	9.1	9.2
— операціями РЕПО	8.8	—
— довгостроковим кредитуванням інвестиційних програм	7.0	—
— іншими механізмами	—	—

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті в травні 2004 р. *		
Показники	Відсотки річних	
На міжбанківському ринку:	Травень 2004 р.	
за кредитами, наданими іншим банкам	3.05	
за кредитами, отриманими від інших банків	3.10	
за депозитами, розміщеними в інших банках	6.80	
за депозитами, залученими від інших банків	5.57	
На небанківському ринку:		
за кредитами**	17.36	
за депозитами	7.75	

* За щоденною звітністю банків.

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у січні — травні 2004 р.						
Агрегати грошової маси	01.01.2004 р.	01.02.2004 р.	01.03.2004 р.	01.04.2004 р.	01.05.2004 р.	01.06.2004 р.
Готівка. Гроші поза банками						
M0, % до початку року	100.0	95.1	98.6	101.4	108.2	108.1
M0 + кошти до запитання на поточних рахунках та в розрахунках у національній валюті						
M1, % до початку року	100.0	93.7	96.7	103.5	106.8	108.9
M1 + строкові кошти в національній валюті та валютні кошти						
M2, % до початку року	100.0	97.5	101.0	106.4	110.5	115.2
M2 + цінні папери власного боргу, емітовані банками, та поточні рахунки управителя з довірчого управління						
M3, % до початку року	100.0	97.5	101.1	106.4	110.6	115.1

Примітка. Облікова ставка Національного банку України в 2004 р. не змінювалася і починаючи з 5 грудня 2002 р. становить 7% річних. Ломбардна ставка Національного банку України відповідає розміру процентної ставки за кредитами "овернайт" і починаючи з 9 квітня 2001 р. визначається та доводиться до суб'єктів банківської системи щоденно.

Норму формування банками обов'язкових резервів диференційовано з 10 грудня 2001 р. залежно від видів залучених коштів (див. "Вісник НБУ", № 2 за 2002 р.). Інформацію про внесення змін у нормативи формування банками обов'язкових резервів залежно від виду та строку депозиту опубліковано у "Віснику НБУ", №№ 3, 5 і 6 за 2002 р.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у травні 2004 року

70

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик у травні 2004 року

Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція				Результати			
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. грн.	Встановлений рівень доходності облігацій, %	Середньозважений рівень доходності облігацій, %
61	12.05.2004 р.	—	1 000	—	04.05.2005 р.	46 200	42 230.06	9.50	9.48
62	12.05.2004 р.	—	1 000	16.25	09.11.2005 р.	15 000	14 014.05	11.20	11.20
63	12.05.2004 р.	—	1 000	—	10.05.2006 р.	—	—	—	—
64	12.05.2004 р.	—	1 000	—	09.05.2007 р.	—	—	—	—
65	19.05.2004 р.	20 000	1 000	—	11.05.2005 р.	17 000	15 543.44	9.45	9.45
66	19.05.2004 р.	—	1 000	28.00	16.11.2005 р.	3 800	3 793.46	11.20	11.20
67	19.05.2004 р.	—	1 000	28.50	17.05.2006 р.	5 000	4 988.65	11.40	11.40
68	19.05.2004 р.	—	1 000	—	16.05.2007 р.	—	—	—	—
69	26.05.2004 р.	20 000	1 000	—	18.05.2005 р.	17 000	15 543.44	9.45	9.45
70	26.05.2004 р.	—	1 000	28.00	23.11.2005 р.	5 000	4 991.40	11.20	11.20
71	26.05.2004 р.	—	1 000	—	24.05.2006 р.	—	—	—	—
72	26.05.2004 р.	—	1 000	—	23.05.2007 р.	—	—	—	—
Разом		X	X	X		109 000	101 104.50	X	X

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик

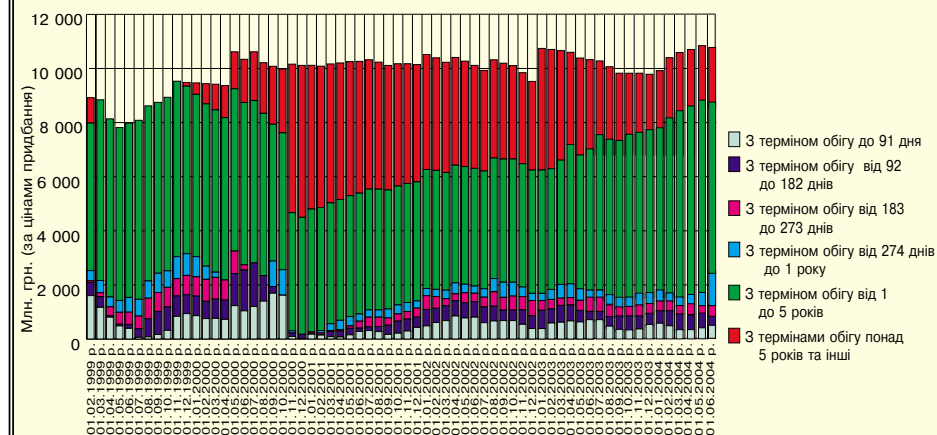
за січень — травень 2004 року*

За станом на 01.06.2004 р.

Період	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до держбюджету, тис. грн.
Січень	72 150	71 722.38
Лютий	131 500	132 877.86
Березень	183 410	180 202.37
I квартал	387 060	384 802.61
Квітень	183 000	178 745.88
Травень	109 000	101 104.50
Червень	0	0.00
II квартал	292 000	279 850.38
I півріччя	679 060	664 652.98
Липень	0	0.00
Серпень	0	0.00
Вересень	0	0.00
III квартал	0	0.00
Жовтень	0	0.00
Листопад	0	0.00
Грудень	0	0.00
IV квартал	0	0.00
Усього з початку року	679 060	664 652.98

*Без урахування облігацій внутрішніх державних позик, емітованих Міністерством фінансів України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25.12.2003 р. № 2014 з метою погашення простроченої бюджетної заборгованості з ПДВ.

Обсяг облігацій внутрішніх державних позик, що перебувають в обігу (на 1 червня 2004 року)

АННОТАЦИИ

Вера Рычаковская. *Проблемы раскрытия информации в финансовой отчетности банков.*

Автор информирует о политике НБУ, направленной на внедрение и использование в банковской системе Украины международных стандартов финансовой отчетности, о возникающих при этом проблемах и путях их устранения.

Игорь Волошин. *Относительный риск оттока средств с банковских счетов.*

Анализируются основные подходы к количественной оценке риска ликвидности. Предлагается авторская модель оценки риска оттока средств с банковских счетов.

Юрий Прозоров. *Особенности институциональных преобразований и концентрация банковского капитала в Украине.*

Рассмотрены четыре этапа институциональной трансформации банковского капитала в Украине, проанализировано состояние, тенденции и дальнейшие перспективы концентрации капитала, активов и обязательств отечественной банковской системы.

Мария Дмитренко. *Бизнес-этика и социальная ответственность в банковской системе.*

Рассматриваются вопросы социальной ответственности и деловой этики менеджмента в аспекте их влияния на качество управления, эффективность работы субъектов хозяйствования, прибыльности и дальнейшего развития их бизнеса.

Ярослав Юрин, Анатолий Сундук. *Финансовая и инвестиционная безопасность банков и ее влияние на общеэкономическую безопасность государства.*

Рассматриваются основные риски, угрожающие финансовой и инвестиционной безопасности банков. Предлагается комплекс универсальных мероприятий, направленных на уменьшение их возможного негативного влияния на деятельность банковских учреждений.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесенные за период с 1 мая по 1 июня 2004 г., а также изменения и дополнения к перечню операций, на осуществление которых банки получили банковскую лицензию и письменное разрешение Национального банка Украины на осуществление операций, внесенные за период с 1 мая по 1 июня 2004 г.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 июня 2004 года.

Ярослав Турлуковский. *Правовая природа завещательного распоряжения вкладчика: история, теория и практика применения законодательства.*

Автор исследует понятие “распоряжение банку (финансовому учреждению)” в контексте наследственных правоотношений.

Виктор Козюк. *Независимость центральных банков в свете макроэкономического анализа глобализационных процессов.*

Анализируются макроэкономические изменения в среде осуществления монетарной политики в условиях глобализации, выявляются факторы, обуславливающие необходимость обеспечения независимости центральных банков.

Денежно-кредитная система и социально-экономическое развитие.
Отчет о международной научно-практической конференции “Монетарная политика в условиях экономического роста”.

Ян Берназюк. *Проблемные вопросы уплаты банками сбора в Фонд гарантирования вкладов физических лиц.*

Сравнительная характеристика правовых основ функционирования западноевропейских и украинской систем гарантирования банковских вкладов физических лиц. Изложены авторские предложения относительно усовершенствования отечественной системы страхования вкладов.

Леонид Долгий. *Модульная система кредитно-финансового обеспечения сельскохозяйственных товаропроизводителей.*

Обосновывается необходимость комплексного подхода к решению проблемы обеспечения аграриев кредитными средствами, предлагается концепция модульной системы финансирования сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Олег Бакун. *Гарантирование вкладов — составляющая гарантии финансовой стабильности.*

Отчет о международной конференции “Страхование депозитов как элемент финансовой стабильности”.

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в мае 2004 года.

Механизмы и объемы рефинансирования Национальным банком Украины банков, средние процентные ставки НБУ и банков, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.06.2004 г.

Марк Меламед. *Валовый внутренний продукт Украины в геоэкономической среде.*

Обобщаются теоретические основы использования паритета покупательной способности как критерия оценки производственного потенциала страны в мировых ценах, излагается авторская точка зрения относительно паритетных координат курсовой политики и мониторинга структурно-ценовой пропорциональности.

Ирина Ивченко, Игорь Гуска. *Комплексная система антивирусной защиты информационной сети НБУ.*

Рассмотрены суть проблемы, эволюция взглядов и подходов к построению антивирусной защиты информационный сети НБУ, сегодняшние требования к защите информации.

Памятка градостроения и архитектуры.

Фоторепортаж о здании Управления Национального банка Украины в Одесской области.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “Марія Заньковецька”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 2 гривни, посвященной 150-летию со дня рождения выдающейся украинской актрисы М.К.Заньковецкой. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за май 2004 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за май 2004 года).

Ярослав Грудзевич. *Приоритеты сотрудничества: львовский опыт.*

Освещены основные направления международного сотрудничества Львовского банковского института и финансовых учебных заведений Польши в рамках проведения года этой страны в Украине.

Олег Бакун. *МВФ тренирует украинских специалистов.*

Отчет о семинаре “Макроэкономическая и финансовая политика в странах с переходной экономикой”, проведенном в НБУ лекторами Института МВФ.

Калейдоскоп событий.

Краткий обзор финансово-экономических новостей.

Виктор Солдатенко. *Из истории создания банковской системы Федеративной Республики Германии.*

Обзор послевоенного построения и нынешнего состояния банковской системы Германии.

Зоя Гавриленко. *Лирик светописси.*

Интервью с директором департамента банковской безопасности И.П.Черником, посвященное его фотовыставкам, экспонированным в Национальном банке Украины.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в мае 2004 года.

Аналитические материалы в форме таблиц и графика о результатах аукционов по размещению облигаций внутреннего государственного займа в мае 2004 года.

ANNOTATIONS

Vira Rychakivska. *Problems with information presentation in bank financial statements.*

Given is the NBU policy aimed at the application of the International Financial Reporting Standards to the banking system of Ukraine, occurring problems and ways of solving them.

Ihor Voloshyn. *Relative risk of funds outflow from bank accounts.*

Discussed are the main approaches to the quantitative assessment of liquidity risk. The author proposes a model for assessing the risks of funds outflow from bank accounts.

Yurii Prozorov. *Peculiarities of institutional changes and accumulation of banking capital in Ukraine.*

Considered are four stages of the institutional changes in the banking capital in Ukraine. Discussed are the situation, trends, and prospects for further accumulation of the capital, assets and liabilities in the banking system of Ukraine.

Maria Dmytrenko. *Business ethic and social responsibility in the banking system.*

Discussed are the issues of management social responsibility and business ethic in the light of their impact on the quality of management and operation efficiency of economic entities as well as profitability and further development of their business.

Yaroslav Yurin, Anatolii Sunduk. *Financial and investment security of banks and its impact on the economic security of the state.*

Considered are the major risks of financial and investment security of banks. Proposed are universal measures to decrease their possible adverse impact on banking.

Amendments to the State Register of Banks and to the list of transactions for whose performance banks were granted a banking license and NBU permission in writing made over a period from 1 May to 1 June 2004.

Major indicators of the activities of Ukrainian banks as of 1 June 2004.

Yaroslav Turlukovskyi. *Legal nature of a depositor testamentary disposition: history, theory and practice of law application.*

Discussed is the notion 'disposition to a bank (financial institution)' in the context of succession law relationship.

Viktor Koziuk. *Central bank independence in the light of macroeconomic analysis of globalization processes.*

Discussed are the macroeconomic changes occurring in the course of monetary policy implementation under globalization conditions. Detected are the factors governing the necessity of central bank independence.

Monetary system and social and economic development.

Report on the international scientific conference "Monetary policy in the economic growth environment".

Yan Bernaziuk. *Problems with payment of dues to the Natural Persons' Deposits Guarantee Fund by banks.*

Comparison of the legal framework of the Western and Ukrainian natural persons' deposits guarantee systems. Proposed are improvements in the domestic deposit insurance system.

Leonid Dolhyi. *Modular system of financial support for agricultural producers.*

Substantiated is the necessity of a comprehensive approach to solving the problem of crediting for agriculture. Proposed is a concept of modular system of financing agricultural producers.

Oleh Bakun. *Deposit guarantee as a component of financial stability guarantee.*

Report on the international conference "Deposit guarantee as a component of financial stability guarantee".

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in May 2004.

NBU refinancing mechanisms and volumes for banks, average interest rates of the NBU and other banks, dynamics of money supply growth as of 1 June 2004.

Mark Melamed. *The GDP of Ukraine against the background of world economy.*

Summarized is the theoretical substantiation of purchasing capacity parity as a criterion for assessment of the country's manufacturing potential at the world prices. Elucidated is the author's standpoint regarding the parity coordinates for the exchange rate policy and monitoring of price structure proportionality.

Iryna Ivchenko, Ihor Huska. *Comprehensive system of the virus protection for the NBU Information Network.*

Considered is the heart of the problem, development of views and approaches to the virus protection for the NBU information network and present day requirements to information protection.

Architectural monument.

Photo-report on the NBU administrative building in Odesa region.

Putting into circulation the commemorative coin "Maria Zankovetska".

Official report on putting into circulation the 2 hryvnia commemorative coin dedicated to 150th birth anniversary of eminent actress Maria Zankovetska. Obverse, reverse and numismatic description of the coin are enclosed.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in May 2004).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in May 2004).

Yaroslav Hrudzevych. *Cooperation priorities: experience of the Lviv Banking Institute.*

Illuminated are the fundamental objectives of the cooperation between the Lviv Banking Institute and financial educational institutions of Poland within the framework of the Year of Poland in Ukraine.

Oleh Bakun. *IMF training for Ukrainian specialists.*

Report on the seminar "Macroeconomic and financial policy in transition economies" organized by IMF lecturers in the NBU.

Kaleidoscope of events.

Brief review of financial and economic news.

Viktor Soldatenko. *From the history of the banking system of the Federative Republic of Germany.*

Review of the post-war development and present state of the banking system of Germany.

Zoia Havrylenko. *Photography lyrist.*

Interview with Ihor Chernyk, a director of the Bank Security Department, dedicated to the exhibition of his photos held in the NBU.

Government securities market of Ukraine in May 2004.

Analytical materials in tables and graphs on results of auctions on government securities allocation in May 2004.